

Kulturkontakt i manske steinkors fra vikingtid og tidlig middelalder

En tverrfaglig undersøkelse av fem kors

Kalinka Irina Martín Iglesias

Masteroppgave i Middelalderstudier
Studieretning Nordic Viking and Medieval Culture
Det humanistiske fakultet
Institutt for lingvistiske og nordiske studier

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2014

© Kalinka I.M. Iglesias

2014

Kulturkontakt i manske steinkors fra vikingtid og tidlig middelalder – en tverrfaglig undersøkelse av fem kors

av Kalinka Irina Martín Iglesias

Fotografier på ss. 54, 62 & 65 av Therese Foldvik, brukt med tillatelse.

Andre fotografier er © Manx National Heritage.

Tegninger av kors og utsmykking av P.C.M. Kermode, © The Pinkfoot press.

Figur på s. 21 er frigitt av rettighetshaver.

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Oslo digitaltrykk

0.1 Tegnforklaring og forkortelser

I runeinnskifter og translitterasjoner:

[ ] representerer lakuner

( ) tegn i parenteser representerer usikre lesninger

Forkortelser

SRDB: Samnordisk Runtextdatabas

ECMS: The Early Christian Monuments of Scotland

VSNR: Viking Society for Northern Research

Sö + tall angir runeinnskifter fra Södermanland, Sverige.

N + tall angir runeinnskifter fra Norge.

M.M. + tall: Nummerering av korsene etter Manx Museum.

Kerm. + tall: Nummerering av korsene etter Kermodes *Manx Crosses*.

0.2 Sammendrag

Steinkorsene på Isle of Man fra vikingtid og tidlig middelalder har vært studert og vidt omtalt i forskningen siden slutten av det 18. århundre, men forskningslitteraturen bærer fremdeles mye preg av de samme rådende ideologiske omstendighetene som var avgjørende for at de ble forskningsobjekter. Nasjonalismen bidro til en dikotomisering av etniske kategorier på Man, og tendensen til å omtale kulturelle trekk som «norrøne» eller «keltiske» er i dag fremdeles i veien for en mer nyansert forståelse av kulturmøtene som foregikk på øya i perioden.

En annen svakhet vi kan se i forskningen hittil synes i den oppdelte måten steinkorsene har vært studert på: De deles opp i språklige og ikonografiske aspekter, uten å trekke inn helhetsperspektivet i tilstrekkelig grad. Dette har sannsynligvis flere årsaker, blant hvilke to virker spesielt sannsynlige: på den ene siden har alle korsmonumentene blitt flyttet fra sine opprinnelige oppsettingssplasser, og som følge av det har mye arkeologisk data blitt utilgjengelig for alltid. Dette vanskeliggjør en studie av monumentene som helheter betydelig. På den annen side har ulike fagområder ikke delt kunnskap på tvers av hverandre så mye som kunne være ønskelig. Runologene og kunsthistorikerne påberoper seg ikke nok kunnskap om hverandres fagfelt til å ta helhetsperspektivet. Det problematiske med den relative isolasjonen av fagfelt gjelder også svakheten jeg påpekte først: mens kulturhistorisk og antropologisk forskning har utviklet sine perspektiver på etnisitet mye i løpet av de siste århundrene, viser ikke forskningen på andre fagområder oppdatering på dette aspektet.

Jeg går derfor utifra en hypotese om at et tverrfaglig perspektiv på steinkorsene bør kunne kaste nytt lys på monumentene og omstendighetene de ble til i.

I denne avhandlingen forsøker jeg å balansere synet på etnisitetsspørsmål og å utvide tolkningsmulighetene av steinkorsenes betydning og funksjoner med utgangspunkt i fem utvalgte kors. For å gjøre dette analyserer jeg språklige data fra runeinnskrifter med hjelp av språkkontaktteori og ikonologiske data med utgangspunkt i E. Panofskys ikonologisk metode, for så å sette de ulike typer data i sammenheng med hverandre. To sentrale verktøy jeg bruker i drøftingen av helhetsbetydningene er et begrepsapparat hentet fra kulturhistorisk forskning, som beskriver kulturkontaktfenomener, samt argumentet om flertydighet som ideal for middelaldermenneskets tolkningspraksis.

Mine resultater tyder på at dette perspektivet kan være til nytte også ved undersøkelser av andre deler av det manske steinkors-korpuset.

0.3 Forord

Min interesse for de manske korsene begynte våren 2010 i forbindelse med opprettelsen av et emne på instituttet, Veiledet lesning i middelalderstudier, som hadde en obligatorisk reise til Man som en del av opplegget. Deltakere på emnet kunne velge fordypningsområdet sitt selv, så lenge det var relatert til Man i vikingtid og tidlig middelalder. Ettersom min faglige bakgrunn var forankret i språkhistorie, norrøn filologi og runologi, ble jeg umiddelbart opptatt av steinkorsene. Men det var ikke før jeg reiste dit og så de vakre monumentene at jeg virkelig ble fascinert. Sporene etter både keltere og vikinger i utsmykking og språk vekket min gamle interesse for keltisk ornamentikk og språk på en måte som ble avgjørende for min videre utdanning: Jeg skiftet studieretning fra nordisk språkvitenskap til det nye BA-programmet *Norrøne og Keltiske Studier*.

Derifra gikk veien videre til MA-studieretningen *Nordic Viking and Medieval Culture*, og allerede da jeg begynte på programmet visste jeg at det var de manske korsene jeg ville skrive min avhandling om.

Jeg har dermed gått og drøvtygget mine inntrykk fra reisen og alt jeg har lest, lært og tenkt om de manske steinkorsene og omstendighetene rundt dem i flere år. Resultaten av denne drøvtyggingen tar form i denne avhandlingen. Men prosessen fortsetter helt sikkert i mange år framover, for jeg føler meg langt mindre klok i dag enn da jeg begynte å skrive om steinkorsene.

Det har vært en lang og strevsom vei å skrive denne avsluttende masteroppgaven. Men heldigvis har jeg fått mye hjelp og oppmuntring hele veien. Første og største takk går til min hovedveileder Terje Spurkland, som også har æren for at jeg først ble så interessert i runologi. Gode råd, oppmuntrende instilling og en beundringsverdig medmenneskelighet har gjort ham til en uunnværlig person i skriveprosessen. Jeg vil også takke min biveileder Jan Erik Rekdal for interessen og entusiasmen for temaet for min avhandling, og de faglige råd som jeg ikke kunne vært foruten.

Utenom mine veiledere vil jeg takke hele middelaldermiljøet ved ILN, både ansatte og studenter - gamle og nye. Blant dem vil jeg takke Karl Gunnar Johansson og Sindre Vik spesielt for evnen til å skape engasjement og for å være særlig inkluderende, samt Mikael Males for anbefalinger, tips og oppmuntring i forbindelse med oppgaveskriving. En takk rettes Therese Foldvik for bilder av de manske korsene. Men dere, alle sammen, og spesielt Vellum-redaksjonen, har betydd enormt mye for faglig glede og jeg har alltid følt meg velkommen blant dere.

Jeg vil gjerne takke Ross Trench-Jellicoe, Michael Barnes og Henrik Williams for å ha

gitt meg tilgang til upublisert materiale av stor betydning for min avhandling, og kurator av Manx Museum Andrew Johnson for opplysninger angående konservering av de manske steinkorsene.

Kjartan Hauglid takker jeg for vennlighet, gode råd og faglitteraturanbefalinger.

Blant nære og kjære venner fortjener Oliver Blomqvist en million takk for sin tålmodighet og evne til å støtte meg i mine verste stunder av stress og tvil. Ikke minst, min gode venn Harald Askestad for språkhjelp og korrekturlesning på kort varsel.

Min siste takk går til min kjære Geir for teknisk hjelp med L^AT_EX, men enda viktigere har vært støtten hans i perioden før innlevering, som har gitt meg en til nå ukjent ro i sjela.

Innhold

0.1	Tegnforklaring og forkortelser	i
0.2	Sammendrag	ii
0.3	Forord	iii
1	Innledning	1
1.1	Avhandlingens tema	1
1.1.1	Problemstilling	3
1.2	Hypoteser	3
1.3	Begrepsavklaringer	4
1.3.1	Kultur	4
1.3.2	Kulturell assimilasjon	4
1.3.3	Norrøn kultur og gælisk kultur	4
1.4	Avhandlingens struktur	5
1.5	Historisk bakgrunn: Man før og etter vikingenes ankomst	6
1.5.1	Tiden før den første kristne, gæliske bosetningen	6
1.5.2	Den gæliske bosetningen, ca. 500-	6
1.5.3	Fra den første vikingbosetningen til de første steinkorsene, ca. 850-950	7
1.5.4	«The main series»' tid, ca. 930/950-1050	9
2	Forskningshistorie	12
2.1	Antikvarianisme, nasjonalisme og vitenskap	12
2.1.1	Norsk forskning på Man og innskriftene på steinkorsene	13
2.1.2	Britisk interesse i Man i vikingtiden	14
2.1.3	Vikingforskning i Irland	15
2.2	Forskningen i dag	16
2.3	Drøfting av tidligere forskning	18

3	Kilder	20
3.1	Korpuset: de manske steinkorsene	20
3.1.1	Korsformer	21
3.1.2	Runekors: oppsett av visuelle elementer (layout)	21
3.1.3	Bemerkninger om runeinnskriftene på Man	22
3.1.4	Ogam, latin og angelsaksisk	24
3.1.5	Utsmykking	25
3.1.6	Hvem produserte og betalte korsene, og hvorfor?	28
3.1.7	Utvalget	30
3.1.8	Tilgang til kildene	32
4	Teoretisk utgangspunkt og metode	34
4.1	Framgangsmåte	34
4.2	Språklige kulturuttrykk	35
4.2.1	Leksikalske lån (ordlån)	35
4.2.2	Strukturelle lån («korrupt» grammatikk)	36
4.3	Estetiske kulturuttrykk	37
4.3.1	Korsform og abstrakt dekorasjon	37
4.3.2	Ikonografi og layout: Panofskys tre nivåer av betydning i visuell representasjon	37
4.4	Kulturkontaktfenomener	39
5	Analyse av materialet	41
5.1	Sandulfs kors	41
5.1.1	Korsform	41
5.1.2	Dekorasjon, ikonografi og layout	42
5.1.3	Innskriften	47
5.1.4	Helhetstolkning	51
5.2	Maellomchoms kors	53
5.2.1	Korsform	53
5.2.2	Dekorasjon, ikonografi og layout	54
5.2.3	Innskriften	56
5.2.4	Helhetstolkning	60
5.3	Jóalfs kors	61
5.3.1	Korsform	62

5.3.2	Dekorasjon, ikonografi og layout	62
5.3.3	Innskriften	64
5.3.4	Helhetstolkning	65
5.4	Roolwers kors	66
5.4.1	Korsform	68
5.4.2	Dekorasjon, ikonografi og layout	68
5.4.3	Helhetstolkning	70
5.5	Tors kors	71
5.5.1	Korsform	71
5.5.2	Dekorasjon, ikonografi og layout	71
5.5.3	Helhetstolkning	74
6	Kulturell assimilasjon	76
6.1	Synliggjøring i skulptur og arkitektur	77
6.2	Blandet religion, mytologi og ritualer	79
6.3	Sosiale konsekvenser	80
7	Diskusjon og avslutning	82

Kapittel 1

Innledning

1.1 Avhandlingens tema

På øya Man, midt i Irskesjøen, finnes det et slående antall korsformede bautasteiner utsmykket med både abstrakt og figurativ dekorasjon, noen også med innrissede skriftegn: runer, ogam, og latinske bokstaver. Disse (ca.) 200 korsene er konsentrert på et område på omtrent 450 km² (øyas overflate). Monumentenes utseende, språkformer og runeortografi er egenartet: de er verken lik høykorsene fra Irland, Skottlands steinheller med kors i relief (såkalte *cross-slabs*) eller andre korsmonumenter i ulike områder av De britiske øyer – heller ikke steinkors og runesteiner fra Skandinavia.

Forekomsten av denne spesielle typen monumenter er trolig resultat av kulturkontakten som foregikk på Man i denne perioden. Før vikingene bosatte seg på øya omkring slutten av det 9. århundre, hadde øya vært bebodd av irske munk, noe ogaminnskrifter fra 6. århundre vitner om. Ikke sjelden finner vi irske monastiske bosetninger plassert på forholdsvis isolerte øyer, og det er meget sannsynlig at den irske bosetningen henger sammen med misjonsvirksomhet i 5. århundre.

I tillegg til irske munk er det spor etter angelsaksere, og vi må regne med at Man har vært en møteplass for mennesker fra mange nærområder på grunn av sin strategiske plassering midt i Irskesjøen. Øya har trolig en lang tradisjon som midlertidig oppholdsplass i handelsruter, eksempelvis i den eldre ruten til *Tinnøyene* som mange europeiske folkeslag, deriblant kelterne, brukte i førhistorisk tid.

Forskerne har riktignok vært bevisst kulturkontaktsituasjonen lenge, og det hersker heller ingen tvil om at steinkorsene fra vikingtiden er preget av insulærkeltisk påvirkning. Men denne perioden på Man synes å være bedre belagt i norrøne kilder enn i gæliske, og de

fleste innskriftene fra vikingtiden er ristet med runer, på norrønt språk. Ved første øyekast kan det virke som om vikingene ble en dominerende elite som nesten klarte å isolere øya fra nærliggende land, og det er også slik eldre forskere tolket situasjonen. Spørsmålet er om vi ikke ville få et mer nyansert bilde av omstendighetene om vi undersøkte de eksisterende kildene fra et annet perspektiv. Det er nemlig slik at ideologier har som alltid preget forskningen. Nasjonalismen bidro, grovt sagt, til at det norrøne elementet på Man fikk spesiell oppmerksomhet, siden det var nyttig i oppbyggingen av nasjonale identiteter i både Norge og Irland, dog på helt motsatte måter. Det norrøne var selvsagt sett på med stolthet i Norge, mens Irland hadde en tendens til å framstille vikingene som kulturødeleggere og inntrengere, og på den måten forankret irske forskere det engelske fiendebildet tilbake i tid. Dette var med på å gjøre at irene mistet forventninger til å finne eget kulturarv på Man annet enn språket, – mansk –, mens norske forskere lette entusiastisk etter vikingenes spor.

Forskningens vinkling har likevel gradvis endret seg, og mange har fått øynene opp for andre sider av denne perioden i Mans historie. Det gæliske elementet kan ha vært mer tilstedeværende og innflytelsesrik i vikingtiden enn tidligere antatt. Vikingene konverterte til kristendommen kort etter at de bosatte seg på øya. Begravelseskikk og selve oppreisningen av kors tyder på dette. Via denne konverteringen må det ha kommet en del kulturpåvirkning fra de som allerede var kristne, det vil si befolkningen av gælisk opprinnelse. Flere innskrifter på steinkorsene vitner dessuten om ekteskap mellom skandinaver og gælere, noe som medfører kulturkontakt på et nokså intenst nivå. Tegn på språkkontakt kan spores opp i runeinnskriftene, og det er ikke urimelig å anta at korsmonumentenes dekorasjon og ikonografi også bærer spor av kulturkontakt.

Dette har dog hittil ikke blitt studert systematisk. Riktignok har blant annet runologene Magnus Oslen, Michael Barnes og Raymond Page skrevet om språkkontakt og forekomst av gæliske navn på innskriftene ved flere anledninger (mer om deres forskning i kap. 2). Det kunsthistoriske aspektet er derimot mindre undersøkt fra dette perspektivet, og den generelle tendensen er fremdeles i veldig stor grad å følge korpusutgiveren P.C.M. Kermodes tradisjon å omtale kors som «skandinaviske» eller «pre-skandinaviske/keltiske», selv om betegnelsene nå brukes på andre monumenter enn i Kermodes klassifisering (Kermode & Wilson 1994).

Perspektiver på kulturkontakt hentet fra fagområder som kulturhistorie og sosialantropologi har altså ikke i tilstrekkelig grad vært trukket inn i studien av denne perioden på Man, selv om det sannsynligvis ville kunne bidra til en bedre forståelse av den. Nettopp dette er det jeg ønsker å foreta i denne avhandlingen.

1.1.1 Problemstilling

Min problemstilling kan derfor formuleres slik: Kan vi kaste nytt lys på betydningen og funksjonene av de manske korsene ved å foreta en tverrfaglig undersøkelse av dem? Og kan dette i så fall bidra til en bedre forståelse av samfunnet på Man i vikingtid og tidlig middelalder? Behovet for et mer nyansert syn på etnisitets spørsmål i eldre tid, samt en utvidelse av tolkningsperspektivet fra flere vinkler, virker potensielt nyttig i forsøk på å svare på de mange spørsmålene omkring manske kors som fremdeles er ubesvart, samtidig som det kan reise nye spørsmål verdt å undersøke videre.

1.2 Hypoteser

Et utgangspunkt i korsene som helhetlige gjenstander som integrerer både innskrifter og visuelle aspekter i sitt uttrykk, samt en undersøkelse av dette materialet fra et kulturkontaktperspektiv kan øke forståelsen av disse monumentene. Det kan avdekke skjulte lag av betydning, av monumentenes bruk, funksjon og forståelse i samtiden.

En slik undersøkelse kan også si noe om forholdet mellom gælere og skandinaver på Man i vikingtiden. Vikingene må ha mottatt innflytelse av gælisk kultur bl.a. via kristningen, som flere har hevdet før meg, og dette bør kunne spores opp i korsmonumentene i mer konkrete former enn de som har blitt foreslått hittil. Ettersom det er påvist av kulturhistorikere at kulturblanding foregår også på et ubevisst plan (Burke 2009, 7), er det ingen grunn til å utelukke fenomenet selv om de to folkeslagene skulle ha hatt et konfliktpreget forhold.

Jeg ønsker dessuten å presentere en hypotese angående skriftkultur: Mangelen på skriftlige kilder (utenom de epigrafiske) på Man utelukker ikke at lærd skriftkultur kan ha påvirket mansk kultur. Selv om det ikke finnes levninger av skrift på pergament, betyr ikke dette nødvendigvis at det var ikke-eksisterende på Man. Vi har ikke funnet manske håndskrifter, men de kan ha blitt brukt eller produsert i klostrene i Maughold eller St. Patricks Island - dét ville i så fall kunne forklare hvorfor øya nesten ikke nevnes i litteraturen fra landene rundt Irskesjøen. Skriftproduksjon tilknyttet Man kan selvsagt også ha foregått hos tilknyttede territorier på fastlandet (i Irland eller Britannia¹). Men det er ikke min hensikt å spekulere videre. Det jeg derimot ønsker å gjøre, er å framheve et poeng: En påvirkning av lærd skriftkultur kan ha etterlatt seg spor i bl.a. ikonografien på steinkorsene,

---

¹Med Britannia menes det territoriet som i dag tilsvarer Storbritannia, unntatt Nord-Irland og gamle kolonier.

nærmere bestemt i hvordan symbolene bevisst kan kodifisere flere betydninger på samme tid, og hvordan det kunne være et ønske om at symbolene også skulle tolkes flertydig. Dette henger sammen med tolkningen av hellige tekster i middelalderen. Denne siste hypotesen vil ta større plass diskusjonsdelen, ettersom den er sekundær i denne avhandlingen.

1.3 Begrepsavklaringer

1.3.1 Kultur

Min definisjon av begrepet **kultur** i denne konteksten er **samlede holdninger, verdier og normer som er rådende hos en viss gruppe mennesker, og som etterlater seg spor i åndelig og materiell virksomhet**. Dette vil si at det ikke finnes noen kvalitativ vurdering innblandet i begrepet, slik det er i begrepet kultur når det brukes for å betegne åndelig og materiell virksomhet som etter konsensus i et samfunn vurderes som spesielt verdifull og representativ for det samfunnet (høykultur).

1.3.2 Kulturell assimilasjon

Det foregår en diskusjon omkring hvilke begreper egner seg best til å beskrive kulturkontaktsituasjoner. Diskusjonen dreier seg, kort fortalt, om de metaforiske implikasjonene i begrepene og hvordan de farger vår oppfatning av kulturkontaktfenomener (jf. Kap. 3 i Burke 2009 for en oppsummert diskusjon).

Kulturell assimilasjon er etter min mening mest nøytralt blant de foreslåtte begrepene som omfatter «kulturblanding», og jeg definerer det som **prossessen som ulike kulturer gjennomgår når de kommer i kontakt med hverandre, og som fører til at de gradvis blir mer lik hverandre**.

1.3.3 Norrøn kultur og gælisk kultur

Disse to kategoriene er svært problematisk å definere i en situasjon av kontakt, for mye av hensynet med denne avhandlingen er å diskutere hvor aktuelt, eller kanskje til og med hvor forsvarlig det er å operere med slike rene, adksilte kategorier i den historiske perioden vi er opptatt av. Likevel, for å kunne påstå at en gjenstand bærer tegn på kulturell assimilasjon, bør vi definere hvilke kulturer det er som har blitt assimilert. Derfor er vi tvunget til å ta

utgangspunkt i det som tradisjonelt har blitt oppfattet som henholdsvis norrøne og gæliske karaktertrekk.

gælisk vs keltisk

Det er rimelig å spørre seg hvorfor jeg velger begrepet gælisk framfor keltisk. Grunnen er i hovedsak at begrepet keltisk er for bredt og upresist. Det har altfor mange forskjellige bruksmåter: Det fungerer som betegnelse for en gruppe av sentraleuropeiske folkestammer som hadde sin storhetstid rundt 400 f.Kr., og dagens walisere, for å nevne to (mer inngående diskusjon i (Snyder 2003); (Cunliffe 1997)). Gælisk refererer derimot til en bedre avgrenset gruppe, i tid og rom. Språklig sett dekker begrepet målene manx, skotsk og irsk; geografisk, De britiske øyer. Begrepet dekker ikke den ikke-gælisktalende delen av det insulærkeltiske folket: britene (dagens walisere). Innflyttelsen fra Wales er ikke spesielt synlig i manske steiner, i hvert fall ikke i mitt materiale. Jeg vil derfor snakke mest om gælisk innflyttelse, mens jeg vil bruke *øykeltisk* når jeg vil omfatte hele den keltisktalende befolkningen i De britiske øyer.

Med begrepet **kultur** vil jeg dekke forestillinger knyttet til **mytologi, ideologi, epigrafisk tradisjon, språk, og trekk som karakteriserer kunst** (representasjonskonvensjoner og abstrakte dekorasjonsstiler).

Norrøn kultur vil derfor omfatte åndelig og materiell virksomhet som tradisjonelt har blitt knyttet til folket som bebodde Skandinavia (unntatt finsk-ugriske stammer) og ulike områder av De britiske øyer, Irland, Island og Færøyene i perioden mellom ca. 700 og fram til 1050, (dette på grunn av at jeg regner det som det seneste mulige dateringen for vårt materiale, i stedet for 1350, som er konsensus-dato for definisjonen av de norrøne språket).

Gælisk kultur vil omfatte åndelig og materiell virksomhet som tradisjonelt har blitt knyttet til det folket som bebodde De britiske øyer (unntatt briter) og Irland mellom ca. 400-1100.

1.4 Avhandlingens struktur

- I kapittel 2 vil relevant forskningshistorie gjennomgås for å vise hvordan kulturkontaktenomener på Man ikke har blitt undersøkt tidligere i den grad det kunne være ønskelig.
- I Kapittel 3 vil jeg gi en kort presentasjon av det manske korpuset og gjøre rede for

mitt materialeutvalg.

- Kapittel 4 vil handle om framgangsmåten og arbeidsmetoden brukt i undersøkelsen, og dens forhold til vitenskapelige teorier.
- Kapittel 5 vil inneholde analysen av materialet.
- I kapittel 6 vil jeg foreta hoveddelen av drøftingen av kulturkontaktsituasjonen og fenomenene som kan observeres.
- I kapittel 7 vil jeg diskutere resultatene av analysen og vurdere hvordan undersøkelsen har hjulpet å svare på de problemstillingene jeg presenterte i innledningskapittelet.

1.5 Historisk bakgrunn: Man før og etter vikingenes ankomst

1.5.1 Tiden før den første kristne, gæliske bosetningen

Øya Man har vært bebodd fra mesolitikum, da terrenget fremdeles var fysisk tilknyttet til Cumbria i Sør-Skottland, og forblitt bebodd kontinuerlig siden. I de første hundreårene etter Kristus ble det bygd forsvarsanlegg på høyder med utsik mot havet, som Burroo Ned (av samme slag som den berømte Dún Aonghasa i Aran, Irland), og innbyggerne bodde i runde husbygg av liknende utseende som fantes i de andre britiske øyene. Disse byggene, samt forsvarsanleggene, ble gjenbrukt stadig til og med vikingenes ankomst. Befolkningen levde av gårdsdrift og drev sin egen metalindustri (Wilson 2008, 17).

1.5.2 Den gæliske bosetningen, ca. 500-

Det er konsensus om at gælifiseringen av Man begynte en gang i det 5. århundre. Carl Marstrander så for seg at det skjedde omtrent samtidig med gælifiseringen av den skotske vestkysten, og at impulsen kom, som i det siste tilfellet, fra Irland (Marstrander 1932, 42). Arkeologisk empiri tyder på handelsvirksomhet mellom Man og Irland fra bronsealderen (Snyder 2003, 193).

Det eneste sikre, tidlige beviset på at kristne gælere kom til Man på den tiden er likevel ogamsteinene fra 6. århundre. Men det er lite tvil om at det har vært minst to kristne monastiske bosetninger fra denne tiden: Maughold i øst, som dateres med hjelp av

innskriften som forteller at noen førte vann til plassen (Wilson 2008, 18), og St. Patricks Island i sørvest, noe blant annet steinkors og et rundt tårn av irsk form tyder på (Griffiths 2010, 87).

Øya Man er dessuten ispedd med rester etter såkalte *keeils* eller små rektangulære kirker som vanligvis knyttes til gælisk misjonærvirksomhet i tidlig kristen tid. I Mans tilfelle ser det dog ut som om mange av dem stammer fra 900-tallet og enda senere. Den samme type *keeils* er kjent fra blant annet Wales kyst, på et område som nesten er synlig fra øya. Isle of Man er nemlig synlig fra hver og en av de omkringliggende landene, og kan derfor ikke ha blitt forbigått over lang tid i den intenst trafikkerte Irskesjøen. En keramikkgenstand fra Gallia (ca. dagens Frankrike) datert til 7. århundre tyder dessuten på at Man var en del av handelsruten i Atlanteren som knyttet sammen kirkelige sentra som Iona og Withorn med Gallia (op.cit., 195). Øyas utilgjengelige kyst, preget av høye klipper, kan derimot ha skapt utfordringer for eventuelle bosettere, ettersom det er få steder der det er mulig å fortøye en båt.

Lokale skriftlige kilder til denne perioden er begrenset til noen få innskrifter på ogam, latinsk skrift og angelsaksiske runer (publisert i Trench-Jellicoe 1985, jf. (Wilson 2008, 19)). Andre, yngre skriftlige kilder enn disse (hovedsakelig irske og britiske annaler og sagaer) er vanskelig å bruke, oftest på grunn av sin skjønnlitterære karakter, men noen få dessuten på grunn av usikkerhet rundt hvorvidt de refererer til Man eller den nærliggende Anglesey i Wales (for en oppsummert diskusjon, se f.eks (Wilson 2008, 19)).

Når det gjelder bosetningsarkeologi, har ikke forskningen kommet så langt, men det finnes potensiale for interessante funn. Braaid gård, sør på Man, ser ut til å være et eksempel på kontinuitet i bosetning fra eldre tid (representert av et rundt, typisk keltisk hus) til vikingtid (representert av en rektangulær norrønt bygning).

1.5.3 Fra den første vikingbosetningen til de første steinkorsene, ca. 850-950

Ingen samtidige kilder forteller når, hvordan eller hvorfor vikingene bosatte seg på Man. Alt vi sitter igjen med er kvalifiserte spekulasjoner. Irske og engelske annaler refererer ikke til vikingangrep på Man slik de ofte gjør om angrep på klostre i andre deler av De britiske øyer, noe som har blitt tolket som tegn på isolasjon forårsaket av vikingenes erobring. Det er likevel ikke umulig å tenke seg at vikingene kan ha ankommet Man som handelsmenn eller innbydet av slekter de var allierte med og derfor uten å vekke annalistenes oppsikt.

Da vikinger først seilte til Irland, beveget de seg nedover langs østkysten, så det kan

være rimelig å anta at de fikk øye på Man da (Wilson 2008, 22-23). Men øya forsvinner ofte i tåke (Griffiths 2010), en omstendighet som blant annet walisisk middelalderlitteratur har inkludert i sin mytologiserte verden, der Man framstilles som en undersjøisk paradys som fra tid til annen stiger til overflaten. Det finnes i hvert fall ingen historisk pålitelige skriftlige kilder som forteller om de første reisene eller noen permanent bosetning.

Vår kunnskap om den første tiden av vikingbosetningen kommer fra arkeologiske utgravninger, hovedsakelig graver.

Gravene

Ifølge David Wilson finnes det omtrent 24 graver av hedensk type på Man: Noen er gravhauger med gods, mens andre er flate begravelser i kristne gravplasser som eksisterte fra tiden før vikingbosetningen (Wilson 2008, 27). Begrepet hedensk for den siste typen graver er noe upresist i den forstand at den åpenbart ikke er typisk førkristen, selv om den ikke heller retter seg etter kristne normer. Muligheten for at en kristen person begraves etter hedensk rituale «*for å skjule hans tro*» (ibid.) virker usannsynlig ettersom den forutsetter en dikotomi mellom hedensk og kristen som nyere forskning anser som lite nyansert for den tiden det gjelder. Denne typen begravelse er kanskje heller representativ for en overgangsfase fra en tradisjon til en annen, noe også D. Griffiths foreslår (2010, 72).

Førkristne graver dateres til tidlig 900-tall (Wilson 2008, 27). Men ikke alle gravene har blitt like grundig undersøkt, og de fleste ble utgravet med hjelp av foreldede arkeologiske metoder fra begynnelsen av 1900-tallet. Likevel er funnene merkverdige: ikke bare finner vi spor av kulturkontakt i form av «blandet rituale», men også i materiell kultur. Blant gravgoodsene i Ballateare-graven er britiske, irske og skandinaviske dekorasjons- og håndverkstiler representert; i Balladoole-båtgraven viser en del av gravgodset tilknytning til York, og annet til Dublin - det eneste andre stedet hvor liknende ridderutstyr har en parallell. Andre gjenstander knyttes til karolingisk Frankrike, og har paralleller kun i Cumbria og Lancashire, rett over havet fra Man (op.cit., 43-44). Båtgraver er ellers bare typiske på Hebridene, Orknøyene og Norge - ikke resten av Skandinavia eller De britiske øyer. I utgravningen av Cronk yn How ble det avdekket tidlig kristne graver, steinkors, ulike gjenstander preget av norrøn stil, samt fundamenter av en *keel*: altså flere spor av kulturkontakt, som også kan ses i selve stednavnet, der det siste leddet er en mansk form på det norrøne ordet *haug* (jf. *Maeshowe* i Orknøyene). St. Patrick's Island sørvest på øya er også et eksempel på gravleggelser av en hendenskliknende type i monastiske gravplasser (op.cit., 49-50).

Når det gjelder de flate vikinggravene i kristne gravplasser, finner vi også eksempler i Nordvest-England samt Dublin og Rathlin Island i Irland (Wilson 2008, 52).

En tredje type arkeologisk rest som tolkes av noen som førkristen grav, eller rettere sagt *kenotaf*, er våpendeponeringer i kristne gravplasser; tolkningen er omstridt, men Wilson mener de kan være rester etter den første generasjonen av vikinger på Man – uten at han går nærmere inn på hvorfor – og at det finnes liknende eksempler i Skottland (op.cit., 51).

Alt i alt tyder kildene på at det var mye kontakt mellom Man og de omkringliggende landene, og at dette også gjelder vikingbosetninger i disse landene.

Hvordan artet den første vikingbosetningen seg?

I begynnelsen av et tidligere avsnitt skrev jeg at teorier om når og hvorfor vikingene valgte å bosette seg på Man er lite mer enn sannsynliggjøringer, men vi kommer ikke utenom dette spørsmålet. D.Wilson ser for seg følgende mulige situasjon (2008, 53-6): Dublinvikingerne, som opprinnelig kom fra Skottland, ble bortvist fra byen i begynnelsen av 900-tallet, og reiste tilbake til Skottland. Det utgjorde et press på vikingbosetningene som allerede fantes der og i Danelagen, og førte i neste omgang til at en gruppe reiste til Man, samtidig som de oppdaget at det var en strategisk fordelaktig plass. Omkring midten av 900-tallet blir kanskje vikinger kristne.

Det kommer ikke veldig tydelig fram hvorfor Wilson tegner dette scenariet, annet enn at han avviser at grunnen for bosetningen var plyndring. Han mener øya ikke hadde store rikdommer, i hvert fall ikke sammenliknet med Dublin, Chester og liknende markedsplasser og religiøse sentra ved Irskesjøen (ibid.). Men det er ikke lite som taler for at Man kunne være et godt egnet sted å drive plyndring av forbigående båter, til sjøs.

1.5.4 «The main series»' tid, ca. 930/950-1050

2

Denne perioden på Man kjenner vi best til gjennom steinkorsene og de tallrike skattefunnene. Ettersom korsene er hovedtemaet for denne avhandlingen, vil jeg behandle dem mer inngående i kapittel 3, der jeg presenterer korpuset og mitt utvalg. Jeg vil derfor konsentrere meg på skattene i dette avsnittet.

---

² «The main series» er det etablerte navnet som forskerne bruker for å omtale gruppen av kanskje steinkors fra vikingtiden, og som samsvarer Kermodes «*Scandinavian*» (i motsetning til «*pre-Scandinavian*» eller «keltiske»). Jeg velger å bruke det fordi det ikke er preget av forestillinger om etnisitet, slik Kermodes gruppering var. Når det gjelder den usikre datoen, oppgis det de to mest aksepterte alternativene: den første av D. Wilson og den andre av K. Holman (se avsnitt 3.1)

Wilson daterer den første perioden med skattefunn til ca.960-995. På grunn av distribusjon og innhold knyttet disse første skattene til handelsruten som gikk fra Skandinavia i nord via Orknøyene, Hebridene og Skottland til England, Chester, Wales og Dublin i Irland (Wilson 2008, 108-9).

Den andre perioden dateres til 1030-1070, en tid som bærer preg av sterk innflytelse fra Dublin: Manske mynter tilvirket etter modell derfra er rikelig representert i skattene fra denne tiden (op.cit., 109). Myntene sier noe om økonomien på Man og tyder på mye handelsvirksomhet med omkringliggende myntprodusenter (op.cit., 116). Wilson regner derfor med at det må ha vært mange markedplasser på øya, lokalisert på strender, slik det også var for eksempel i Galloway, ettersom det ikke fantes noen byer på Man (op.cit., 117). Det er vanskelig å identifisere markedsplasser på Man, men da Lord av Man skulle selge sine eiendommer på 1700-tallet refererte han til flere havner og bukter, og flere av dem hadde forsvarsanlegg på toppen av klipper³. Disse kunne ha fungert som utkikkposter for å overvåke og kontrollere handel (ibid.). På en av strandmarkedene, Ronaldsway (som nevnes i *Chronicon Manniae et Insularum* fra det 12.århundre), ble det funnet blant annet en skålvækt og rester etter en meget tidlig kristen bosetning (ibid.).

Griffiths (2010, 47-) tror Man var underlagt Dublin allerede fra århundreskiftet 10.-11., på grunn av spredningen av hiberno-norrøne mynter til øya. Dublin på sin side ser han, i likhet med andre forskere, som en bosetning av *Gall-Gháidheil*, et «hybrid» folk av gæliske og norrøne røtter.

Dette begrepet, *Gall-Gháidheil*, blir brukt i irske annaler og sagalitteratur, og betyr omtrent «utenlandske gælere». Historikere har diskutert dette begrepet hyppig. De har undret på hvorvidt *Gall-Gháidheil* var irer som hadde fått skandinaviske skikker, eller et blandet folk født av ekteskap på tvers av folkeslagene (op.cit., 37). Dette spørsmålet er tvilsomt nyttig å stille seg i den forstand at det gir oss et valg mellom to abstraksjoner skapt i moderne tid, som neppe hadde en sterk forankring i den tidens virkelighet; for å sitere Griffiths:

«Many traditional historical views of the Gallgoídil do not sufficiently appreciate the potential for ethnic convergence and the creation of new identities within individual lifetimes, even very early in the history of Viking activity in the west. These have mostly remained locked into a binary opposition of clearly defined categories of ‘Viking’ and ‘native’ – something which is an increasing hindrance

---

³av samme type som Burroo Ned, og Dún Aonghasa i Aran (Irland), bygget i førkristen tid men gjenbrukt i middelalderen.

to understanding as the depth and complexity of inter-communal relationships are becoming clearer.»

(ibid.)

På begge sider av Irskesjøen fantes det flere bosetninger der vikinger og gælere hadde tett kontakt med hverandre, og ekteskap mellom de to folkegruppene er belagt i flere av disse. På sin side er manske runeinnskrifter på steinkors kjennetegnet av blant annet belegg for denne omstendigheten, oftest i form av personnavn der et ledd er av norrøn opprinnelse og den andre av gælisk opprinnelse.

Utgangspunktet for analysen av mitt materiale er derfor at befolkningen på Man i perioden korsene jeg har valgt er datert til, var et blandet folk bestående av norrøne, gæliske og endog mennesker med tilknytting til begge etnisitetene.

Kapittel 2

Forskningshistorie

2.1 Antikvarianisme, nasjonalisme og vitenskap

De første få steinkorsene fra Man ble dokumentert omkring 1700 ut av antikvarisk interesse og da hovedsakelig på grunn av runeinnskriftene. Ingen flere ble tillagt korpuset før over et århundre senere, og ikke før den andre halvdel av det 19. århundre tok denne prosessen fart. Denne økte interessen ble igangsatt av nokså tilfeldige hendelser, nemlig at funnene skjedde i forbindelse med restaurasjonen av mange eldre kirkebygninger på Man fra slutten av 1700 til slutten av 1800-tallet (Page 1981, 129). Runesteiner hadde ofte blitt gjenbrukt som byggemateriale i disse kirkene. Funnene tiltrakk seg oppmerksomhet fra nordiske forskere, og spesielt norske, siden språket og runeformene tydeligvis var vestnordiske.

Forskningen på norsk fortid, og spesielt vikingtid, fikk en særskilt viktig betydning i 1800-tallets Norge på grunn av nasjonalromantiske idéstrømninger. Norge var underlagt den danske kronen og kjempet for å bli erkjent som en selvstendig nasjon for å oppnå selvstyre. For vitenskapsmenn som P.A. Munch og S. Bugge ble norske vikingtidsruneinnskrifter på Man derfor spesielt interessante. Disse kunne tolkes innenfor en bestemt forståelsesramme, som la vekt på tegn som tydde på at nordmenn hadde oppnådd mest i en fortid da de ikke var underlagt fremmede makter. Mengden av empirien som kunne knyttes til norske vikinger på Man var stor (runesteinene, stedsnavnene, og referanser i sagalitteraturen), og derfor var det ikke unaturlig at dette ble fremhevet og tolket som bevis på at norske vikinger hadde en dominerende posisjon i samfunnet på øya.

2.1.1 Norsk forskning på Man og innskriftene på steinkorsene

P.A. Munch, i *Runeindskrifter fra Øen Man og Syderøerne* (fra 1851, utgitt i hans Samlede Afhandlinger i 1875), er den første til å fordype seg i innskriftene på Man, og knytter dem til et større område som han kaller Suderøyene. På denne måten viser han bevissthet rundt eksistensen av felles trekk blant innskriftene på flere steder rundt Irskesjøen, og at øya Man var en integrert del av det som foregikk i landene rundt.

Da P.C.M. Kermode begynte på korpusutgaven *Manx Crosses* reiste Alexander Bugge og samlet materiale som han tok med til sin far Sophus Bugge. Dette resulterte i utgivelsen av «*Nordiske Runeindskrifter og Billeder paa Mindesmerker paa Øen Man*» i 1899 (Olsen 1954). I dette stykket knytter Bugge den norrøne kulturen sterkt til den keltiske og ser interessert på tegnene på kulturkontakten. Han kobler dyrebilder og motiver som harpespillende figurer på manske kors til keltiske sagn hentet fra middelalderlitteraturen (Bugge 1900). Han retter dermed sin oppmerksomhet på kulturkontakten i nokså stor grad. Det er uklart hvorfor ikke andre forskere fra senere tid tar opp denne tråden.

Håkon Shetelig presenterer i *Manx Crosses - relating to Great Britain and Norway* fra 1925 en beskrivelse av de manske steinkorsene med fokus på kunsthistoriske aspekter, og relaterer utsmykningen på Man til norske funn på Borre og Oseberg (Shetelig 1925). Runeinnskriftene utgis først av kollega Magnus Olsen i *Runic Inscriptions in Great Britain, Ireland and The Isle of Man* i 1954.

Carl Marstrander viste i likhet med Bugge interesse for det gæliske elementet på Man, men fokuserte på språket. I *Det Norske Landnåm på Man* fra 1932, redegjør han for sine teorier om tid, årsak og følger av de norske vikingenes tilstedeværelse på Man. Han baserer seg på stedsnavn og ordlån og utmerker seg for undersøkelsen av hvordan kontakten mellom det gæliske språket og norrønt la igjen spor i begge språkene. Utover det var han en mann av sin tid og forskningen hans bærer den tonen som forherliger ærefulle, fjerne tider for det norske folket.

Et oversikt over varianter av kortkvistrunefuparken foreligger i artikkelen *Norsk runeskrift i middelalderen* publisert i bind V av NIyR av Magnus Olsen. Ifølge sistnevnte spredde kortkvistrunene seg fra Sverige og så til Skottland, deretter til Man og derfra til Jæren. Det vil si at han forutsetter at påvirkningen gikk fra Man til Jæren og ikke omvendt, på grunn av at han daterer manske innskrifter tidligere enn de jærskke. Det er også han som etablerer det kjente begrepet Man-Jærskke runer, som det har blitt satt spørsmålsteget ved, først og fremst av Michael Barnes i nyere tid (Barnes 2012). Ifølge ham er ikke særegenhetene og fellestrekkene mellom mansk futhark og jærsk futhark så merkverdige at det går an å si

hvilken vei futharken reiste. Han ønsker ikke å ta stilling til hvor innflyttelsen gikk fra, og er heller åpen for at det kan ha gått begge veier.

Mye av den tidlige norske forskningen på Man har altså dreidd seg om runeinnskriftene, og mindre oppmerksomhet har blitt rettet mot hva kontakten med den gæliske befolkningen innebar.

2.1.2 Britisk interesse i Man i vikingtiden

1981 ble et viktig år når det gjelder forskningen på Man i vikingtiden: I juli organiserer den Londonbaserte Viking Society for Northern Research, stiftet i 1892 (Wikipedia: VSNR, 15.11.2011), en konferanse på øya. Deltakere er forskere fra ulike fagområder og ulike land, og resultatene av den fruktbare debatten tar form i en utgave av de presenterte essayene, titulert *The Viking Age in the Isle of Man* (1983). Blant deltakerne var den norske runologen Aslak Liestøl, som etter sin forgjenger Magnus Olsen fortsatte utgivningen av NlyR. Hans mest kjente bidrag relatert til korsene på Man ble publisert i ovennevnte utgave av konferansebidragene, *An Iona rune stone and the world of Man and the Isles*. Her knytter han et skotsk steinkors og en runerister direkte til håndverkstradisjonen på øya.

I forbindelse med 100-årsjubileet til VSNR (1992) skrev medlem og runolog Michael Barnes en artikkel av spesiell interesse i språk- og kulturkontaktsammenheng: *Norse in the British Isles*, der det konstateres at gælisk språk må ha vært utbredt blant befolkningen på Man i vikingtiden, til tross for at norrønt også var brukt i alle samfunnslag (Barnes 1993, 76). På den måten retter han på nytt oppmerksomhet mot den gæliske befolkningen på Man.

I senere tid er vikingtidsarkeolog og eks-direktør for British Museum Sir David Wilson som har forsket mest på Man, i tillegg til runologene R.Page og M.Barnes. I sin bok *The Vikings in the Isle of Man* fra 2008 reviderer Wilson sin egen tidligere forskning på øya i et helhetsperspektiv, og med hensyn til alle typer kilder. I behandlingen av steinkorsene reviderer han Kermodes klasifisering og datering av de kunstneriske stilene, og tolker flere av de billedlige motivene som uttrykk for motsetningene mellom norrøn hedensk og keltisk kristen kultur. I omtalen av innskrifter baserer han seg mest på de nyeste tolkningene av Page og Barnes, som har skrevet en rekke artikler om manske runer, samt utgitt Irlands og De britiske øyers runeinnskrifter – blant mye annet .

Av denne meget korte og raske gjennomgangen av britisk forskning på Man ser vi likevel at det runologiske og i det hele tatt det norrøne elementet er det som opptar mesteparten av forskerne.

En nokså ung monografi av arkeolog David Griffiths er med på å endre denne trenden: *Vikings of the Irish sea* (2010). Griffiths dedikerer et helt kapittel til å gjøre rede for og beskrive kulturkontakt mellom vikingene og folkene som bodde rundt Irskesjøen. Dessuten tolker han blant annet bilder av norrøne mytologiske figurer på manske og andre kors i De britiske øyer som kristne uttrykk – ikke hedenske.

Den svake og noe foreldede forståelsen for etniske identiteter i fortiden har ellers vært tematisert i nyere tid i studier av Danelagen i England. I denne anledningen fortjener kompendiet *Cultures in contact* fra 2000 å nevnes. Øya Man er dessverre ikke nevneverdig studert i denne sammenhengen.

2.1.3 Vikingforskning i Irland

Det var ikke før på 70-tallet at vikingene ble studieobjekt i Irland, og før dét hadde heller ikke mange skandinaver vært interessert i irsk historie, unntatt Marstrander og Bugge.

Det rådende synet på vikinger i tidlig irsk forskning var nokså preget av irske og engelske annalers omtaler av plyndretokter, og munkenes referanser til vikinger som hedenske barbarer. De ble gitt rollen som ødeleggere av kulturarv og bidragsytere til undertrykkingen av irsk språk, og på den måten sammenstiltes de med anglonormanere og senere engelskmennene. Dette syntes godt i de irske nasjonalistenes bruk av historien. Fortellingen om Clontarf-striden, spesielt slik den er skildret i middelalderens litterære saga *Cogadh Gaedhel re Gallaigh* («The War between the Irish and the Foreigners») ble brukt som symbol på samtidens (nasjonalromantikkens) ideologiske strid, hvor de tapre irerne kjempet hardt for å kaste ut fremmede, truende makter. Sagaen har i nyere tid blitt avslørt som en propagandistisk skildring i seg selv, og Clontarf-striden vist seg å være langt mindre betydningsfull for vikingenes stilling i Irlands historie (Ó Cróinín 1995, 262,266) enn før.

Oppblomstringen av vikingtidsforskning i Irland på 70-tallet hang sammen med utgravningen av vikingbyen Dublin i 1962 (Holm 1994, 151). The Gill History of Ireland fra 1972 følger opp og tar et oppgjør med de etablerte ideene om irsk historie. D. Ó Corráin bidrar i sitt kapittel med en videreføring av A.T.Lucas idéer: at vikinger ikke var årsak til den klassesdelte middelalderske irske samfunn, men at de derimot stort sett bare ble integrert i den som leiesoldater i småkrigene mellom irske høvdinger. De utgjorde trussler bare i korte perioder (ibid:166-7). Konfliktene i Irland i vikingtiden var ikke drevet kun av vikingene, men skyldtes, om ikke mer, minst like mye interne politiske intriger. Ulike slekter kjempet om herskermakt over store områder, og etter hvert om høysetet i Tara og hele Irland, med blant annet brenning og plyndring av klostre som følge.

For å komme tilbake til munkenes framstillinger av vikingene i middelalderlitteraturen: lite oppmerksomhet ble rettet i tidlig irsk forskning mot *Finnngaill*, *Dubgaill*, og viktigere enda, *Gall- Ghàidheil*, som munkene så på som et folk av blandet etnisitet - om ikke genetisk, så i hvert fall kulturelt. Men ikke før i nyere tid har irske forskere begynt å legge vekt på disse opplysningene, disse begrepene.

Clare Downham og Máire Ní Mhaonaigh bør nevnes spesielt i tilknytting til *Gall- Ghàidheil*. De utmerker seg for sine undersøkelser om hvem dette blandede folket var og hvilken rolle de spilte i irsk historie og litteratur. Se f.eks. Downhams «'Viking' Settlements in Ireland before 1014» (2013) og «Viking Kings of Britain and Ireland: The Dynasty of Ívarr to A.D. 1014» (2007); Ní Mhaonaighs «Friend and Foe: Vikings in Ninth- and Tenth-century Irish Literature» (1998) og «The Vikings in Medieval Irish Literature» (2001).

2.2 Forskningen i dag

Det er tilsynelatende ikke særskilt mye aktivitet i forskningsmiljøene i dag når det gjelder de manske steinkorsene. Blant de som er spesielt interesserte er det, nå som før, en overvekt av runologer, som ikke har lagt tilstrekkelig vekt på de andre aspektene ved monumentene, en omstendighet de ofte beklager ved å påberope seg utilstrekkelig kunnskap til å gjøre det.

Det finnes såvidt jeg vet ingen initiativ til å revidere dateringen av hele korpuset i lys av antydningene fra runologisk og arkeologisk forskning blant kunsthistorikere eller arkeologer. Såvidt meg kjent er det Ross Trench-Jellicoe som setter mest aktivt spørsmål ved de av Kermodes etablerte kategoriene, Scandinavian og Pre-Scandinavian, og legger vekt på helhetsperspektivet:

«There is still a huge amount to be understood about the Manx monuments and I have spent the last 25 years trying to do this, bringing all the evidence including the runic and ogham material together in a holistic appraisal.(...)»

(Trench-Jellicoe 2012, per.com.)

Noen ny korpusutgave eller artikkel om nye funn som følge av Trench-Jellicoes innsats er derimot ikke blitt publisert per dags dato. Arbeidet med å redigere og komplettere en kommende utgave av runeinnskriftene basert på avdøde R. I. Pages manus foregår i dag i tilknytting til prosjektet *Reading and interpreting runic inscriptions: the theory and method of runology* ved Senter for grunnforskning ved Det Norske Videnskaps-Akademi,

ledet av professor James E. Knirk. Forskergruppen var så vennlige å la meg benytte meg av Pages manus i forbindelse med skrivingen av denne avhandlingen.

For bare én uke siden på tidspunktet jeg skriver dette, var jeg tilstede i halvdagsseminaret om de manske steinkorsene *Isle of Stones* (13.februar 2013), ved Centre for the Study of the Viking Age i Universitetet i Nottingham. Der ble det holdt fire innlegg, to om runologiske aspekter (Barnes og Spurkland), en om ikonografi (Trench-Jellicoe), og en om minnesteinetradisjonen i Irskesjølandene (Jesch). Diskusjonstunden etter seminaret måtte dessverre bli avsluttet etter få minutter, slik at det ikke ble nok tid til å få i gang en fruktbar diskusjon og gi rom for nye idéer. Jeg la nemlig merke til at det ikke har vært mange endringer i tankegangen som ny forskning springer ut fra; de etablerte holdningene utfordres etter min mening ikke i tilstrekkelig grad, spesielt når det gjelder gælisk innflytelse i vikingtidsmaterialet.

J. Jesch argumenterte for at 47 manske kors har én eller flere skandinaviske trekk, være det stilmessig (runer og ornament av skandinavisk type) og/eller innholdsmessig (språk og visuelle motiver). Hun presiserte ikke hvilke kors hun hadde medregnet, men det er sannsynlig at hun gikk utifra de som tradisjonelt er datert til vikingtiden, det vil si en videreføring av Kermodes «*Scandinavian*»-gruppen. Hun satt dermed ikke spørsmålsteget til denne inndelingen. Hun argumenterte også for at tiden for blomstringen av skulptur i Britannia faller sammen med tiden vikinginnflyttelsen gjør seg gjeldende. Men hun redegjorde altså ikke for annet enn skandinaviske trekk ved monumentene, og hun unnlot å spesifisere hvilke monumenter hun hadde tatt med i betrakning. Om det var slik at hun gikk utifra en gruppe monumenter som har blitt datert til vikingtid på grunn av skandinaviske trekk, er det ikke overraskende at hun har funnet så mange skandinaviske trekk ved disse monumentene. Hun regnet med andre ord ikke eksplisitt med tilstedeværelse av keltisk befolkning verken i Britannia eller Man.

Trench-Jellicoes presentasjon antydte en senere datering for Gautrs Borre-stil, støttet av en symbolsk tolkning av ringkjedemotivet, ladet med kristen betydning. I jamføring av Dynnasteinens ikonografi med ikonografi fra manske steiner fra tidlig vikingtid tolket han mye kristent innhold, og foreslo som konsekvens en senere datering for de manske steinene. Han gikk ikke nærmere inn på hvordan han tolket konteksten for denne senere dateringen, men det kan virke som om jamføringen av manske steiner med Dynna er basert på en antakelse om en direkte kobling mellom norsk og mansk skulpturtradisjon, mest sannsynlig på grunn av den antatte forbindelsen mellom norske og manske runer (Man-Jærseke runer). Trench-Jellicoe presiserte ikke hvorvidt han gikk utifra at innflyttelsen har gått fra Norge

til Man eller omvendt. Men hvis det forholder seg slik at det er kristent innhold som får han til å datere mansk materiale senere, taler dette for en senere kristning av vikingene på Man.

Man-Jærske runer, datering, og hvilken vei innovasjonene på Man kom fra, var tema for de to runologiske presentasjonene, der Barnes argumenterte for et svakt grunnlag for å hevde at det var en kobling mellom mansk og jærske tradisjon, mens Spurkland argumenterte for en tidligere datering av de jærske steinene, noe som ville tale for en påvirkning fra Norge til Man.

I det hele tatt fikk spørsmålet om kulturkontakten mellom skandinaver og keltere på Man og Irskesjølandene meget lite oppmerksomhet.

2.3 Drøfting av tidligere forskning

Forskningen på manske steinkors har vært preget av, etter mitt skjønn, to hovedsakelige tendenser som jeg ønsker å problematisere:

- En «monofaglig» undersøkelse av steinkorsene, som derfor tar for seg kun deler av monumentet (ikonografi, eller runeinnskrifter). Det skorter på vitenskapelig undersøkelser av monumentene som helheter i annen form enn deskriptive utgaver (slik Kermodes korpusutgave hovedsakelig er).

Denne tendensen er problematisk fordi konklusjoner om en analyse av deler uten en undersøkelse av hvordan disse forholder seg til helheten, vil ikke kunne anvendes til annet enn nettopp de samme delene det er tale om; med andre ord de kan ikke bli gjort gjeldende for gjenstanden som helhet. Dette står i kontrast med den gjengse hypotesen om at innskrift og dekorasjon er tilvirket i samme anledning, det vil si at hele monumentet er tenkt ut fra den stunden den tilvirkes som et monument som skal se ut slik den ser ut i dag (konserveringsstatus og eventuelle graffiti ikke medregnet). Denne antakelsen gjelder nok ikke i alle tilfeller, og i detaljerte beskrivelser av runeinnskriftene finner vi som regel bemerkninger om hvorvidt vi kan være sikre på at de har blitt risset inn senere enn eventuell dekorasjon eller andre innskrifter på samme stein. Men tilfeller der konsekvensene av den ene eller andre konklusjonen spiller en rolle finner vi sjelden.

- Det er fremdeles utbredt å operere med en dikotomi keltisk vs. skandinavisk, enten det gjelder hele monumenter eller deler av dem (skandinaviske eller keltiske trekk).

Dette er oppsiktsvekkende fordi forskerne anerkjenner at det finnes tegn på blandede kunstneriske stiler og språkkontakt på flere av steinkorsene og deres innskrifter, samt belegg for ekteskap mellom individer med henholdsvis keltiske og skandinaviske navn, eller i noen tilfeller et skandinavisk fornavn og et keltisk slektsnavn – eller omvendt. Dette faktum er vanskelig å forene med et syn på et samfunn bestående av henholdsvis keltere og skandinaver som så godt som rene kategorier for folkeslag og kulturene deres. Denne dikotomien er anakronistisk, om ikke direkte urealistisk, og skyldes nok helst en gammel vane arvet fra tidligere forskning.

Disse to tendensene har hatt sine konsekvenser: De har ført til en dominerende oppfatning av at vikinger måtte stå bak alle korsene med såkalte norrøne trekk, mens kors med framtrædende keltiske trekk og ingen runeinnskrifter må ha stammet fra tiden før vikingbosetningen – og ble reist av keltere, for å uttrykke det tilspisset. Til tross for at man er kjent med kulturkontaktsituasjonen, fungerer denne adskillelsen mellom keltere og skandinaver fremdeles som et underbevisst utgangspunkt for videre resonnementer.

Kapittel 3

Kilder

3.1 Korpuset: de manske steinkorsene

Av de ca. 200 steinkorsene fra Man, er anslagsvis to tredjedeler av korpuset keltiske kors fra før vikingbosettingen. Mangfoldet av kunstneriske stiler, størrelse, utforming, håndverkskvalitet og datering er som kjent stor. Det finnes dessverre ikke etablerte inndelinger som er mer aktuelle enn P.C.M. Kermodes, og det er ikke min hensikt å foreta en ny inndeling innen rammene for denne avhandlingen. Jeg vil derfor ta utgangspunkt i det tradisjonelle hovedskillet mellom skandinaviske og pre-skandinaviske kors (Kermode & Wilson 1994, 14-5) for presentasjonen av korpuset. I Kermodes korpusutgave har pre-skandinaviske kors som regel ingen innskrift. De blir datert på basis av en forutsatt utvikling i korsformene (eldre desto nærmere *Chi-Rho*-monogramet, se fig. 3.1) (Kermode and Wilson, 1994, 12-13). De tidligste blant de pre-skandinaviske korsene er oftest steinheller utsmykket med en inrisset, enkel korsform på bare én av sidene, mens de seneste er utsmykket med flettede abstrakte mønstre i irsk stil og få eller ingen figurative motiver. Denne typen kors blir datert etter kunstnerisk stilart. De skandinaviske korsene har både flettede mønstre og figurative motiver, som regel på begge sider av steinhellen. De blir også datert etter dekorstil (Borre, Mammen, Ringerike, (Wilson 2008, 62-71)). Alternativt dateres de etter runetypologi og fonografematiske korrelasjoner - der runeinnskrifter forekommer.

David Wilson daterer de ca. 70 korsene fra norrøn tid til 930-1010/20 (Wilson 1983, 185) på basis av dekorasjonsstiler. Katherine Holman foreslår en forskyving av hele perioden til 950-1050 grunnet runologiske forhold (Holman 1998), men denne tanken har nylig blitt utfordret av Michael Barnes. (Barnes 2012) I gruppen skandinaviske kors regner D.Wilson med både frittstående kors og steinheller med korsmotiver i relieff, av hvilke de siste er

Figur 3.1: Chi-Rho monogram.

dominerende (som i Skottland (Henry 1964, 13)). Trench-Jellicoe (i sin avhandling fra 1985, pers. comm. 2012) mener empirien tyder på at alle kors med relieff er «*ScandoManx*». Den manske tradisjonen bærer likevel innflytelse av de tradisjonene som ligger kulturelt og geografisk nær Man.

Jeg vil nå presentere gruppen skandinaviske kors mer inngående, men de mest detaljerte beskrivelsene sparer jeg til utvalget jeg skal undersøke.

3.1.1 Korsformer

Romilly Allen gjorde i *The Early Christian monuments of Scotland* (heretter ECMS) en klassifisering av korsformer og sammenflettede dekorasjonstiler basert på det skotske skulpturmaterialet, men han relaterer det til irske, walisiske, manske og engelske eksempler, samt illuminasjoner i håndskrifter fra de samme områdene - og fra mer fjerntliggende områder. Hans observasjoner tyder på at korsformer som er mest dominerende i det skotske materialet, Keills-typen, er også den man oftest finner i det manske materialet fra vikingtiden (Allen & Anderson 1993, 31-31). Denne formen er et latinsk kors med semisirkler der korsarmene krysser hverandre, og en sirkel rundt korshodet som knytter armene sammen (se fig.3.2). Kermode følger Romilly Allen på dette punktet.

3.1.2 Runekors: oppsett av visuelle elementer (layout)

Runologer skiller mellom to modeller for distribusjonen av visuelle elementer og tekst på korsmonumentene: Type A kjennetegnes av en plassering av innskriften langs relieffkorsets skaft, mens type B har innskriften på smalsiden av steinen (Page 1983, 229).

På begge eksemplene er leseretningen nedenfra og opp. Type B er karakteristisk for manske steiner ¹ og forekommer ellers kun i Hebridene og Norge omkring samme periode

---

¹I mitt utvalg er korsene av type B, unntatt Maellomchoms kors som har innskriften på en udekorert bakside

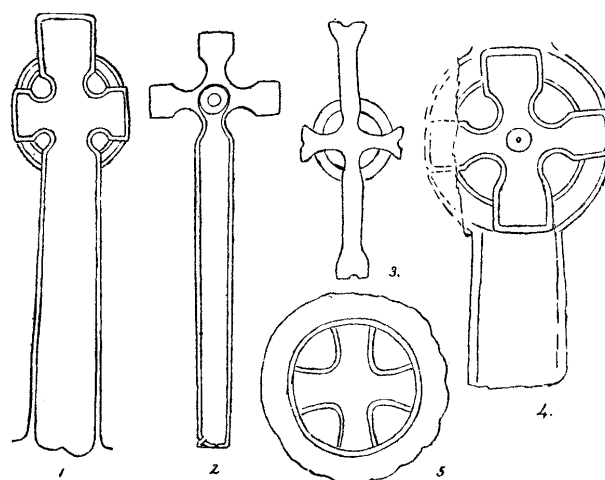

FIG. 25.—FORMS OF CROSSES, SCANDINAVIAN.

Figur 3.2: Korsformer.

(datering problematiseres senere)². Hvorvidt plasseringen av innskriften på smalsiden og med kantene som avgrensning er beslektet med ogamtradisjonen kan vi bare spekulere i.

3.1.3 Bemerkninger om runeinnskriftene på Man

Det er en rekke særegne trekk hos manske runeinnskrifter som har gjort de manske korsene spesielt interessante for runologene. Mange har pekt på ulike språklige, alfabetiske og fonografematiske forhold ved dem og jamført dem med skandinavisk praksis. Det skal imidlertid nevnes at noen av disse forskjellene har blitt vektlagt i kanskje altfor høy grad, som vi skal se nedenfor.

Med alfabetiske og fonografematiske særegenheter mener jeg forekomst av runetegn i inventaret som ikke finnes andre steder, og tidligere ukjente forhold mellom tegnet og språklyden den representerer. For å illustrere forskjellene tydeligere fører jeg opp 16-tegnsfuparken fra begynnelsen av skandinavisk vikingtid sammen med den manske (etter Magnus Olsen, (NIyR bind V, 238; 240):

Ettersom det ikke finnes fupark-innskrifter fra denne tiden på Man, er oppsettet ovenfor en abstraksjon, en generalisering. Dette er verdt å huske på, for i Olsens utvalg av standardtegn og avvikende tegn ligger det en tolkning, en bestemt forståelse av materialet, til

²Hvorvidt det er samme periode eller senere avhenger av hvilke dateringskriteria det brukes, og det er stor risiko for sirkulære resonnementer i argumentasjonen for eller mot begge posisjoner. For en mer inngående behandling av spørsmålet henviser jeg igjen til (Barnes 2012)

ƿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ƿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ
f	u	p	a	r	k	h	n	i	a	s	t	b	m	l	R

Tabell 3.1: Stuttrune- eller svensk-norske fupark (9.og 10. årh.)

ƿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ƿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ	ᵿ
f	u	p	a	r	k	h	n	i	a	s	t	b	m	l	

Tabell 3.2: Mansk fupark (10. årh. og frem til ca. 1050)

grunn. Han nevner nemlig ikke den punkterte u-runen, ᵿ, som riktignok forekommer kun i én innskrift (Kirk Michael III, på M.M.130 («Maellomchoms kors»)), og hvis lydverdi fremdeles er ukjent. Denne runen har dog en høy interesseverdi for spørsmålet om språk- og kulturkontakt, for den er brukt kun i stavingen av to irske navn, Máel-Lommchom og Máel-Muire. Dette er vanligvis forstått som et forsøk på å representere en lyd som ikke fantes i norrønt språk. Hvorvidt tegnet var utbredt for å representere den samme lyden kan vi dessverre ikke si noe om, men inspirasjonen for den grafiske utformingen er sannsynnlig kommet fra angelsaksisk. Når det gjelder lydverdi derimot, mener irskkunnige at lyden neppe kan ha vært [y] som den trolig var i angelsaksisk – og senere i norrønt.

Olsen nevner dessuten noen særtrekk som bare virker som særtrekk om man forutsetter et direkte forhold til de senere norske runer: bruk av ᵿ for /b/, bruk av langkvist <m>, ƿ, ᵿ for /h/ og ᵿ for /a/. Dette kan alternativt ses på som et konkret valg av tegn blant tilgjengelige varianter, slik som ved bruk av andre fuparker som har sideformer:

This is less a type than a particular selection of items from the total number of rune forms available, a particular choice of the forms for **b**, **h**, **m** and **a** ; and I again agree with Liestøl in finding it hard to identify a specific selection of rune forms in short or damaged inscriptions which may retain no examples of certain significant letters."

(Page 1983, 228)

Det som er mer oppsiktsvekkende er forskjellene mellom språket som representeres i norske runeinnskrifter på fastlandet og språket som representeres på Man. Vi vet at det er vestnordisk og videre, har norske ortografiske trekk, men mange uregelmessigheter gjør at det skiller seg ut. Vi kan nevne nominativs *-r* bortfall i hankjønnsnavn i entall, (som

også forekommer i en del av Dublin-materialet og på Killaloe-innskriften i Irland)³ samt syntaktiske særtrekk som kan knyttes direkte til mønstre i gæliske språk. Dette har blitt tolket på flere måter, men de fleste har å gjøre med det faktum at det bodde folk med andre språk enn vestnordisk som morsmål på øya, særlig gælisk(e) språk. Ray Page sier «(...)they show the influence of Celtic speech patterns. Scholars have traced this in the morphology and syntax of the texts(...)» (Page 1981, 130). Basil Megaw nevner gælisk ordstilling: «(...)the occurrence in rune-inscriptions of Norse names in what appears to be Gaelic word-order (A sunr B) could represent the translation of gaelic patronymics in Mac- (...)» (Megaw 1976, 277–278). Dette er altså det vanlige mønsteret på Man, i stedet for norrøne patronymer av typen fornavn + -son/-dóttir.

Det gis hovedsakelig to forklaringer på de språklige uregelmessighetene:

1. At de som ristet runer iblant kunne være gælere som verken kunne vestnordisk eller runer.
2. Det var språkendringer på gang som følge av språkkontakt.

3.1.4 Ogam, latin og angelsaksisk

4

De første samtidige skriftlige kilder på Man er risset i stein. Latinsk skrift, ogam og angelsaksiske runer opptrer i den tidligste perioden, før de skandinaviske runene kommer.

Det er totalt seks innskrifter i ogam fra slutten av det 5. eller begynnelsen av det 6. århundret funnet sognene Rushen og Arbory. Det er korte og forvitrede innskrifter.

Det finnes kun tre innskrifter på latin, to av dem i det gamle monastiske bosetningen Maughold, begge i insulære (anglo-irske) minuskler. Sistnevnte har kristent innhold.

Innskriftene i angelsaksiske runer på Man er kun to: det ene inneholder et angelsaksisk personnavn og den andre er vanskelig å lese. Kermode identifiserte noen runer og foreslå en lesning av samme navn som i den andre angelsaksiske innskriften, dog stavet annerledes.

Selv om angelsaksisk tilstedeværelse på Man ikke har etterlatt seg mange spor, må vi regne med at det har funnes – et spørsmål som er lite undersøkt hittil.

---

³Killaloe-korset er det eneste eksempelet på en gjenstand med en innskrift i ogam og en i runer side om side, hvor innholdet i innskriftene er lik, dog skrevet på henholdsvis irsk og norrønt.

⁴Etter (Kermode & Wilson 1994, 71 og følgende).

3.1.5 Utsmykking

Abstrakt dekorasjon

Romilly Allen i ECMS argumenterer for at sammenflettet dekorasjon i såkalt keltisk kunst kom til De britiske øyer via byzantinsk kunst. Kristendommen kom til De britiske øyer via østkirken, og noen av de eldste kristne håndskrifter funnet der var illuminert med byzantinsk sammenflettet ornament. Romilly Allen dedikerer flere sider av sitt verk til å beskrive og forklare hva kjennetegner keltisk sammenfletting sammenliknet med byzantinske og andre (romerske) modeller, og han går gjennom de geometriske prinsippene som ligger til grunn for oppbygningen av de mest brukte motivene. Det som kjennetegner keltisk sammenfletting er regelmessig brytning av mønstre, dvs brytning av mønstrene i regelmessige intervaller.

Allen analyserer også spiralmotivene og sier: «*the upright cross-slabs of Scotland and the Isle of Man, and on the recumbent cross-slabs of Ireland, the arms and shafts of the crosses sometimes have spiral terminations.*» (Allen & Anderson 1993, 385)

Når ikke engelsk skulptur nevnes i denne sammenhengen, kan det tenkes at disse spiralmotivene var et utpreget keltisk trekk.

Videre, på neste side:

“The details of men, animals, and inanimate objects are frequently conventionalised in Celtic art by converting them into spirals. The commonest use of the spiral for this purpose is to indicate the unction between the legs and the body of a quadruped, as on the crosses and upright cross-slabs at Kirk Andreas, Michael, Onchan and Braddan in the Isle of Man; on the tympanum at St. Nicholas, Ipswich; and in the Book of Durrow.”

Dyrene, brukt som symboler eller tilknyttet symboler, er også behandlet slik i Skottland, spesielt okse, villsvin, løve, hest, hjort og ulv (ibid.)

Når det gjelder skandinaviske stiler, er det David Wilsons observasjoner som har vært mest prominente. Fire stiler er representert i det manske korpuset (Wilson 2008, 62-64): Borre, som er dominerende og hvis mest karakteristiske element er ringkjeden, datert til 890-960; Jelling, som er sjelden på manske kors og kjennetegnes av sammenflettede drage-liknende dyr med dobbel kontur (910-960); Mammen, med liknende motiver som Jelling, mer omfattende dekorert med «fiskeskjell» på kroppen og planteaktige ekstremiteter, datert til midten av 900-tallet; og Ringerike, som kan identifiseres i et par tilfeller, og overlapper

med Mammen og Jelling til den tar over mot slutten av det 10. århundre. Den kjennetegnes blant annet av de slange-, eller drageaktige dyrenes dråpeformede øyne.

Stildateringen er problematisk av flere grunner, blant hvilke er det tre som bør nevnes:

1. Dateringen er basert på en skandinavisk kronologi, det vil si, det forutsetter at stilene har blitt utviklet i Skandinavia og så importert til Man. Dette er slettet ikke sikkert, og det virker rimeligere å anta at det har vært en konstant påvirkning til og fra Man, hvis beboere reiste og var i kontakt med bosetninger rundt Irskesjøen, Atlanterhavsøyene og Skandinavia .
2. Dateringene kolliderer ofte med runologiske/språklige dateringsmetoder (for en oppsummert diskusjon, se (Holman 1998); (Barnes 2012)).
3. Stildatering er i dag omstridt i kunsthistoriske kretser. Det har vært en tradisjon for en nokså streng datering av stilarter, men dette har begynt å bli problematisert i senere år (Cassidy 1993, 3-15). Den viktigste innvendingen mot infleksible kronologier er at de forutsetter en evolusjonistisk og linjær tankegang, der en eldre stil er mer primitiv og gradvis overkjøres av en forbedret versjon.

Borrestilen forekommer på flere av korsene i mitt utvalg. Mammen forekommer også i ett tilfelle. På den annen side er dyrfigurene i tre av mine fem steiner dekorert med lårspiraler, et trekk som kjennetegner Mammenstil og likeså er et kjennetegn av Jelling- og Ringerikestil.

Ikonografi

De manske korsenes ikonografi er mest kjent for at den inkluderer representasjoner av både kristne og hedenske mytefigurer, og spesielt for representasjoner av figurer fra norrøn mytologi. I våre dager er det likevel utbredt å gå bort fra mange av Kermodes tolkninger der han bruker norrøn litteratur fra flere århundre senere til å identifisere et og annet ikonografisk motiv. Det er med andre ord ikke så mange sikre identifiseringer av figurer fra norrøn mytologi i manske steiner, og såvidt meg kjent er det ingen keltiske, selv om det er spor etter gælere i runeinnskrifter. Dette viser nok en gang den ubalansen i forskningen som jeg allerede har påpekt i flere anledninger (kap 1, 2).

Jaktscener er et utbredt motiv i manske steiner, på mange måter lik de som er typiske fra såkalte piktiske steiner fra Skottland og engelsk skulptur. Begge tradisjonene går på en eller annen måte tilbake til en felles europeisk tradisjon med røtter i antikken. Jaktscener

på monumenter til minne om døde er frekvente og av den grunn har jaktscener blitt toket som et motiv med eskatologiske konnotasjoner, i tillegg til den mer gjengse forståelse av jakt som statusmarkør – ettersom jakten var elitens idrett. Jakstcener har også blitt forstått som overgangsmotiv fra hedendom til kristendom. Alle disse tolkningene kan være aktuelle angående manske eksempler.

Om jaktscene-motivet Jaktscene-motivet er som nevnt utbredt i De britiske øyene, spesielt Skottland og Irland. Iben Matzen Christiansen sammenlignet i sin avhandling fra 1997 hvordan representasjonene varierer formelt og layoutmessig (Christiansen 1997)). Karakteristisk for irske representasjoner i høykors (ca. 700-900) er at figurene står på et horisontalt plan og «stables» oppå hverandre, som vi ser i side B av Sandulfs kors.

Rytter, rytterløs hest, hjort, hund og villsvin er konstanter, figurer som vi også finner i manske kors. Vanlig er også at jaktmotiver forekommer sammen med kristen ikonografi, hvilket tyder på at det ikke er en motsetning mellom sekulær og religiøs eller mellom hedensk og kristent.

På skotske eksempler brukes det vertikal komposisjon når steinen er smal, og horisontal når den er bredere. Rytteren er utstyrt med spyd; husdyr som okser og geiter representeres sammen med byttedyrene hjort, villsvin og bjørn; flere hunder blir representert mens de springer eller holder på å angripe byttedyrene. Foruten disse trekkene er det også vanlig at rytteren følges av en mann til fots som blåser i horn, samt at rovfugler brukt i jakten også blir en del av scenen. Skotske steiner med jaktscener dateres til 800-1100 av J.Anderson (op.cit.)

På engelske steiner opptrer jegeren oftest til fots, og jaktscener representeres oftest alene, ublandet med kristen ikonografi. Av og til blir ikke byttedyret representert, og da er ofte jaktfugl med. Alternativt kan rytteren mangle, hvilket vi også ser i noe av mitt materiale.

Kristne motiver som forekommer på manske steiner er, i tillegg til selve korsene, Jomfru Maria, krusifisert Kristus, og flere klerikale figurer - muligens fedrene av de monastiske bevegelsene, Antonius og Paulus.

Farger

Som runesteiner i Skandinavia, var de manske korsene mest sannsynlig malt i farger, i hvert fall de mest utsmykkede. Det harde været har slettet ethvert spor av dette på de sårbare sandsteinene (Wilson 2008, 59) Med utgangspunkt i et slikt estetisk valg kunne

det bli relevant å diskutere hvorvidt illuminasjoner i håndskrifter kan ha vært en modell for korsenes utsmykking og ikonografisk innhold (noe Kermode forøvrig foreslår (Kermode & Wilson 1994, 60), om ikke også funksjon og betydning.

Dessverre er det ikke rom for denne diskusjonen i min avhandling.

3.1.6 Hvem produserte og betalte korsene, og hvorfor?

Vi vet ikke mye om dette, men det er trolig nyttig å forsøke å danne seg et bilde av omstendighetene rundt produksjonen av korsbauta. Til dette formål vil jeg foreslå en jamføring med irske lover som omtaler håndverkerskoler og deres status.

Uraicecht Becc, som Douglas Mac Lean tar for seg i «*The status of the sculptor in old-Irish law tracts and the evidence of the crosses*» i nr. 9 av Peritia (1995), inneholder beskrivelser av sosial status blant håndverkere og deres lærlinger. Selv om teksten er irsk, regner blant annet Bannerman med at loven var relevant for de gæliske delene av senmiddelalderens «West Highlands and Islands» (Mac Lean 1995, 129).

Statusen til den såkalte *sáer* eller korsmester var frimann med bånd til personer av høyere rang, som høvdinger, som de tilbyr tjenester til i form av produksjon av skulptur bestilt og betalt av dem. *Sáerene* hadde på sin side *felmaccaib* (lærlinger) som undersätter, som de sørget for. *Sáerens* status likestilles med statusen til kapell- og småkirkebyggere, skipsbyggere og smeder ⁵ (op.cit.,131). Ifølge McLean dog, betød ikke det at mesteren gjorde jobben selv, men var snarere læremester og ga instruks til lærlingene, som utførte (i hvert fall mesteparten av) arbeidet.

Uraicecht Becc skiller videre mellom *sáer*, korsmesteren, og *rindaige*, den som utførte relieffarbeidet på skulpturene. Sistnevnte hadde en lavere status. Kunne han begge deler, økte hans status. For å sitere McLean: «*The master was an architect, the artist was workman*», til den moderne kunsthistorikerens forbauselse.

Denne status endret seg ikke selv om håndverkeren var reisende: «*(...) the status achieved through an art (dán) is maintained, whether it is practised in one's own or another kingdom (túath) or in the church.*» (op.cit.,142)

Når det gjelder prossessen å tilvirke et kors, foreslår Mac Lean følgende modell basert på observasjonene av Det uferdige Kells-korset: strukturen og formen på korset var *sáerens* ansvar, mens utsmykkingen var *rindaigenes* oppgave, da delt blant de som utførte abstrakt utsmykking på den ene siden, og figurativ utsmykking på den andre. (op.cit.,149)

---

⁵De to siste yrkene var som kjent også høystatusyrker i det norrøne samfunnet. Dette kan ha implikasjoner for hvor godt korsmesterne behersket skriftspråk.

Han har dog ingen teori om hvem som ristet innskriftene. For å si noe om dette må vi over til studier gjort på basis av runesteiner i Skandinavia. M. Källström skisserer i sin avhandling fra 2007 en liknende modell som Mac Lean med hensyn til arbeidsfordeling, statusen til de involverte og spesialiseringene. Når det gjelder runeristere, drøfter han hypoteser om hva slags forhold risterne hadde til patronene og til de andre håndverkere; om de kunne være tilknyttet missionærvirksomhet, og om de kunne skilles ut som en egen sosial klasse (Källström 2007). Svarene han får er ikke entydige, og runeristernes rolle forblir tåkete.

Alt i alt er det ikke godt å si om den som sier å ha ristet runene eller reist steinen er den som faktisk har gjort det rent fysisk. Det virker mer sannsynlig at navnene som forekommer i innskriftene refererer til de som står bak initiativet til å reise en bauta, heller enn til selve håndverkerne. Men tatt i betraktning at risterne sannsynligvis hadde høy status, bl.a. i kraft av å ha kjennskap til skrift, kan vi ikke helt utelukke at risterens navn i noen tilfeller sammenfaller med den monumentet hedrer.

Gautr: runemester OG håndverker?

Alle som har berørt runeinnskriftene på Man kjenner til den berømte innskriften, som slutter slik: «Gautr gjorde denne og alle i Man». Denne innskriften ble meget betydningsfull for forskningen, og førte til en antakelse om at alle steinene som ble datert tidligere enn denne (unntatt de som hadde blitt stemplet som keltiske), var laget av samme runemester, Gautr. Dekorasjonstilen i denne steinen ble også knyttet til dette navnet, Gautr, og man begynte å snakke om Gautr-skolen. Basert på en anntatt ca. livstid på denne Gautr, gikk man utifra at de steinene som avviker fra Gautrstilen, tilhører en nyere tid. Dette forutsetter at Gautr hadde full kontroll over produksjonen av kors på hele øya, og visste at bare korsene han hadde lagd selv sto oppreiste rundt omkring (for å ikke nevne antakelsen om at Gautr ikke bløffer).

Vi kan derfor tenke oss følgende scenario: Høvdingen på Man hadde interesse av å markere sin status og politiske makt, og én av virkemidlene var å reise bauta. For uavhengig av hvorvidt korsbauta hadde andre funksjoner, som jeg drøfter nedenfor, var de uten tvil statusmarkører. Høvdingene hadde til sin disposisjon ulike håndverkere som muligens var omreisende.

Antatt at den fremste funksjonen var å hedre slektens makt over et område, kan vi tenke oss at steiner med innskrifter signaliserte status på et høyere nivå, ettersom skriftlighet ikke var allemannseie, og dessuten identifiserte slekten på en mer konkret måte enn ikonografi,

eller ornamentale stiler.

Videre, det høye antallet bautaer på det lille området som øya Man er, tyder på at stedet var av høy verdi og at mange slekter kjempet om makten på Man, slik også senere skriftlige kilder som *Chronicle of Man and The Islands* tyder på.

Korsenes funksjon – kun gravsteiner?

De fleste forskere som har monumenter beslektet de manske som spesialisering har foreslått flere funksjoner for monumentene de studerer. F. Henry tenkte seg at irske høykors fungerte som beskyttelse av klosterområdet eller som meditasjonshjelp for passasjer av hellige skrifter (Henry 1964, 18-19). R.H. Kinvig foreslo at korsene på Man markerte steder utendørs der gudstjenester eller dåp foregikk (Kinvig 1975,47) ⁶. D. Wilson skriver om gravstein- eller kenotaf-funksjoner, eller minnesmerker for personer som står bak gode gjerninger til fordel for det kristne samfunnet.

Alle disse funksjonene er også ofte forbundet med skandinaviske runesteiner. Det synes ikke urimelig å foreslå at de manske korsene kan ha hatt en kombinasjon av de ovennevnte funksjonene.

Andre forskere som Damian McManus og Thomas Charles-Edwards har argumentert for en dobbel funksjon for gamle ogamsteiner: minnesteiner og grensemarkører for en slekts tilhørende land (Iglesias 2013, 52). Dette har også vært en vanlig oppfatning blant runologer i omtale av runesteiner plassert ved allfarvei.

I «More thoughts on Manx Runes» skrev Pages at steinkorsene på Man var et produkt av to tradisjoner: den norske å reise bautastein med runeinnskrifter, og den keltiske, å sette opp steinkors (Page 1981, 130). Det manske korsets funksjon ville i så fall trolig være en sammensetning av funksjoner som har blitt tilskrevet liknende kjente monumenter, som irske høykors, skotske *cross-slabs*, og deres forløpere, ogamsteiner og skandinaviske runesteiner.

3.1.7 Utvalget

Til min undersøkelse har jeg valgt fem kors som etter min vurdering avviker spesielt mye fra det som har blitt definert som *quasi*-rene «keltiske» og «norrøne» kategorier, både estetisk og språklig. Ved et overfladisk blikk virker de sterkt preget av kulturblanding, og det er hypotesen jeg går utifra.

---

⁶Ettersom de små kirkene fra tidlig kristen tid var så små at de ikke kunne ha vært tiltenkt forsamlinger

I analysedelen vil jeg gå gjennom estetisk og språklig data og undersøke hvorvidt materialet er et uttrykk for kulturkontakt og forhåpentligvis anslå hvor intens denne kulturkontakten har vært.

Materialet jeg undersøker er:

1. **Sandulfs kors**, Andreas (MM. 131, Kerm. 103)
2. **Maellomchoms kors**, Michael (MM. 130, Kerm. 104)
3. **Jóalfs kors**, Michael (MM. 132, Kerm. 105)
4. **Roolwers kors**, Maughold (MM. 98, Kerm. 72)
5. **Tors kors**, Bride (MM. 124, Kerm. 97)

Jeg velger å bruke Kermodes navn på monumentene fordi de virker lettere å memorisere og assosiere til bilder enn intetsigende tall. Dette til tross for at det ikke lenger er grunnlag for å knytte MM. 98 til biskop Roolwer eller MM. 124 til guden Tor.

Navn av typen «Kirk Michael III», «Andreas V» osv. er sett bort fra, ettersom disse er navnene på runeinnskriftene (selv om runologer noen ganger henviser til hele monumentet med innskriftnavnet), og jeg gjør et poeng av å se monumentene som helheter.

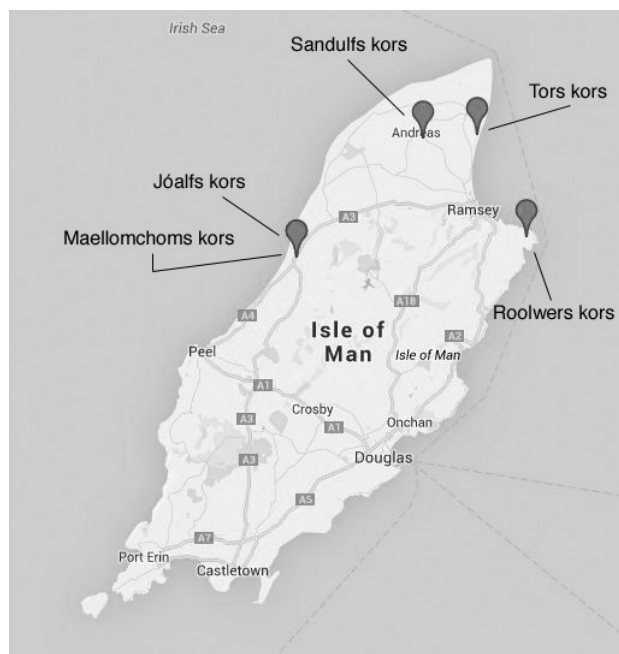
Begrunnelse for utvalget

Jeg har valgt de ovenstående fem monumentene av flere grunner. Blant dem er det et ønske om å undersøke synkrone forskjeller nærmere, som alternativ til å tolke disse forskjellene som tegn på mer eller mindre utviklede varianter, og da over tid – som det har vært tradisjonelt å gjøre.

Geografisk opprinnelse er variert fordi jeg ønsker – forhåpentligvis – å finne antydninger til hva som kan ha vært representativt for et spesifikt område av øya i perioden disse korsene er datert til.

Jeg har bestemt meg for å ikke bruke fragmenter av kors som kilde (selv om jeg på den måten går glipp av mange interessante runeinnskrifter) ettersom jeg er opptatt av betydningen av korsene som helhet.

Det lave antallet skyldes et ønske om å undersøke hvert kors grundig og fra flere vinkler, for å ta for meg hele korpuset ville være umulig innenfor en masteravhandlingstørrelse. Jeg har derfor ingen intensjoner om å gjøre mine konklusjoner etter analysen gjeldende for hele korpuset, men snarere undersøke om den vinklingen og metoden jeg foreslår kan være

Figur 3.3: Geografisk distribusjon av de utvalgte korsene på øya.

fruktbar for å øke kunnskapen om manske kors, og hvorvidt det ville egne seg for tillemping på hele korpuset. Det vil derfor ikke bli en hovedsak for meg å tolke betydningen av den geografiske plasseringen av mitt utvalg, som er konsentrert i den nordlige halvdel av øya.

3.1.8 Tilgang til kildene

Det er en selvfølge at det ideelle ville ha vært å undersøke monumentene *in situ*, men det er flere praktiske årsaker som bidrar til å gjøre dette vanskelig. De monumentene som ikke er bevart innendørs (og jeg har noen av dem i mitt utvalg) er eksponert for øya Mans ugjestmilde klima og flere forvitrende agenter, slik at detaljer som én gang har vært der kan ha gått tapt eller ligge under lag av mose. Dette fikk jeg selv oppleve ved en kort reise til Man våren 2010 under veiledning av bl.a. David Wilson og Terje Spurkland. Undertegnede har altså undersøkt sitt materiale *in situ*, men forut for en plan om å bruke det i en grundigere analyse.

Det nærmeste man kommer til de originale detaljene siden funnene begynte å bli kartlagt, er Kermodes samling av avstøpninger, som ligger i et eget i bygg tilknyttet Manx Museum nær Castletown sør på Man. Det finnes avstøpninger av nærmest alle funn, men de er dekket av et ekstra lag latex for beskyttelse, noe som medfører et visst tap av detaljerikdom, som kurator Andrew Johnson kunne opplyse meg om (Johnson 2013, per.comm.).

Denne samlingen kan besøkes etter avtale med interesserte og under veiledning av kurator, noe jeg planla å gjøre i februar 2013, men dessverre måtte avlyse på grunn av praktiske vanskeligheter.

Undersøkelsen av primærkilder via representasjoner er i prinsipp ikke ønskelig, men vil forhåpentligvis ikke være problematisk for mine undersøkelser, ettersom mitt fokus er på helheter og ikke detaljer; på nytolkning av kjente data, snarere enn funn av nye data.

Derfor er jeg nødt til å lene meg på Kermodes tegninger, samt noen fortografier. Uten at jeg tviler på Kermodes intensjon om å representere trofast det øynene hans så, kan ikke disse representasjonene oppfattes som objektiv virkelighet – ikke engang Cubbons fotografier er fritatt for en subjektiv påvirkning.

Kapittel 4

Teoretisk utgangspunkt og metode

4.1 Framgangsmåte

Jeg vil her legge fram noen retningslinjer for hvordan jeg vil forholde meg til materialet jeg vil undersøke.

Jeg vil se på de utvalgte fem korsene i et helhetsspektiv, det vil si at jeg vil behandle monumentene som gjenstander der det estetiske og det språklige aspektet utgjør et sammensatt uttrykk. Jeg vil imidlertid studere de to sidene av dette uttrykket først separat: på den ene siden estetiske eller billedlige uttrykk og språklige uttrykk på den andre.

Under gruppen estetiske uttrykk vil jeg inkludere korsformen, abstrakt utsmykking og ikonografiske motiver samt plasseringen av disse på monumentoverflaten. Abstrakt utsmykking vil det likevel ikke bli lagt stor vekt på, grunnet problemene forbundet med datering og klassifisering som er nevnt tidligere. Ikonografiske motiver vil undersøkes med utgangspunkt i ikonologisk metode, utvidet med betraktninger omkring middelaldermenneskets eget syn på visuell representasjon.

Gruppen språklige uttrykk vil omfatte innskrifter med gjenkjennbare skrifttegn med språklig betydning, i dette tilfellet runer. Innskriftene vil derfor bli studert som lingvistiske gjenstander utifra moderne teorier om språkkontakt. Til slutt vil delundersøkelsene settes i sammenheng med hverandre; jeg forutsetter med andre ord at innskrifter har blitt ristet samtidig som korsformen og dekorasjonen har blitt tilvirket. Når jeg så har fått et mer nyansert helhetsbilde av monumentene, vil jeg trekke inn det kulturhistoriske perspektivet. For å beskrive kulturkontakten vil jeg ta i bruk en samling begrep som Peter Burke anvender i sin bok *Cultural Hybridity* (Burke 2009). Jeg forventer å kunne si noe om intensiteten til kulturkontakten, og muligens også beskrive nærmere hvordan den kan

ha artet seg.

4.2 Språklige kulturuttrykk

Innskriftene jeg skal undersøke er ristet med runer, på norrønt språk. Men som flere forskere har påpekt (Barnes, Page m.fl., jf. avsnitt 2.1.2 & 2.2), er det antydninger til språkkontakt mellom norrønt språk og mellomirsk på disse innskriftene. Språkkontakten kan ses i form av ordlån og grammatiske uregelmessigheter.

Jeg vil operere med tre variabler som vil regnes som tegn på språkkontakt – som jo er en form for kulturkontakt:

4.2.1 Leksikalske lån (ordlån)

Ordet «lån» har konnotasjoner som tyder på en viss oppfatning av hvordan kulturell utveksling foregår. Siden termen likevel er godt etablert, ønsker jeg å se bort fra implikasjonene i min videre bruk.

Ifølge allmenn språkkontaktteori, som har sine røtter i strukturalismen, er ordlån ett av de første fenomenene som forekommer når ulike språk kommer i kontakt (Thomason 2001, 69). Med andre ord er de i utgangspunktet indikatorer på språkkontakt av lav intensitet. Eller for å uttrykke det mer presist: det er ingen åpenbare grunner til å forutsette en meget intens eller varig språkkontakt når vi finner lånord i et språklig ytring.

- Eksempel: *kross*, som ikke er vanlig i skandinaviske skriftlige kilder fra vikingtiden, og skal ha blitt innlånt i norrønt i De britiske øyer (Bjorvand & Lindeman 2007). Ordet *kross* er belagt kun i to vikingtidsinnskrifter fra Södermanland i Sverige, Sö 227 og ö 340, og én norsk innskrift på et steinkors fra Jæren, N 417 (SRDB). Forekomsten av ordet er langt høyere i innskrifter fra Man og De britiske øyer.

Ikke-grunnleggende leksikon lånes inn lettest. Deretter i språkkontaktens intensitetskala kommer overføringen av suprasegmentale fonologiske trekk, som for eksempel trykkplassering (ibid.)

Et annet type ord som finnes i manske innskrifter på norrønt språk er egennavn av keltisk opprinnelse. Disse vil betraktes som tegn på kulturkontakt snarere enn som språkkontakt. Likevel fører jeg dem under denne kategorien, ettersom de ikke umiddelbart hører logisk med under noen av de andre underkategoriene.

- Eksempel: *Dufgall*, m.m.

Dufgall er den norrøne stavemåten for gammelirsk *Dubhgaill*, «svart/mørk fremmed».

4.2.2 Strukturelle lån («korrupt» grammatikk)

Denne typen fenomen forekommer når individer i et flerspråklig samfunn begynner å tilegne seg språklig kompetanse i et språk annet enn sitt eget morsmål. De betraktes derfor som indikatorer på høyere intensitet i språkkontakten.

Syntaktiske uregelmessigheter

- Eksempel: uvanlig ordstilling i norrønt som faller sammen med gammelirsk mønster, som i *dóttur Dufgals*, som følger ordfølgen i keltiske patronymer (*Mac Dubhgaill*), i stedet for *Dufgalsdóttir* – som man skulle forvente.

G.Broderick skriver:

« 'Inversion-compunds' are formed from two elements from one language, but set together according to the syntax of another language, and as such are a result of language contact (...)»

(Broderick 2006, xiii).

Broderick mener det er lite belegg på denne typen sammensetninger på Man og at dét gjør vanskelig å trekke konklusjoner fra dem. Han daterer fenomenet til den sene skandinaviske perioden på Man, 1200-tallet. Han går ikke nærmere på grunnene til denne dateringen, men det taler for at han ikke oppfatter patronymene på runesteinene som et eksempel på dette. Muligvis gjør han ikke det fordi de også kan tolkes som aposisjoner til apellativer: (NN, datter av Dufgal) (jf. påpekning av problematikken i (Page 2013))

Overføring av syntaktiske trekk kan imidlertid også skje ved kontakt av lav intensitet (Thomason 2001).

Morfologiske uregelmessigheter

Disse forekommer trolig først når intensiteten er veldig høy, for de henger sammen med en større og kompleks struktur (ibid.).

- Eksempel: konsekvent bortfall av nominativendelse, *-r*, i sterke maskuline substantiver i entall.

4.3 Estetiske kulturuttrykk

4.3.1 Korsform og abstrakt dekorasjon

Til klassifisering av korstypologi vil jeg anvende framstillingen i Kermodes *Manx Crosses*, som følger Romilly og Andersons *The Early Christian Monuments of Scotland*, s.30-31 og følgende.

Identifisering av abstrakte dekorasjonsmønstre er basert på P.C.M. Kermodes observasjoner.

Symbolsk betydning?

Det har lenge blitt diskutert om vi bør tolke abstrakt dekorasjon symbolsk, jf. E. Hohlers korte oversikt over norske stavkirkeportalers utsmykking, (Hohler 1995, 176–77;179–80).

Det er nokså krevende å argumentere for at abstrakt eller delvis abstraherte motiver (slik eksempelvis sammenfletningsmønstre med plante- eller zoomorfiske trekk er) blir oppfattet symbolsk, og i den prosessen er det uunngåelig å basere tolkninger på det som i stor grad er spekulasjon. Zoomorfisk ornamentikk er en felles europeisk tradisjon med røtter langt tilbake i tid og eventuelle opprinnelige betydninger er utilgjengelige for oss. Jeg vil derfor se bort fra denne problematikken og behandle abstrakte motiver som ornamentikk.

4.3.2 Ikonografi og layout: Panofskys tre nivåer av betydning i visuell representasjon

For å foreta en analyse av ikonografiske motiver på korsene vil jeg gå utifra E.Panofskys godt etablerte tredelte skjema. Han opererer med tre nivåer av betydning i visuell representasjon: det *pre-ikonografiske* eller denotative, det *ikonografiske* eller konnotative, og det *ikonologiske* eller kulturkontekstuelle (Panofsky 1962, 5-8).

Pre-ikonografisk eller denotativt nivå

På det mest overfladiske nivået, det pre-ikonografiske, identifiserer vi motiver, det vil si, de visuelle inntrykkene (linjer, tomme plasser osv.) som mentalt grupperes av seeren i gjenkjennbare figurer med hjelp av «praktisk erfaring» (Panofsky 1962, 9). Dette er det som semiotikere også kaller det denotative nivået. På dette nivået er altså hovedsakelig individuelle visuelle egenskaper som spiller inn for beskrivelser og gjenkjennelser av motiver.

Ikonografisk eller konnotativt nivå

På det andre nivået, det konnotative eller ikonografiske (op.cit., 6), er det den *konvensjonelle* betydningen som står sentralt. Her legges det vekt på motiver som har spesielle betydninger innenfor en bestemt kultur. For eksempel vil en kvinne som bærer et vekt, et sverd og har et bånd for øynene bli identifisert som Justisen av et individ som tilhører en vestlig kultur.

Ikonologisk (kontekstuell) nivå

På det siste nivået, det ikonologiske, settes motivene i sin kulturelle kontekst eller *semiosfære*. Dette nivået tar for seg den symbolske betydningen av motivene (op.cit., 8), og det krever at man benytter seg av flere kilder enn bildet man analyserer, deriblant tekster og andre bilder. Hvilke andre kilder man trekker inn er en av de største metodiske utfordringene (Burke 2001, 39–40). Det er også på dette nivået vi finner relevant informasjon for kulturhistorien (op.cit., 36) ettersom det er først her at de tidligere observasjonene settes i en større sammenheng.

Panofsky har blitt mest kritisert for sin logosentrisme, i det han anbefaler å bruke litteraturkilder for å tolke bilder. Dette fratar bildene deres egen uttrykkspotensiale, i tillegg til at det blir problematisk å argumentere for hvilke tekster er relevante å trekke inn (Aavitsland 2003, 55). Et annet moment i kritikken av denne metoden er at den forutsetter bare én mulig, sann betydning, og ikke tar høyde for den sosiale dimensjonen og flertydigheten som følger av ulike individers oppfatning og tolkning av bilder (Burke 2001, 47). I vårt tilfelle kan det bli minst tre typer «mottakere», med forskjellig kulturell bakgrunn (norrøn, keltisk, eller begge).

Men ikke bare må vi regne med ulike betydninger for ulike individer i forhold til mitt materiale; det er rimelig å anta at flertydighet kan gjelde for ett og samme individ, middelalderens tolkningspraksis og ikke minst psykoanalytisk teori tatt i betraktning.

Flere forskere har, spesielt i de siste tretti årene, begynt å problematisere teoretiske og metodiske spørsmål i studien av middelalderbilder på grunn av dette (Laugerud 2003, 21). Det kan virke noe anakronistisk å bruke moderne kunsthistorisk metode - som hviler på en helt annen mentalitet enn middelalderens - til analyse av middelalderbilder.

Forskere som har studert de viktigste lærde verkene fra middelalderen konkluderer med at bildenes ontologiske og epistemologiske status var en annen enn i dag (op.cit., 25). Bildene skulle «[...] fungere som fortettede utsagn som kunne tjene som mat for «hjernens mage» og senere for meditasjonens «drøvtygging»» (Danbolt 2003, 39). I likhet

med De hellige skrifter, skulle bilder tolkes på flere måter samtidig, og alle betydninger som man kunne komme med etter denne «drøvtyggingen» var likeverdige og sanne.

En kan innvende at dette synet på bilder som beskrives i middelalderens lærde verk på latin ikke uten videre kan overføres til Isle of Man på 900-1000-tallet. Men da vikingene bosatte seg på Man hadde øya vært bebodd av kristne irske munkere i flere århundre. Der kristendommen hadde gjort sitt inntog kan ikke vi lenger regne med ren førkristen mentalitet: Frelseshistorien blir altomfattende og preger alt. Det er derfor nokså sannsynlig at dette synet på bilder og tolkning som er beskrevet ovenfor, gjaldt delvis også på Man i vikingtiden.

4.4 Kulturkontaktfenomener

Språklige og estetiske data skal forsøksvis settes i sammenheng med og forstås innenfor en ramme av begreper som brukes i studiet av kulturkontakt i kulturhistorisk forskning. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i en rekke begreper som analyseres og problematiseres av Peter Burke i hans verk *Cultural Hybridity* (2009).

Peter Burke gjør oss oppmerksomme på den metaforiske opprinnelsen til de fleste av disse begrepene og hva det innebærer for vår forståelse av kulturkontaktfenomener (Burke 2009, 34).

Etter en mengde drøfting, argumenterer han for at lingvistiske termer egner seg best til å belyse flest mulig sider og fenomener som oppstår i kulturkontaktsituasjoner. Ettersom språk er en viktig del av en kultur, virker dette nokså rimelig. Vi bør imidlertid merke oss at denne oppfatningen om at lingvistiske termer er best egnet til å beskrive kulturfenomener bunner i den epistemologiske status som kulturbegrepet fikk i sammenheng med den såkalte Linguistic Turn i humanistiske vitenskap: idéen om kultur som tekst (Burke 2009, 64); (Ødemark 2000, 28-29).

Jeg vil anvende to begreper lånt fra Burkes framstilling, samt et egendefinert ett, for å drøfte mulige kulturkontaktistuasjoner som springer ut fra analysen i kapittel 5:

Kulturell sirkularitet (Burke 2009, 26) Dette fenomenet oppstår når en bestemt kultur imiterer seg selv gjennom en omtolkning som en annen kultur har gjort av den «opprinnelige» kulturen.

Kulturell kodeveksling Dette er et eget begrep jeg vil introdusere, et begrep basert på et lingvistisk fenomen som beskriver hvordan et tospråklig individ lett kan bytte mellom å bruke det ene eller det andre språket hun behersker avhengig av i hvilke sociolingvistiske omgivelser hun befinner seg. Kulturell kodeveksling vil altså referere til situasjoner der en person som er bikulturell (har vokst opp eller levd i lang tid under påvirkning av to ulike kulturer), kan tilpasse sitt uttrykk etter omgivelsene. Moderne eksempler på dette er lett å finne blant innvandrerbarn eller såkalte andregenerasjonsinnvandrere, som lever etter et sett regler og konvensjoner (inkludert språklige) hjemme hos foreldrene, og andre når de er for eksempel på skolen, det vil si i samfunnet foreldrene emigrerte til.

Kreolisering (Burke 2009, 61)

Dette begrepet er også lånt fra språkvitenskapen: Der omfatter begrepet prosessen gjennom hvilket et blandingsspråk utviklet for å kommunisere på tvers av språkgrenser gradvis blir gjort til et språk på lik linje med de opprinnelige, det vil si, som kan bli et menneskes morsmål eller førstespråk. Overført til kulturelle fenomener, vil det nærmere bestemt betegne blandede uttrykk som oppstår etter hvert som ulike kulturelle strømninger har vært i samspill lenge, og som er nyskapende i forhold til de to eller flere opprinnelige modellene.

Kapittel 5

Analyse av materialet

Jeg vil innledningsvis minne om at jeg ikke kommer til å beskrive mine kilder i dybde, men kun hente data som er relevante for min problemstilling. Min faglige bakgrunn og størrelsen på denne avhandlingen forhindrer meg i å analysere hvert kors i den dybden som kunne vært ønskelig. Likevel vil jeg framheve en mengde data som forhåpentligvis egner seg til en analyse fra et kulturhistorisk perspektiv og som kan belyse spørsmålet om hvor intens kulturkontakten var.

5.1 Sandulfs kors

Med sine 1,9 meter er denne blant de høyeste steinhellene på øya. Den er dekorert på begge sider med hver sitt kors i relieff og dyremotiver omkring korset, samt sammenflettet utsmykking i borrestil på korsskaftet og ovenfor korshodet. På en av smalsidene står det tydelig ristet en runeinnskrift, hvis tekst har blitt tolket som «*Sandulfr hinn Svarti reisti kross þenna eptir Arinbjörgu, konu sína*». Samnordisk Runtextdatabas (heretter SRDB) daterer den til 940.

5.1.1 Korsform

På hver side er det utskåret et langskaftet kors, av typisk mansk form (Kermode, s. 39, form 2; fig. 3.2: 2).

Figur 5.1: V.: Fotografi av side A av Sandulfs kors. H.: Kermodes tegning av korset.

5.1.2 Dekorasjon, ikonografi og layout

Denotativt nivå:

Som det vil komme fram av avsnittene nedenfor, oppfatter jeg ikonografien på denne steinen som et narrativ delt i to faser, én på hver side av steinen. Den første fasen lokaliserer jeg på det Kermode omtaler som side B. Dette er grunnen til at jeg anser det som mer logisk å kalle Kermodes side B for side A.

Side A (Kermodes side B) Korshodet har semisirkler der korsarmene krysser hverandre, og to konsentriske sirkler i krysningspunktet. Den større av disse sirklene ser ut til

å ha vært referansen for semisirklenes størrelse. Skaftet er dekorert med borre-ringkjede, avsluttet med to spiraler og en svastika øverst, og dobbelkontur på venstre og høyre side.

To ulike fugler som ikke er lett å identifisere står på henholdsvis høyre og venstre korsarm og ser i retning av hverandre. Kermode mener fuglen på høyre side er en hane, og den på venstre side må være en høne, til tross for at hodet ligner mer på en dues hode (Kermode s. 194-5). Over korset er det skåret et enkel og uregelmessig utført flettet mønster med tre vertikale ringer og en slags «hale» til høyre. En liknende form med to ringer springer utifra korsskaftets øvre høyredel og danner en grense mellom korshodet og dyret under.

Den ledige plassen på begge sider av korset er fylt med dyrefigurer samt noen abstrakte motiver, og en rytter nedenfor korsskaftet. Alle dyrene har halsbånd dekorert med såkalt *key-fret* (se fig. 5.2). Rytteren er innrammet av to avlange strukturer dekorert med abstrakte motiver.

På venstre side kan vi identifisere hunder og en hjort, som ser mot høyresidens dyr: villsvin, en bukk og en geit.

Side B (Kermodes side A) Denne siden ser i første øyekast ut til å være en slags variasjon av side A, der de samme ni dyrene, rytteren og de abstrakte motivene har ulike posisjoner sammenliknet med side A. På side A sto dyrene på den ene siden og så mot dyrene på den andre, med korsskaftet imellom. På side B finner vi dem derimot løpende langs begge sider av korsskaftet, oppover . På venstre side har vi oksen, villsvinen, så rytteren med spyd i hånda, og en av hundene som er i ferd med å angripe hjorten. På høyre side er det en bjørn, en hunnhjort, en ulv og en geit.

Fuglene som vi så på side B er i de samme posisjonene på side A, og her er det lettere å identifisere den ene som hane. Den andre er muligens en høne. Over dem er det også et sammenflettet mønster over korset, med et annerledes utseende. Vi ser dessuten her det samme som på korshodet på side B: Den større av de to konsentriske sirklene er referanse for semisirklene som «knytter» korslemmene sammen, men disse er betydelige større. Sammen med andre stilistiske detaljer kan dette kanskje bety at side A og B er utført av henholdsvis ulike håndverkere eller til ulike tider.

Korset står på en base av *twist-and-ring*-mønster (se fig 5.3), omgivet av et bånd med *key-fret* og et bånd av *step-pattern* (se fig 5.2), noe som repeteres på henholdsvis høyre og venstre side av korsskaftet, som er dekorert med en firløkkede sammenfletning.

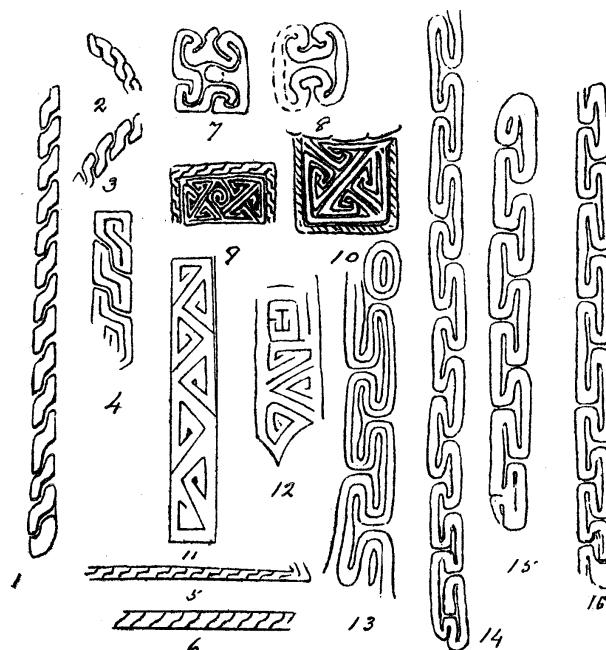

FIG. 34.—STEP AND KEY PATTERNS.

(1) Braddan 109; (2) Braddan 108; (3) Maughold 91; (4, 7, 8, 11, 12) Maughold 72;
(5) Andreas 103; (6) Michael 105; (9, 10) Bride 97; (13) Ballaugh 77;
(14) Jurby 78; (15) Braddan 86; (16) Andreas 73.

Figur 5.2: Step- og key-patterns.

Konnotativt nivå:

Det som foregår nedenfor korshodet på begge sider av steinen kan nok så trygt betegnes som en jaktscene.

Om jaktscener på de manske steinene sier Iben M. Christiansen:

«Jægerne på de bevarede manske sten er til hest og ofte bevæbnede med spyd. Dessuden følges de som regel af hunde, der enten er i færd med at forfølge eller angribe vildtet. *Hundene og vildtet er i enkelte tilfælde gengivet uden jægeren tilstede. Ligesom på de skotske sten forekommer der mange forskellige slags dyr, dog endnu en gang er det oftest en hjort, man jager.*¹ Som nævnt forekommer der desuden ligesom på de skotske sten fugle øverst på de manske sten. Der er tale om forskellige fugle - deriblant rov - og hønsefugle (...)» (Christiansen 1997, 187)

Av hennes beskrivelse forstår jeg at hun identifiserer jaktscener først og fremst av at to dyr er tilstede: hunden og hjorten Dette kriteriet blir derfor valgt til å identifisere jaktscener

¹min kursivering

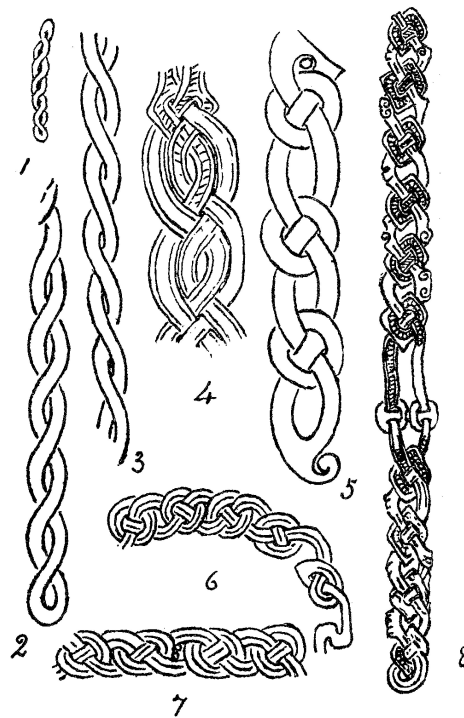

FIG. 35.

TWIST—(1) Maughold 72; (2) Andreas 73; (3) Michael 75.

DOUBLE TWIST—(4) Jurby 99.

TWIST AND RING—(5) Michael 74; (6) Bride 97;

(7) Andreas 103; (8) Michael 105.

Figur 5.3: Twist-and-ring.

på resten av mitt materiale.

Ettersom figurene er omtrent de samme på begge sider av steinen, men er plassert annerledes, kan ikonografien muligens tolkes som et narrativ, to faser av samme handling. På side A er rytteren bak gjerder og dyrene står stille, mens på B-siden er jakten i gang, noe vi ser av at dyrene er ristet i ulike positurer enn på side A, samtidig som de har «flyttet på seg» i forhold til korsskaftet. Ikke minst er rytteren på side B midt på venstre side og rett «bak» hjorten, og så holder begge hunder på å angripe byttedyrene.

Det kan virke som om det som er ovenfor korshodet er en konstant og er adskilt kvalitativt fra jaktscenen under. Ifølge Kermode hadde fuglene over korshodet mistet sin opprinnelig betydning da de kom til Man, og bruktes kun som en vanlig del av det ornamentale repertoaret. Men på dette punktet virker Kermode noe inkonsekvent (han foreslår bestemte tolkninger i beskrivelser av andre kors i korpuset).

Ikonologisk nivå:

Hvilken betydning hadde en jaktscene på et slikt monument? Jakt var uten tvil forbundet, slik det ennå er, med aristokratiet, og kan tolkes som en symbol for høy status og ære. I tillegg er det antakeligvis knyttet mytologiske konnotasjoner til dyrene i jaktscenen. Iben M. Christiansen (Christiansen 1997, 180) nevner hvor viktig hjorten var i keltisk tradisjon, der den representerte guden Cernunnos. Blant tidlig fastlandskeltisk ikonografi er villsvin, okse og slanger også veldig frekvente og antas å ha mytologisk betydning.

Dessuten har hjorten tilsynelatende en rolle i flere keltiske myter. Insulærkeltisk litteratur har, tross i at den er nedskrevet flere århundre etter at Sandulfs kors ble til, blitt forstått som litteratur hvor eldre tradisjoner har blitt preservert og er derfor preget av mytologiske forestillinger med røtter langt tilbake i tid. Der er det flere sterke innslag av dyresymbolikk og jaktscener er ikke sjeldent utgangspunktet eller en viktig del av fortellinger i walisisk middelalderlitteratur, eksempelvis i de fire grenene av Mabinogion. Metamorfoser av mennesker som blir forvandlet til dyr eller omvendt er også meget frekvente i irsk litteratur (Rekdal 2006, VII-XXXII).

Christiansen støtter og bygger på F. Henrys syn på jakscener som et overgangsmotiv i den gradvise endringen fra hedendom til kristendom. Hjorten er sentral i så henseende: I tillegg til å vekke mytologiske referanser for de som var kjent med keltisk tradisjon, kunne hjorten også forstås som Kristus-symbol, for hjorten hadde blitt brukt i den betydningen siden de første kristne menneskers tid i katakombene i Roma. (Christiansen 1997)

Som nevnt i kapittel 3, er det også eskatologiske konnotasjoner knyttet til jaktmotiver: De kunne symbolisere en seier over den fysiske døden (som de antakeligvis gjorde på romersk ikonografi, jf. (Christiansen 1997, 183)). Hjorten, som keltisk gud eller som Kristus, kunne krysse grensen til det hinsidige (op. cit., 178).

På den mer sekulære siden av jaktscenens forståelse kan det nevnes at jakt krevde de samme egenskapene som en kriger burde ha, typiske mannlige dyder: styrke, mot, utholdenhet, hurtighet (op. cit., 182). Således kunne jaktscenen symbolisere disse egenskapene.

Det er lite trolig at det har vært en forventning om at all den visuelle informasjonen tilskueren tar imot når hun ser på monumentet skulle tolkes sammenhengende (jf. «*fragmented reception*», kap. 7); med dette mener jeg at jaktscenen ikke nødvendigvis er så sterkt tilknyttet korssymbolet og kristendommen. Hvis vi tar utgangspunkt i de formelle likhetene denne komposisjonen har med komposisjonen i mange samtidige skotske såkalte *cross-slabs*, og reflekterer over bruken av jaktscene-motivet i tidligere piktiske steiner uten kors, virker det rimelig å anta at selve korset og jakten ble forstått som delvis separate

symboler.

Bautasteiner er, uansett andre sekundære funksjoner, ensbetydende med statussymbol: De var kostbare å tilvirke og begrenset til høyerestående sosiale klasser. Jakten på sin side forsterket denne betydningen av status, hvis vi aksepterer den foreslåtte tolkningen av jaktscenen.

Med kristendommens spredning ble korset, nok et statussymbol: Hadde man den rette troen, var man på vinnernes side. Kombinasjonen av korset og tradisjonell ikonografi på bautasteiner var den nye måten å signalisere høy status på.

Jaktscener har ikke vært en tradisjonell del av den ornamentale skandinaviske tradisjonen (det finnes for så vidt to eksempler fra 1000-tallet, Alstad og Ballingsta i hhv. Norge og Sverige, men de antas å ha fått inspirasjonen nettopp fra De britiske øyer, jf.(Christiansen 1997, 172)). Det kan derfor tenkes at vikinger har blitt kjent med denne typen ikonografi (og kanskje også selve jaktpraksisen på øykeltisk vis) i bosetningene på vesterhavsøyene. For dette taler også observasjonen om at jakten slik den framstilles på britiske steiner, ville bare kunne gjennomføres på åpne sletter av en type som det skorter på i Skandinavia (op.cit.).

Jeg tør derfor foreslå som en mulighet at vikinger i Skottland kom i kontakt med kulturen til de som bodde der fra før og ble påvirket av det, og integrerte dette kulturelle godset i sine egne kulturelle forestillinger. Det var også Skottland *Gall-Ghàidheil* kom fra, og det kan være dette hybride folket som utvandret til (eller hadde bosetninger på) Man. Resultaten er en type monument som kombinerer estetikken fra skandinavisk kunst med noe av estetikken og motivene fra «piktisk» kunst. Enda en norrøn tillegg til monumentet kommer i form av runeinnskriften, som vi skal se på i neste avsnitt.

5.1.3 Innskriften

1   5   10   15   20   25   30
' t t 1 : n r r : t t t : ' n r r 1 : r t t ' 1 : r r n ' : t t t :
s a n t : u l f : h i n : s u a r t i : r a i s t i : k r u s : p a n a :
35   40   45   50
r r 1 r r : r r t : t t n r r : r n t t n : ' t t :
a f t i r : a r i n : b i a u r k : k u i n u : s i n a :

---

²I tillegg er det innrisset graffiti, som skal ha blitt tilføyd i en senere periode. Ettersom denne delen

Innskriften er ristet langs den ene smalsiden og leseretningen er nedenfra og opp. Runene står på en loddrett ristet linje og ordgrenser er konsekvent signalisert med kolon. Verken den loddrette linjen runene står på eller den konsekvente markeringen av ordgrenser er en konstant i vikingtidsruneinnskrifter i stein, og begge trekkene kan kanskje antyde en viss påvirkning fra latinsk skriftkultur på pergament. Påvirkningen kan ha vært en direkte påvirkning, eller via andre epigrafiske tradisjoner der det er en etablert praksis å sette et mellomrom blant ordgrenser, samt lett risting eller tegning av vannrette linjer for disposisjon av teksten. Øvre og nedre grenser for runetegn ristet på smalsider av steinheller blir oftest gitt av selve materialet, steinen.³

Denne innskriften normaliseres til klassisk norrønt på følgende måte: *Sandulfr hinn Svarti reisti kross þenna eftir Arinbjörgu, konu sína* (Sandulf den Svarte reiste dette korset til minne om Arinbjörg, kona si).

Aftir, kan vi merke oss, er stavet helt ut i langform, og ikke **aft**, som vi også finner på Man. De to formene er vanlige i det manske korpuset: *eftir* og *eft*. *Eftir* staves **aftiR** med palatal /R/ kun i M.M. 113, og regnes for å være en konservativ stavemåte heller enn et uttrykk for uttale på dette tidspunktet. Andre belagte former på det manske materialet er **aiftir**, **efter/aft**, **ift** m.m. (Page 2013). Kortformen av preposisjonen er eldre enn langformen.

Kuinu, normalisert norrønt *kvinnu*, er en oblik form av *kvinna/kvenna*. Disse formene er relativt unge i norrønt, og antas å ha opprinnelse i gen. pl. *kvinna/kvenna* av norr. *kona* (Bjorvand & Lindeman 2007). Sophus Bugge påpekte at *kvinna* er et sent lån, sammen med Finnur Jónsson, som mener lånet ikke kan dateres noe tidligere enn 1300-tallet. Det er likevel ett tilfelle til på Man, **kuina** (M.M. 175), og formen er ikke uvanlig i svensk materiale.

Skilletegn mellom to ledd av sammensatte navn er ikke uvanlig og tyder på bevissthet rundt det at navnet er sammensatt. Dette ser vi også i innskriften på Maellomchons kors (Sand-Ulf; Mallym-Kun).

«Arinbjörg» er stavet **arin:biaurk**, der /au/ er en digrafisk stavemåte av monoftongen /ø/. Skulle det ha vært u-omlyd i *Sandulfr*, (Sǫndulfr), ville runeristeren trolig ha brukt samme stavemåte, og ikke þ for den nasale /ã/.

---

av innskriften er utolket vil jeg se bort fra den i min analyse.

³Ytterligere opplysninger om omdiskuterte lesninger og detaljerte beskrivelser av runeformer vil ikke gis her, ettersom runeinnskriftene er ikke min primære kilde, men hele steinene med alle sine elementer.

Språklige parametre

Leksikalske lån Det eneste leksikalske lånet som forekommer her, er felles for de andre manske korsene: ordet *kross*. Mye har blitt skrevet om dette ordet, som på manske og en god del britiske innskrifter erstatter ordet *steinn* på minnesteiner, som er det vanlige i Skandinavia. Ordet er av latinsk opprinnelse, men antas å ha blitt lånt inn i norrønt via keltisk (Falk & Torp 1991, 404)

Som jeg nevnte i metodekapittelet, er leksikalske lån tegn på en viss grad av kontakt, ikke nødvendigvis meget intens, men langvarig.

I denne sammenhengen bør vi merke oss kallenavnet *Svarti*. Det er i seg selv ikke et låneord, men vi kjenner til at tilnavnene Svarte og Hvite/Lyse til norrøne fornavn var merkelapper irske annalforfattere brukte for å skille mellom ulike vikingstammer. Det har blitt skrevet mye om dette, og hva det egentlig betydde. Tradisjonen har vært å tolke Svart/Hvit som synonym med Dansk/Norsk, mens blant andre Clare Downham har revidert dette synet nylig og foreslått en mindre etnosentrik forståelse, der *Svarte* representerer en eldre innmigrasjonsbølge og *Hvite* en nyere (2009). Når vi relaterer dette til de historiske fakta vi kjenner, blir det rimelig å identifisere de *Svarte* som Irskesjøvikinger som kom fra Danelagen og det nordlige Skottland, mens de *Hvite* (jf. *Ólafr Hvíti*) betegner den senere bølgen som kom fra Dublin.

I lys av dette kan det tenkes *Sandulfr* var en *Gall-Ghàidheil* fra Skottland eller Hebridene.

Strukturelle lån

Syntaktiske uregelmessigheter Ingen syntaktiske uregelmessigheter observert.

Morfologiske uregelmessigheter Her kan vi observere én type strukturell lån, morfologisk, som forekommer i to ord: bortfall av kasusendelsene (*Sandulfr* og *Arinbiorg*). Når det gjelder manglende kasusendelse i hankjønn nominativ entall har det blitt debattert hvorvidt dette kunne være resultat av fonologiske forhold, der *-r* har blitt assimilert i utlyd. I vårt tilfelle er det likevel ikke noe som taler for at *-r* har blitt assimilert i *Sandulfr*, for det er ikke de rette fonologiske omgivelser her det er snakk om. D.A.Seip sa at nominativs *-r* forsvinner i assimilasjon til *-l* og *-n* i tekster fra 1200-tallet og at dette vises på Man tidligere enn i Norge (Page 1983, 241). Men konteksten var veldig annerledes på Man i vikingtiden, hvor det ikke er belegg på en levende, aktiv norrøn skriftkultur som i Norge

på 1200-tallet. M. Olsen foreslår i stedet keltisk språkpåvirkning (op.cit. 242).

Dessuten forekommer kasusendelsesbortfall i *Arinbiörg*, hvilket antyder bortfall av markør for både nominativ og akkusativ. Noen har forklart dette som et resultat av en overføring av det gæliske kasussystemet på norrønt språk; gælisk skilte ikke mellom nominativ og akkusativ i o-stamme-substantiver (op.cit., 243). Det at nominativsmarkør for sterke maskuline substantiv i entall, *-r* er borte er et trekk vi finner i mange andre manskne innskrifter, samt det tidligere nevnte Killaloe-korset.

For å gi en mulig forklaring på det, vil jeg støtte meg på hypotesen om at kasusbøyning oppfattes som redundant tidligere hos egennavn enn appellativer, hvis språket først viser tegn på endring i retning av kasusbortfall. Jeg refererer til Åse Wetås' artikkel «*Kan ein komparativ studie av namn og appellativisk materiale kasta lys over kasusbortfallet i mellomnorsk?*», som på sin side støtter seg i empiriske studier av tekstmaterialet fra overgangen fra norrønt til moderne norsk. Disse studiene skal ofte inneholde kommentarer om at navn tidlig viser avvikende bøyingsformer. Hun skriver:

«Meir presist ser det ut til at nokre semantisk og grammatisk avgrensa grupper av ord ser ut til å bli eksponerte for kasusbortfallet tidlegare enn andre, og nærare bestemt at personnamna er den gruppa der det tidlegast kan dokumenterast endringar i kasusfleksjonen» (Wetås 2003).

Altså er personnavn spesielt tilbøyelig til å vise avvikende bøyning. Dette er noe vi også ser i synkrone framstillinger av norrøn grammatikk, hvor det vises til propriumspesifikke bøyingsmønstre, og som er et kjent fenomen i moderne islandsk grammatikk (op.cit., 284). Ifølge denne hypotesen skal pronomen stå i den motsatte enden av skalaen, det vil si de holder på kasusdistinksjonen lengst – noe som forøvrig stemmer overens med at det er den eneste ordklasse som bevarer kasusforskjell i en rekke språk som ellers har mistet kasusbøyning (jf. subjekt- og objektsform av den personlige pronomen i moderne norsk). I artikkelen henviser hun blant annet til en analyse av P.N. Grøtvedt som mener at den spesielle semantikken til navnene gjør at systemets normer virker annerledes enn for appellativene, altså at forbindelsen mellom personnavn og resten av leksikonet er mindre tydelig for språkbrukerne. Han viser til eksempler hvor *-r* i maskuline navn i nominativ er borte, men også hvor nominativsformen blir brukt i oblique kasus. Mange slike tilfeller kan gjøre at språkbrukerne slutter å analysere *-r* som nominativsmarkør. At funksjonen av suffikset begynner å bli uklar, kan resultere i en mer svekket stilling av bøyingskategorien, og på den måten blir språksystemet mer utsatt for videre endringer.

Hun nevner også R. Iversens påstander om at navn av fremmed opphav lånt i norrønt ofte skiller seg ut ved å mangle nominativs *-r*. Dette kan tolkes som at et annet bøyningsmønster hvor nominativ ikke markeres med suffikset *-r* har blitt mer produktiv.

5.1.4 Helhetstolkning

Det er verdt å se nærmere på navnet Sandulf: Den er belagt kun i vår stein, og mens Sand- ikke er vanlig som forledd, er *-ulfr* meget vanlig som etterledd, og står med sine 52 opptredener (hvorav 6 er usikre) på toppen av lista over de 40 vanligste etterledd. (Peterson 2007, 26-27). Det er ikke umulig å tenke seg at navngivingstradisjoner endret seg i forbindelse med kontakt med nye kulturer og nye omgivelser. Hvis det er *Gall-Ghàidheil* som står bak dette monumentet (det skotske preget på steinhellens utsmykking ville også tale for dette), virker det desto mindre unaturlig at det ene navnet, Sandulf, er belagt kun på dette korset.

Navnene er likevel formet som norrøne navn og sammensatt av norrøne ord.

Lånet av ordet *kross* impliserer kontakt av uvisst intensitet, men én ting er nokså sikker: Ord lånes enten på grunn av behov for å nevne noe som ikke fantes i den kulturen fra før, eller på grunn av sosiale konnotasjoner av verdi. Slik ordet brukes i manske innskrifter, betyr det ikke bare «en form hvor to staver krysser hverandre i rett vinkel», men også korset Kristus døde i, det vil si den kristne betydningen av et kors. Hvorvidt vikingene var helkristne eller ikke vil ikke jeg diskutere her, men det er i alle fall klart at dette folket var i kontakt med kristne gælere, og at denne kontakten har ført med seg innflytelsen av det kristne universet fra gælisk kultur til norrøn kultur. For at kontakten mellom de to folkeslagene skal ha medført ordlån, må denne kontakten ha vært langvarig, spesielt om vi går utifra at intensiteten var lav.

Vi har altså for oss et monument med skandinavisk og skotsk estetikk, i form av det karakteristiske skandinaviske borre-ringkjede, *twist-and-ring* med dobbel kontur og *step-pattern*, samt de typiske stutte og simplifiserte menneskefigurene (rytterens korte ben og hjelm), og motiver fra skotsk ikonografi i form av den spesifikke korsformen og utvalget av dyr og komposisjonsform for jakstecenen, med trekk av denne skotske estetikken (spesielt lårspirale, som forekommer ofte i «piktiske» steiner) – dog dette er også et karakteristisk trekk i mammen-stil.

Dekorasjonen på begge sider er også typisk fra skotske steiner, og skaper en dynamikk på den måten at den representerer to faser av handlingen: jakten.

Runeinnskriften på smalsiden er en innovasjon fra skandinaverne, tilpasset det skotske

formatet for en bauta, som fylles med dekorasjon på begge sider.

Innskriften er basert på den tradisjonelle formelen brukt i Skandinavia, X reiste steinen etter Y, men i stedet for stein brukes ordet kors. Dette sier noe om hvordan forståelsen for hvordan en bauta skal være har forandret seg: korset er en uunværlig del av bautaen. Bautaen er ikke lenger en **stein**, den er et **kors**.

Innskriften forteller om Sandulf den Svarte som reiser monumentet til ære for sin kone Arinbjørg. Som nevnt var Svarte tilnavn som gælere brukte om vikinger fra et visst område eller en viss stamme – selv om tilnavnet også kunne godt ha norrøn opprinnelse (jf. berømte Halvdan Svarte). Hvis Sandulf bruker den på denne måten og bruker den om seg selv, kan dette tyde på at han var såpass integrert at han brukte et i utgangspunktet fremmedgjørende navn som noe eget.

Men denne steinen er til minne om hans kone, avdødd eller ikke. Hvorfor bruke jaksce-
nen, som har konnotasjoner av hyllest til maskuline egenskaper? Dette kan forklares ved å sammenlikne med skandinaviske runesteiner: Som Spurkland påpeker (Spurkland 2005, 48,129) er det i denne typen bauta mer fokus på å ære den som reiser steinen framfor den døde eller levende personen som minnes. Æren til den døde kommer når kristendommen har etablert seg for fullt. Slik er det til en viss grad i dag: Den som bestiller og betaler en statue til minne om en viktig historisk person gjør det ikke kun for å kaste glans over personen som minnes, men også over seg selv.

Det er for så vidt interessant i seg selv at et monument reises til ære for en kvinne. Ektekona til Sandulf nevnes eksplisitt i innskriften, noe som kan tyde på at et hovebudskap var kanskje å understreke alliansen med et maktsentrum, ettersom ekteskap var den vanligste måten å etablere allianser med fremmede slekter.

Datering

Vi kommer ikke unna dateringsproblematikk. Som kjent er det oftest en relativ og ikke en absolutt kronologi man opererer med når det gjelder datering av runesteiner. En absolutt kronologi er kun mulig når innskriften med sikkerhet kan knyttes til en historisk begivenhet dokumentert annensteds, som for eksempel på Kulisteinen, med «12 vintre hadde kristendommen vært i Norge» i innskriften. Når vi ikke er så heldige å kunne datere på denne måten, har vi tre andre knagger å henge oss på: språkformer, grafologiske korrelasjoner, og kunsthistoriske vurderinger.

På Man dominerer stutrunene, men langkvistruner forekommer også, slik de gjør på samme tid på Jæren i Norge.

De såkalte eldre norske runer (Spurkland 1995, 3) kan ses som en overgangsfupark som har trekk fra den danske fuparken og stuttrunefuparken. Man-Jærske runer dateres til ca. midten av 900-tallet i Norge (jf. op.cit., 4), mens Galtelandsteinen, som er ristet i eldre norske runer, dateres til ca.1020 (op.cit., 5).

Språkformer som dateringskriterier kan være ekstra vriene å bruke i en språkkontaktsituasjon som den vi kan anta utspiller seg på Man, men vi kan likevel ha nytte av noen referanser. Preposisjonen *eftir* forekommer i langform, og dette tolkes som tegn på yngre alder, nærmere bestemt 1000-tallet og deretter (op.cit., 11).

Når det gjelder grafonologiske korrelasjoner, er følgende diagnostiske: þ for /ã/, og ð for både /o(:)/ og /u(:)/. Dette er det vanlige på norske innskrifter fra samme tid, og slik er det for manske runer (ibid.). Det vil derfor tyde på en datering til siste halvdel av 900-tallet. En form til som er typisk for manske runer og som også forekommer på Sandulfs kors er ɖ for /b/, i stedet for den vanlige formen i stuttrunefuparken, ʀ. Denne brukes også på den norske Vangsteinen, som på grunnlag av runeutvalg og den relative dateringen av dens utsmykking i Ringerikestil dateres til tidlig 1000-tall (jf. drøfting i op.cit., 8).

I lys av de språklige og stilhistoriske kriteriene sammen, kan vi kanskje foreslå en datering av Sandulfs kors til omkring 1000-tallet. Ikonografiske motiver er forenelige med denne dateringen.

5.2 Maellomchoms kors

Denne er en 1,7 meter høy steinhelle, ikke særlig mindre enn vår forrige eksempel, og ble funnet i Michael-sognet på nordvestsiden av øya. Den er dekorert med et hjulkors med lang skaft i relieff, fylt med sammenflettet utsmykking og dyre- og menneskemotiver på begge sider av skaftet. Nederst på denne siden er det ristet den siste delen av en ogam-alfabet. På den andre siden av skaftet finner vi en runeinnskrift på to linjer, hver av dem innrammet i henholdsvis én øvre og én nedre lodrett linje. I tillegg er det ristet en utolket ogaminnskrift, midtstilt i øvre halvdel av steinhellens overflate. Den dateres til 1000-tallet.

5.2.1 Korsform

På den dekorerte siden av denne steinen er det et hjulkors som er ellers formet som foregående kors. Den har dog en sirkel rundt korshodet som er plassert bak korset (se fig. 3.2: 1).

Figur 5.4: V.: Fotografi av side A av Maellomchoms kors. H.: Kermodes tegning av korset.

5.2.2 Dekorasjon, ikonografi og layout

Denotativt nivå:

Layouten er utypisk for Man ettersom den har innskriften på en udekorert bredside, bak den dekorerte. Eksempler på denne layouten finnes både i Skottland og er ellers mer typisk for danske steiner. Page åpner opp for at eventuell dekorasjon på baksiden kan ha blitt skåret bort for å risse innskriften, og innskriften er i så fall sekundær (Page 2013, 70). Siden jeg går utifra prinsippet om at innskrift og dekorasjon hører sammen i mitt materiale, for å kunne tolke dem i sammenheng med hverandre, velger jeg å se bort ifra denne muligheten.

Den abstrakte dekorasjonen består av ulike sammenflettede mønstre, inkludert en borre-ringkjede som pryder mellomrommet mellom de to konsentriske sirklene i krysningpunktet

for korsarmene. Kantene av korset er markert med en dobbeltkontur, som forstetter som et bånd i relieff avsluttet i slangeform nederst (hale og hode er sammenflettet).

På venstre side av korsskaftet kan vi se en menneskefigur med en stav og oppreiste armer som ser mot høyre, ovenfor en hjort som blir jaget av en hund.

På høyre side er det en nokså lik menneskefigur som den på venstre side, i samme høyde og i samme positur, og som ser i retning mot menneskefiguren på den andre siden. Ovenfor kan vi se en sittende mann i profil som støtter ryggen mot korsskaftet, og som spiller på en slags lyre eller harpe. Bak harpen på høyre side er det en annen menneskefigur som bærer et drikkehorn. Ovenfor harpen sitter det to firbeinte dyr, men hodene deres mangler på grunn av forvitring.

Konnotativt nivå:

Påkledningen av menneskefigurene, samt staven, antyder at de representerer personer med en religiøs status. Armene deres er oppreiste som om de utførte en slags hilsen eller uttrykte begeistring. Denne posituren er kjent fra blant annet irske høykors og Killaloe-korset.

Scenene ovenfor menneskefigurene er noe vanskeligere å tolke. Det er ikke uvanlig å knytte sittende figurer som spiller på harpe med Gunnar i ormgården fra sagnet om Sigurds Fåvnesbane i vår kontekst, noe blant andre Kermode gjør. Men for å få dette til å henge sammen med resten av ikonografien må vi forvrengte og lete etter mulige scener fra sagaen som de andre figurene kunne passe inn i, noe vi ikke har gode grunner til å gjøre. Muligens representerer denne gruppen jakt på den ene siden og feiring med musikk og drikke på den andre.

Jaktmotivet er tilstrekkelig behandlet i analysen av Sandulfs kors er vil derfor ikke bli gjentatt framover. Det er riktignok ikke en hel scene her, men hjorten og hunden er til stede og klassifiserer derfor ifølge mine kriterier som en jaktscene.

Ikonologisk nivå:

Gitt min forståelse av scenene på denne steinen aksepteres, er det trolig at den gjenspeiler en rituale til ære for den (eventuelle) avdøde. Mange funn fra vikingtidssgraver inneholder rester av dyr, som antas å ha blitt rituelt drept i forbindelse med gravleggelser. Dette knytter Marjolein Stern i avhandlingen sin fra 2011 til ikonografien fra runesteiner, og hvordan den kan være relatert til gravleggesritualer (Stern 2013). Ettersom vi må anta at korsene ble reist til minne om personer av høy status, må vi også anta at et rituale i forkant av en begravelse også måtte representere denne statusen og gjøre det til en

ærefull og minneverdig hendelse. Det er ikke utenkelig at jakten var en aktivitet tilknyttet begravelsesritualer, spesielt i lys av den symbolske betydningen omtalt ovenfor. Musikalske innslag og taler virker heller ikke fremmede i en slik kontekst.

5.2.3 Innskriften

Den første linjen, A, løper nedenfra og opp langs høyre kant, og innskriften (trolig) fortsetter i linje B som er plassert til venstre for den (eller over den, hvis man skulle lese fra venstre til høyre).

SRDB daterer innskriften til 1000-tallet.

Ettersom R. Page var den som har eksaminert monumentet grundigst i nyere tid, velger jeg å ta utgangspunkt i hans lesning (Page 2013):

A: ¹Υ ⁵† ¹⁰† : ¹⁵† ²⁰† ²⁵† : ³⁰Υ ³⁵† ⁴⁰† ⁴⁵† ⁵⁰† ⁵⁵† : ⁶⁰Υ ⁶⁵† ⁷⁰† : ⁷⁵† ⁸⁰† ⁸⁵† : ⁹⁰† ⁹⁵† ¹⁰⁰† : ¹⁰⁵† ¹¹⁰† ¹¹⁵† : ¹²⁰† ¹²⁵† ¹³⁰† : ¹³⁵† ¹⁴⁰† ¹⁴⁵† : ¹⁵⁰† ¹⁵⁵† ¹⁶⁰† : ¹⁶⁵† ¹⁷⁰† ¹⁷⁵† : ¹⁸⁰† ¹⁸⁵† ¹⁹⁰† : ¹⁹⁵† ²⁰⁰† ²⁰⁵† : ²¹⁰† ²¹⁵† ²²⁰† : ²²⁵† ²³⁰† ²³⁵† : ²⁴⁰† ²⁴⁵† ²⁵⁰† : ²⁵⁵† ²⁶⁰† ²⁶⁵† : ²⁷⁰† ²⁷⁵† ²⁸⁰† : ²⁸⁵† ²⁹⁰† ²⁹⁵† : ³⁰⁰† ³⁰⁵† ³¹⁰† : ³¹⁵† ³²⁰† ³²⁵† : ³³⁰† ³³⁵† ³⁴⁰† : ³⁴⁵† ³⁵⁰† ³⁵⁵† : ³⁶⁰† ³⁶⁵† ³⁷⁰† : ³⁷⁵† ³⁸⁰† ³⁸⁵† : ³⁹⁰† ³⁹⁵† ⁴⁰⁰† : ⁴⁰⁵† ⁴¹⁰† ⁴¹⁵† : ⁴²⁰† ⁴²⁵† ⁴³⁰† : ⁴³⁵† ⁴⁴⁰† ⁴⁴⁵† : ⁴⁵⁰† ⁴⁵⁵† ⁴⁶⁰† : ⁴⁶⁵† ⁴⁷⁰† ⁴⁷⁵† : ⁴⁸⁰† ⁴⁸⁵† ⁴⁹⁰† : ⁴⁹⁵† ⁵⁰⁰† ⁵⁰⁵† : ⁵¹⁰† ⁵¹⁵† ⁵²⁰† : ⁵²⁵† ⁵³⁰† ⁵³⁵† : ⁵⁴⁰† ⁵⁴⁵† ⁵⁵⁰† : ⁵⁵⁵† ⁵⁶⁰† ⁵⁶⁵† : ⁵⁷⁰† ⁵⁷⁵† ⁵⁸⁰† : ⁵⁸⁵† ⁵⁹⁰† ⁵⁹⁵† : ⁶⁰⁰† ⁶⁰⁵† ⁶¹⁰† : ⁶¹⁵† ⁶²⁰† ⁶²⁵† : ⁶³⁰† ⁶³⁵† ⁶⁴⁰† : ⁶⁴⁵† ⁶⁵⁰† ⁶⁵⁵† : ⁶⁶⁰† ⁶⁶⁵† ⁶⁷⁰† : ⁶⁷⁵† ⁶⁸⁰† ⁶⁸⁵† : ⁶⁹⁰† ⁶⁹⁵† ⁷⁰⁰† : ⁷⁰⁵† ⁷¹⁰† ⁷¹⁵† : ⁷²⁰† ⁷²⁵† ⁷³⁰† : ⁷³⁵† ⁷⁴⁰† ⁷⁴⁵† : ⁷⁵⁰† ⁷⁵⁵† ⁷⁶⁰† : ⁷⁶⁵† ⁷⁷⁰† ⁷⁷⁵† : ⁷⁸⁰† ⁷⁸⁵† ⁷⁹⁰† : ⁷⁹⁵† ⁸⁰⁰† ⁸⁰⁵† : ⁸¹⁰† ⁸¹⁵† ⁸²⁰† : ⁸²⁵† ⁸³⁰† ⁸³⁵† : ⁸⁴⁰† ⁸⁴⁵† ⁸⁵⁰† : ⁸⁵⁵† ⁸⁶⁰† ⁸⁶⁵† : ⁸⁷⁰† ⁸⁷⁵† ⁸⁸⁰† : ⁸⁸⁵† ⁸⁹⁰† ⁸⁹⁵† : ⁹⁰⁰† ⁹⁰⁵† ⁹¹⁰† : ⁹¹⁵† ⁹²⁰† ⁹²⁵† : ⁹³⁰† ⁹³⁵† ⁹⁴⁰† : ⁹⁴⁵† ⁹⁵⁰† ⁹⁵⁵† : ⁹⁶⁰† ⁹⁶⁵† ⁹⁷⁰† : ⁹⁷⁵† ⁹⁸⁰† ⁹⁸⁵† : ⁹⁹⁰† ⁹⁹⁵† ¹⁰⁰⁰† : ¹⁰⁰⁵† ¹⁰¹⁰† ¹⁰¹⁵† : ¹⁰²⁰† ¹⁰²⁵† ¹⁰³⁰† : ¹⁰³⁵† ¹⁰⁴⁰† ¹⁰⁴⁵† : ¹⁰⁵⁰† ¹⁰⁵⁵† ¹⁰⁶⁰† : ¹⁰⁶⁵† ¹⁰⁷⁰† ¹⁰⁷⁵† : ¹⁰⁸⁰† ¹⁰⁸⁵† ¹⁰⁹⁰† : ¹⁰⁹⁵† ¹¹⁰⁰† ¹¹⁰⁵† : ¹¹¹⁰† ¹¹¹⁵† ¹¹²⁰† : ¹¹²⁵† ¹¹³⁰† ¹¹³⁵† : ¹¹⁴⁰† ¹¹⁴⁵† ¹¹⁵⁰† : ¹¹⁵⁵† ¹¹⁶⁰† ¹¹⁶⁵† : ¹¹⁷⁰† ¹¹⁷⁵† ¹¹⁸⁰† : ¹¹⁸⁵† ¹¹⁹⁰† ¹¹⁹⁵† : ¹²⁰⁰† ¹²⁰⁵† ¹²¹⁰† : ¹²¹⁵† ¹²²⁰† ¹²²⁵† : ¹²³⁰† ¹²³⁵† ¹²⁴⁰† : ¹²⁴⁵† ¹²⁵⁰† ¹²⁵⁵† : ¹²⁶⁰† ¹²⁶⁵† ¹²⁷⁰† : ¹²⁷⁵† ¹²⁸⁰† ¹²⁸⁵† : ¹²⁹⁰† ¹²⁹⁵† ¹³⁰⁰† : ¹³⁰⁵† ¹³¹⁰† ¹³¹⁵† : ¹³²⁰† ¹³²⁵† ¹³³⁰† : ¹³³⁵† ¹³⁴⁰† ¹³⁴⁵† : ¹³⁵⁰† ¹³⁵⁵† ¹³⁶⁰† : ¹³⁶⁵† ¹³⁷⁰† ¹³⁷⁵† : ¹³⁸⁰† ¹³⁸⁵† ¹³⁹⁰† : ¹³⁹⁵† ¹⁴⁰⁰† ¹⁴⁰⁵† : ¹⁴¹⁰† ¹⁴¹⁵† ¹⁴²⁰† : ¹⁴²⁵† ¹⁴³⁰† ¹⁴³⁵† : ¹⁴⁴⁰† ¹⁴⁴⁵† ¹⁴⁵⁰† : ¹⁴⁵⁵† ¹⁴⁶⁰† ¹⁴⁶⁵† : ¹⁴⁷⁰† ¹⁴⁷⁵† ¹⁴⁸⁰† : ¹⁴⁸⁵† ¹⁴⁹⁰† ¹⁴⁹⁵† : ¹⁵⁰⁰† ¹⁵⁰⁵† ¹⁵¹⁰† : ¹⁵¹⁵† ¹⁵²⁰† ¹⁵²⁵† : ¹⁵³⁰† ¹⁵³⁵† ¹⁵⁴⁰† : ¹⁵⁴⁵† ¹⁵⁵⁰† ¹⁵⁵⁵† : ¹⁵⁶⁰† ¹⁵⁶⁵† ¹⁵⁷⁰† : ¹⁵⁷⁵† ¹⁵⁸⁰† ¹⁵⁸⁵† : ¹⁵⁹⁰† ¹⁵⁹⁵† ¹⁶⁰⁰† : ¹⁶⁰⁵† ¹⁶¹⁰† ¹⁶¹⁵† : ¹⁶²⁰† ¹⁶²⁵† ¹⁶³⁰† : ¹⁶³⁵† ¹⁶⁴⁰† ¹⁶⁴⁵† : ¹⁶⁵⁰† ¹⁶⁵⁵† ¹⁶⁶⁰† : ¹⁶⁶⁵† ¹⁶⁷⁰† ¹⁶⁷⁵† : ¹⁶⁸⁰† ¹⁶⁸⁵† ¹⁶⁹⁰† : ¹⁶⁹⁵† ¹⁷⁰⁰† ¹⁷⁰⁵† : ¹⁷¹⁰† ¹⁷¹⁵† ¹⁷²⁰† : ¹⁷²⁵† ¹⁷³⁰† ¹⁷³⁵† : ¹⁷⁴⁰† ¹⁷⁴⁵† ¹⁷⁵⁰† : ¹⁷⁵⁵† ¹⁷⁶⁰† ¹⁷⁶⁵† : ¹⁷⁷⁰† ¹⁷⁷⁵† ¹⁷⁸⁰† : ¹⁷⁸⁵† ¹⁷⁹⁰† ¹⁷⁹⁵† : ¹⁸⁰⁰† ¹⁸⁰⁵† ¹⁸¹⁰† : ¹⁸¹⁵† ¹⁸²⁰† ¹⁸²⁵† : ¹⁸³⁰† ¹⁸³⁵† ¹⁸⁴⁰† : ¹⁸⁴⁵† ¹⁸⁵⁰† ¹⁸⁵⁵† : ¹⁸⁶⁰† ¹⁸⁶⁵† ¹⁸⁷⁰† : ¹⁸⁷⁵† ¹⁸⁸⁰† ¹⁸⁸⁵† : ¹⁸⁹⁰† ¹⁸⁹⁵† ¹⁹⁰⁰† : ¹⁹⁰⁵† ¹⁹¹⁰† ¹⁹¹⁵† : ¹⁹²⁰† ¹⁹²⁵† ¹⁹³⁰† : ¹⁹³⁵† ¹⁹⁴⁰† ¹⁹⁴⁵† : ¹⁹⁵⁰† ¹⁹⁵⁵† ¹⁹⁶⁰† : ¹⁹⁶⁵† ¹⁹⁷⁰† ¹⁹⁷⁵† : ¹⁹⁸⁰† ¹⁹⁸⁵† ¹⁹⁹⁰† : ¹⁹⁹⁵† ²⁰⁰⁰† ²⁰⁰⁵† : ²⁰¹⁰† ²⁰¹⁵† ²⁰²⁰† : ²⁰²⁵† ²⁰³⁰† ²⁰³⁵† : ²⁰⁴⁰† ²⁰⁴⁵† ²⁰⁵⁰† : ²⁰⁵⁵† ²⁰⁶⁰† ²⁰⁶⁵† : ²⁰⁷⁰† ²⁰⁷⁵† ²⁰⁸⁰† : ²⁰⁸⁵† ²⁰⁹⁰† ²⁰⁹⁵† : ²¹⁰⁰† ²¹⁰⁵† ²¹¹⁰† : ²¹¹⁵† ²¹²⁰† ²¹²⁵† : ²¹³⁰† ²¹³⁵† ²¹⁴⁰† : ²¹⁴⁵† ²¹⁵⁰† ²¹⁵⁵† : ²¹⁶⁰† ²¹⁶⁵† ²¹⁷⁰† : ²¹⁷⁵† ²¹⁸⁰† ²¹⁸⁵† : ²¹⁹⁰† ²¹⁹⁵† ²²⁰⁰† : ²²⁰⁵† ²²¹⁰† ²²¹⁵† : ²²²⁰† ²²²⁵† ²²³⁰† : ²²³⁵† ²²⁴⁰† ²²⁴⁵† : ²²⁵⁰† ²²⁵⁵† ²²⁶⁰† : ²²⁶⁵† ²²⁷⁰† ²²⁷⁵† : ²²⁸⁰† ²²⁸⁵† ²²⁹⁰† : ²²⁹⁵† ²³⁰⁰† ²³⁰⁵† : ²³¹⁰† ²³¹⁵† ²³²⁰† : ²³²⁵† ²³³⁰† ²³³⁵† : ²³⁴⁰† ²³⁴⁵† ²³⁵⁰† : ²³⁵⁵† ²³⁶⁰† ²³⁶⁵† : ²³⁷⁰† ²³⁷⁵† ²³⁸⁰† : ²³⁸⁵† ²³⁹⁰† ²³⁹⁵† : ²⁴⁰⁰† ²⁴⁰⁵† ²⁴¹⁰† : ²⁴¹⁵† ²⁴²⁰† ²⁴²⁵† : ²⁴³⁰† ²⁴³⁵† ²⁴⁴⁰† : ²⁴⁴⁵† ²⁴⁵⁰† ²⁴⁵⁵† : ²⁴⁶⁰† ²⁴⁶⁵† ²⁴⁷⁰† : ²⁴⁷⁵† ²⁴⁸⁰† ²⁴⁸⁵† : ²⁴⁹⁰† ²⁴⁹⁵† ²⁵⁰⁰† : ²⁵⁰⁵† ²⁵¹⁰† ²⁵¹⁵† : ²⁵²⁰† ²⁵²⁵† ²⁵³⁰† : ²⁵³⁵† ²⁵⁴⁰† ²⁵⁴⁵† : ²⁵⁵⁰† ²⁵⁵⁵† ²⁵⁶⁰† : ²⁵⁶⁵† ²⁵⁷⁰† ²⁵⁷⁵† : ²⁵⁸⁰† ²⁵⁸⁵† ²⁵⁹⁰† : ²⁵⁹⁵† ²⁶⁰⁰† ²⁶⁰⁵† : ²⁶¹⁰† ²⁶¹⁵† ²⁶²⁰† : ²⁶²⁵† ²⁶³⁰† ²⁶³⁵† : ²⁶⁴⁰† ²⁶⁴⁵† ²⁶⁵⁰† : ²⁶⁵⁵† ²⁶⁶⁰† ²⁶⁶⁵† : ²⁶⁷⁰† ²⁶⁷⁵† ²⁶⁸⁰† : ²⁶⁸⁵† ²⁶⁹⁰† ²⁶⁹⁵† : ²⁷⁰⁰† ²⁷⁰⁵† ²⁷¹⁰† : ²⁷¹⁵† ²⁷²⁰† ²⁷²⁵† : ²⁷³⁰† ²⁷³⁵† ²⁷⁴⁰† : ²⁷⁴⁵† ²⁷⁵⁰† ²⁷⁵⁵† : ²⁷⁶⁰† ²⁷⁶⁵† ²⁷⁷⁰† : ²⁷⁷⁵† ²⁷⁸⁰† ²⁷⁸⁵† : ²⁷⁹⁰† ²⁷⁹⁵† ²⁸⁰⁰† : ²⁸⁰⁵† ²⁸¹⁰† ²⁸¹⁵† : ²⁸²⁰† ²⁸²⁵† ²⁸³⁰† : ²⁸³⁵† ²⁸⁴⁰† ²⁸⁴⁵† : ²⁸⁵⁰† ²⁸⁵⁵† ²⁸⁶⁰† : ²⁸⁶⁵† ²⁸⁷⁰† ²⁸⁷⁵† : ²⁸⁸⁰† ²⁸⁸⁵† ²⁸⁹⁰† : ²⁸⁹⁵† ²⁹⁰⁰† ²⁹⁰⁵† : ²⁹¹⁰† ²⁹¹⁵† ²⁹²⁰† : ²⁹²⁵† ²⁹³⁰† ²⁹³⁵† : ²⁹⁴⁰† ²⁹⁴⁵† ²⁹⁵⁰† : ²⁹⁵⁵† ²⁹⁶⁰† ²⁹⁶⁵† : ²⁹⁷⁰† ²⁹⁷⁵† ²⁹⁸⁰† : ²⁹⁸⁵† ²⁹⁹⁰† ²⁹⁹⁵† : ³⁰⁰⁰† ³⁰⁰⁵† ³⁰¹⁰† : ³⁰¹⁵† ³⁰²⁰† ³⁰²⁵† : ³⁰³⁰† ³⁰³⁵† ³⁰⁴⁰† : ³⁰⁴⁵† ³⁰⁵⁰† ³⁰⁵⁵† : ³⁰⁶⁰† ³⁰⁶⁵† ³⁰⁷⁰† : ³⁰⁷⁵† ³⁰⁸⁰† ³⁰⁸⁵† : ³⁰⁹⁰† ³⁰⁹⁵† ³¹⁰⁰† : ³¹⁰⁵† ³¹¹⁰† ³¹¹⁵† : ³¹²⁰† ³¹²⁵† ³¹³⁰† : ³¹³⁵† ³¹⁴⁰† ³¹⁴⁵† : ³¹⁵⁰† ³¹⁵⁵† ³¹⁶⁰† : ³¹⁶⁵† ³¹⁷⁰† ³¹⁷⁵† : ³¹⁸⁰† ³¹⁸⁵† ³¹⁹⁰† : ³¹⁹⁵† ³²⁰⁰† ³²⁰⁵† : ³²¹⁰† ³²¹⁵† ³²²⁰† : ³²²⁵† ³²³⁰† ³²³⁵† : ³²⁴⁰† ³²⁴⁵† ³²⁵⁰† : ³²⁵⁵† ³²⁶⁰† ³²⁶⁵† : ³²⁷⁰† ³²⁷⁵† ³²⁸⁰† : ³²⁸⁵† ³²⁹⁰† ³²⁹⁵† : ³³⁰⁰† ³³⁰⁵† ³³¹⁰† : ³³¹⁵† ³³²⁰† ³³²⁵† : ³³³⁰† ³³³⁵† ³³⁴⁰† : ³³⁴⁵† ³³⁵⁰† ³³⁵⁵† : ³³⁶⁰† ³³⁶⁵† ³³⁷⁰† : ³³⁷⁵† ³³⁸⁰† ³³⁸⁵† : ³³⁹⁰† ³³⁹⁵† ³⁴⁰⁰† : ³⁴⁰⁵† ³⁴¹⁰† ³⁴¹⁵† : ³⁴²⁰† ³⁴²⁵† ³⁴³⁰† : ³⁴³⁵† ³⁴⁴⁰† ³⁴⁴⁵† : ³⁴⁵⁰† ³⁴⁵⁵† ³⁴⁶⁰† : ³⁴⁶⁵† ³⁴⁷⁰† ³⁴⁷⁵† : ³⁴⁸⁰† ³⁴⁸⁵† ³⁴⁹⁰† : ³⁴⁹⁵† ³⁵⁰⁰† ³⁵⁰⁵† : ³⁵¹⁰† ³⁵¹⁵† ³⁵²⁰† : ³⁵²⁵† ³⁵³⁰† ³⁵³⁵† : ³⁵⁴⁰† ³⁵⁴⁵† ³⁵⁵⁰† : ³⁵⁵⁵† ³⁵⁶⁰† ³⁵⁶⁵† : ³⁵⁷⁰† ³⁵⁷⁵† ³⁵⁸⁰† : ³⁵⁸⁵† ³⁵⁹⁰† ³⁵⁹⁵† : ³⁶⁰⁰† ³⁶⁰⁵† ³⁶¹⁰† : ³⁶¹⁵† ³⁶²⁰† ³⁶²⁵† : ³⁶³⁰† ³⁶³⁵† ³⁶⁴⁰† : ³⁶⁴⁵† ³⁶⁵⁰† ³⁶⁵⁵† : ³⁶⁶⁰† ³⁶⁶⁵† ³⁶⁷⁰† : ³⁶⁷⁵† ³⁶⁸⁰† ³⁶⁸⁵† : ³⁶⁹⁰† ³⁶⁹⁵† ³⁷⁰⁰† : ³⁷⁰⁵† ³⁷¹⁰† ³⁷¹⁵† : ³⁷²⁰† ³⁷²⁵† ³⁷³⁰† : ³⁷³⁵† ³⁷⁴⁰† ³⁷⁴⁵† : ³⁷⁵⁰† ³⁷⁵⁵† ³⁷⁶⁰† : ³⁷⁶⁵† ³⁷⁷⁰† ³⁷⁷⁵† : ³⁷⁸⁰† ³⁷⁸⁵† ³⁷⁹⁰† : ³⁷⁹⁵† ³⁸⁰⁰† ³⁸⁰⁵† : ³⁸¹⁰† ³⁸¹⁵† ³⁸²⁰† : ³⁸²⁵† ³⁸³⁰† ³⁸³⁵† : ³⁸⁴⁰† ³⁸⁴⁵† ³⁸⁵⁰† : ³⁸⁵⁵† ³⁸⁶⁰† ³⁸⁶⁵† : ³⁸⁷⁰† ³⁸⁷⁵† ³⁸⁸⁰† : ³⁸⁸⁵† ³⁸⁹⁰† ³⁸⁹⁵† : ³⁹⁰⁰† ³⁹⁰⁵† ³⁹¹⁰† : ³⁹¹⁵† ³⁹²⁰† ³⁹²⁵† : ³⁹³⁰† ³⁹³⁵† ³⁹⁴⁰† : ³⁹⁴⁵† ³⁹⁵⁰† ³⁹⁵⁵† : ³⁹⁶⁰† ³⁹⁶⁵† ³⁹⁷⁰† : ³⁹⁷⁵† ³⁹⁸⁰† ³⁹⁸⁵† : ³⁹⁹⁰† ³⁹⁹⁵† ⁴⁰⁰⁰† : ⁴⁰⁰⁵† ⁴⁰¹⁰† ⁴⁰¹⁵† : ⁴⁰²⁰† ⁴⁰²⁵† ⁴⁰³⁰† : ⁴⁰³⁵† ⁴⁰⁴⁰† ⁴⁰⁴⁵† : ⁴⁰⁵⁰† ⁴⁰⁵⁵† ⁴⁰⁶⁰† : ⁴⁰⁶⁵† ⁴⁰⁷⁰† ⁴⁰⁷⁵† : ⁴⁰⁸⁰† ⁴⁰⁸⁵† ⁴⁰⁹⁰† : ⁴⁰⁹⁵† ⁴¹⁰⁰† ⁴¹⁰⁵† : ⁴¹¹⁰† ⁴¹¹⁵† ⁴¹²⁰† : ⁴¹²⁵† ⁴¹³⁰† ⁴¹³⁵† : ⁴¹⁴⁰† ⁴¹⁴⁵† ⁴¹⁵⁰† : ⁴¹⁵⁵† ⁴¹⁶⁰† ⁴¹⁶⁵† : ⁴¹⁷⁰† ⁴¹⁷⁵† ⁴¹⁸⁰† : ⁴¹⁸⁵† ⁴¹⁹⁰† ⁴¹⁹⁵† : ⁴²⁰⁰† ⁴²⁰⁵† ⁴²¹⁰† : ⁴²¹⁵† ⁴²²⁰† ⁴²²⁵† : ⁴²³⁰† ⁴²³⁵† ⁴²⁴⁰† : ⁴²⁴⁵† ⁴²⁵⁰† ⁴²⁵⁵† : ⁴²⁶⁰† ⁴²⁶⁵† ⁴²⁷⁰† : ⁴²⁷⁵† ⁴²⁸⁰† ⁴²⁸⁵† : ⁴²⁹⁰† ⁴²⁹⁵† ⁴³⁰⁰† : ⁴³⁰⁵† ⁴³¹⁰† ⁴³¹⁵† : ⁴³²⁰† ⁴³²⁵† ⁴³³⁰† : ⁴³³⁵† ⁴³⁴⁰† ⁴³⁴⁵† : ⁴³⁵⁰† ⁴³⁵⁵† ⁴³⁶⁰† : ⁴³⁶⁵† ⁴³⁷⁰† ⁴³⁷⁵† : ⁴³⁸⁰† ⁴³⁸⁵† ⁴³⁹⁰† : ⁴³⁹⁵† ⁴⁴⁰⁰† ⁴⁴⁰⁵† : ⁴⁴¹⁰† ⁴⁴¹⁵† ⁴⁴²⁰† : ⁴⁴²⁵† ⁴⁴³⁰† ⁴⁴³⁵† : ⁴⁴⁴⁰† ⁴⁴⁴⁵† ⁴⁴⁵⁰† : ⁴⁴⁵⁵† ⁴⁴⁶⁰† ⁴⁴⁶⁵† : ⁴⁴⁷⁰† ⁴⁴⁷⁵† ⁴⁴⁸⁰† : ⁴⁴⁸⁵† ⁴⁴⁹⁰† ⁴⁴⁹⁵† : ⁴⁵⁰⁰† ⁴⁵⁰⁵† ⁴⁵¹⁰† : ⁴⁵¹⁵† ⁴⁵²⁰† ⁴⁵²⁵† : ⁴⁵³⁰† ⁴⁵³⁵† ⁴⁵⁴⁰† : ⁴⁵⁴⁵† ⁴⁵⁵⁰† ⁴⁵⁵⁵† : ⁴⁵⁶⁰† ⁴⁵⁶⁵† ⁴⁵⁷⁰† : ⁴⁵⁷⁵† ⁴⁵⁸⁰† ⁴⁵⁸⁵† : ⁴⁵⁹⁰† ⁴⁵⁹⁵† ⁴⁶⁰⁰† : ⁴⁶⁰⁵† ⁴⁶¹⁰† ⁴⁶¹⁵† : ⁴⁶²⁰† ⁴⁶²⁵† ⁴⁶³⁰† : ⁴⁶³⁵† ⁴⁶⁴⁰† ⁴⁶⁴⁵† : ⁴⁶⁵⁰† ⁴⁶⁵⁵† ⁴⁶⁶⁰† : ⁴⁶⁶⁵† ⁴⁶⁷⁰† ⁴⁶⁷⁵† : ⁴⁶⁸⁰† ⁴⁶⁸⁵† ⁴⁶⁹⁰† : ⁴⁶⁹⁵† ⁴⁷⁰⁰† ⁴⁷⁰⁵† : ⁴⁷¹⁰† ⁴⁷¹⁵† ⁴⁷²⁰† : ⁴⁷²⁵† ⁴⁷³⁰† ⁴⁷³⁵† : ⁴⁷⁴⁰† ⁴⁷⁴⁵† ⁴⁷⁵⁰† : ⁴⁷⁵⁵† ⁴⁷⁶⁰† ⁴⁷⁶⁵† : ⁴⁷⁷⁰† ⁴⁷⁷⁵† ⁴⁷⁸⁰† : ⁴⁷⁸⁵† ⁴⁷⁹⁰† ⁴⁷⁹⁵† : ⁴⁸⁰⁰† ⁴⁸⁰⁵† ⁴⁸¹⁰† : ⁴⁸¹⁵† ⁴⁸²⁰† ⁴⁸²⁵† : ⁴⁸³⁰† ⁴⁸³⁵† ⁴⁸⁴⁰† : ⁴⁸⁴⁵† ⁴⁸⁵⁰† ⁴⁸⁵⁵† : ⁴⁸⁶⁰† ⁴⁸⁶⁵† ⁴⁸⁷⁰† : ⁴⁸⁷⁵† ⁴⁸⁸⁰† ⁴⁸⁸⁵† : ⁴⁸⁹⁰† ⁴⁸⁹⁵† ⁴⁹⁰⁰† : ⁴⁹⁰⁵† ⁴⁹¹⁰† ⁴⁹¹⁵† : ⁴⁹²⁰† ⁴⁹²⁵† ⁴⁹³⁰† : ⁴⁹³⁵† ⁴⁹⁴⁰† ⁴⁹⁴⁵† : ⁴⁹⁵⁰† ⁴⁹⁵⁵† ⁴⁹⁶⁰† : ⁴⁹⁶⁵† ⁴⁹⁷⁰† ⁴⁹⁷⁵† : ⁴⁹⁸⁰† ⁴⁹⁸⁵† ⁴⁹⁹⁰† : ⁴⁹⁹⁵† ⁵⁰⁰⁰† ⁵⁰⁰⁵† : ⁵⁰¹⁰† ⁵⁰¹⁵† ⁵⁰²⁰† : ⁵⁰²⁵† ⁵⁰³⁰† ⁵⁰³⁵† : ⁵⁰⁴⁰† ⁵⁰⁴⁵† ⁵⁰⁵⁰† : ⁵⁰⁵⁵† ⁵⁰⁶⁰† ⁵⁰⁶⁵† : ⁵⁰⁷⁰† ⁵⁰⁷⁵† ⁵⁰⁸⁰† : ⁵⁰⁸⁵† ⁵⁰⁹⁰† ⁵⁰⁹⁵† : ⁵¹⁰⁰† ⁵¹⁰⁵† ⁵¹¹⁰† : ⁵¹¹⁵† ⁵¹²⁰† ⁵¹²⁵† : ⁵¹³⁰† ⁵¹³⁵† ⁵¹⁴⁰† : ⁵¹⁴⁵† ⁵¹⁵⁰† ⁵¹⁵⁵† : ⁵¹⁶⁰† ⁵¹⁶⁵† ⁵¹⁷⁰† : ⁵¹⁷⁵† ⁵¹⁸⁰† ⁵¹⁸⁵† : ⁵¹⁹⁰† ⁵¹⁹⁵† ⁵²⁰⁰† : ⁵²⁰⁵† ⁵²¹⁰† ⁵²¹⁵† : ⁵²²⁰† ⁵²²⁵† ⁵²³⁰† : ⁵²³⁵† ⁵²⁴⁰† ⁵²⁴⁵† : ⁵²⁵⁰† ⁵²⁵⁵† ⁵²⁶⁰† : ⁵²⁶⁵† ⁵²⁷⁰† ⁵²⁷⁵† : ⁵²⁸⁰† ⁵²⁸⁵† ⁵²⁹⁰† : ⁵²⁹⁵† ⁵³⁰⁰† ⁵³⁰⁵† : ⁵³¹⁰† ⁵³¹⁵† ⁵³²⁰† : ⁵³²⁵† ⁵³³⁰† ⁵³³⁵† : ⁵³⁴⁰† ⁵³⁴⁵† ⁵³⁵⁰† : ⁵³⁵⁵† ⁵³⁶⁰† ⁵³⁶⁵† : ⁵³⁷⁰† ⁵³⁷⁵

Page ser tegn på at innskriften ikke er spesielt velplanlagt i at rune nr. 60, **ᚠ**, har kvisten plassert ganske langt nede på staven for å unngå overskriving på foregående runes kvist. Han leser dessuten rune nr. 49 som **ᚠ**, **o**, ikke tradisjonelle **l**, **i**, og ser ikke skilletegn mellom **totor** og **tufkals**. Ellers mener han både punktert og ikke-punktert **ᚠ** er brukt for /u/. Men som jeg kommer tilbake til, tror jeg lydverdien sannsynligvis var en annen enn /u/. (Page 2013, 4)

Risteren er også inkonsekvent i bruken av **ᚠ** og **ᚠ** for /o/, /ó/, samt i punktering av runen **l**, som vi ville kunne forvente i **is**. Inkonsekvens i punktering av runer før det har blitt etablert som system i middelalderen er uansett et ganske frekvent fenomen.

Noe av det første som slår en runolog er valget av tegninventar: Langkvistformer som ikke er spesielt frekvente på denne tiden i vestnordisk område (**ᚠᚠᚠ**, samt **ᚠ** for /a/) opptrer konsekvent i hele innskriften. Mange ser på dette som et tegn på dansk innflytelse. Konjunksjonen *þan*, sjelden i vestnordisk, men vanlig i østnordisk (svensk og dansk), peker i samme retning.

Den punkterte u-runen, **ᚠ**, er likevel den mest oppsiktsvekkende formen. I begge tilfellene der den forekommer i innskriften, brukes den i gæliske navn. Det er derfor ikke nødvendigvis det mest naturlige å anta at den representerer /y/, som den gjør i senere vikingtidsinnskrifter. Det er rimelig å tenke seg at den brukes til å representere en språklyd som fantes i gælisk, men ikke i norrønt. I tilfellet **malmury** ville vokalen være plassert i trykklett stavelse og derfor kunne lyde noe i nærheten av *schwa* [ə]. Vi kan derimot ikke tilskrive samme lydverdi til **ᚠ** i navnet **maellomchom**, ettersom den ville falle på en trykksterk stavelse. (Jan E. Rekdal, pers. com. 2014)

Den andre punkterte runen som anvendes er **l**, **ᚠ**. Bruken er ikke konsekvent: Den første **is** er ristet med **l**, mens andre gang staves den **es**. **l** forekommer tilsynelatende også i **sine**, som burde vært *sín* (nom. ent. fem.), om den skulle kongruere med *fóstra* (nom. ent. fem.). Om vi derimot tenker at *sína* er riktig bøydd i forhold til preposisjonen *eftir*, som krever akkusativ, ville vi fått *fóstra sína*, som fremdeles ville være problematisk, for *fóstra* er nominativsformen (hunkjønn entall). Alternativt kunne *fóstra* forstås som akkusativ entall maskulinum, men *sína* ville fremdeles ikke kongruere med den formen, som sagt; riktig form ville i så fall være *sinn*.

Grammatikken i denne innskriften har forvirret runologer i årevis. For det første er det rimelig å stille seg spørsmålet om begge linjene i innskriften henger sammen, for om man tolker dem sammen er det flere problemer med å forstå syntaksen. Men jeg ønsker som sagt å se på alle elementene (som til en viss grad er forsvarlig å sette i sammenheng med

hverandre) sammen. ^{4.)}

Språkkontaktparametre

Leksikalse lån Foruten *kross*, som er behandlet i avsnittet om Sandulfs kors, kan vi medregne navnene Mallymkun og Malmury som leksikalske lån. Til tross for at vi ikke vet noe om hvorvidt det var utbredt å bruke gæliske fornavn blant norrøntspråklige, er disse navn av irsk opprinnelse, men opptrer her tilpasset norrøn ortografi og skriftsystem, og på den måten er de informative med tanke på kulturkontakfenomener. På irsk ville de blitt stavet slik: *Máel-Lommchon*, *Máel-Muire*. Det første leddet, *Máel*-, betyr «tjener», og var produktiv som forledd i sammensatte mannsnavn, med få unntak (Page 2013, 4). *Lomchom* er genitivsformen av Lomchu, navn på en disipel av Skt. Patrick, mens Muire er den irske formen av navnet til jomfru Maria. Begge navnene er utpreget kristne.

Leksikalske lån tyder på en lavere grad av intensitet. Vel å merke siteres *Máel-Muire* som datter av Dufgall, et navn av gælisk opprinnelse som også er tilpasset norrøn ortografi. Den viktige forskjellen her er at Dufgall var et begrep brukt av irer for mennesker av norrøn opprinnelse, *Dubhgaill* (svart/mørk fremmed). Det faktum at et ord som opprinnelig har blitt brukt av et folk for å nevne et annet, fremmed folk, har blitt til et egennavn, forteller oss noe mer om kulturkontakten mellom gælere og vikinger.

Når det gjelder den fonologiske tilpasningen av *Máel-Muire* og *Máel-Lommchon* til norrønt, ser vi at disse navnene mest sannsynlig ikke var helt integrert i språket, i og med at det introduseres et nytt tegn, ð, for å representere en fremmed lyd, en gælisk språklyd som ikke fantes i norrønt språk. Hvis dette tegnet ð var etablert blant brukerne allerede på dette tidspunktet, representerte det ikke den lyden som det representerer i senere forekomster, nemlig [y].

Áðisl er troligen sammensetning av *atha*- «tilhørende», *athal* «edel;fremst» og *-gisl/gils* (Peterson 2007, 16). Det finnes en feminin form **aðisla** i Sö274. Suffikset *-Gísl* er belagt i gammeldansk, gammelsvensk og norrønt, trolig i slekt med langobardisk *gísil* «pilskaft», eller norrøn *geisl* «stav», *geisli* «solstråle», i betydning stråle, et våpen eller våpendel. Formen er også tilknyttet *gísl*, «gissel» (op.cit., 79), og opptrer 8 ganger, hvorav én er usikker mot det vanligste etterleddet *-ulfr*, som opptrer 52 ganger (op.cit.284).

---

⁴Dette gjelder for eksempel ikke grafitti, og ikke heller ogam-innskriftene, som også synes å være senere tillegg (såkalt *skolastisk* ogam)

Strukturelle lån

Syntaktiske uregelmessigheter Ordfølgen er i prinsipp ikke noe uvanlig. Det eneste som kan tyde på innflytelse av gælisk språk på syntaktisk nivå i denne innskriften er *dóttir Dufgals*. Spesielt med Pages lesning, som ikke ser spor etter orddelingstegn mellom de to leddene: **totortufkals**. Dette er et kjennetegn fra flere manske innskrifter, at patronymer ikke forekommer etter mønsteret fra Skandinavia, *Dufgalsdóttir*, men etter mønsteret fra gæliske språk: *Mac* (sønn av) + *Dubhgaill* (egennavn). Mønsteret gjelder også blant annet sognnavnene på Man, i.e. Kirk Andreas (som på irsk *Ceill Andreas*), i stedet for det man skulle forvente, *Andreaskirkja*. Denne syntaktiske uregelmessigheten alene tyder på en middels grad av språkkontakt.

Morfologiske uregelmessigheter Som vi har vært innom, er *fóstra síne* og *kona* ikke bøydd slik preposisjonen *eftir* krever: i akkusativ entall femininum.

totortufkals er mest sannsynlig i apposisjon til Máel-Muire, ettersom Máel-Muire tolkes som kvinnenavn, blant annet på grunn av etterfølgende **kona is apisl ati**. Áðisl er uten tvil et mannsnavn, så om MáelMuire var kona hans, må det ha vært en kvinne. Om ikke, så måtte Maellomchom være det, og da kan ikke **fustra:sine** stå til dette navnet, ettersom *fustra* tilsynelatende er nom. ent. hunkj. *fóstri* i oblik kasus. Dette ville kongruere med preposisjonen *eftir*, som styrer akkusativ. Alternativt kan **fustra** forstås som nom. ent. hunkj. *fóstra*, og da kongruerer ikke ordet med preposisjonen *eftir*. Men så er det et problem til, for **fustra** er etterfulgt av **sine**, en form som ikke er belagt i noen andre kilder. Korrekt grammatikk ville være *sína*, hvis *fústra* betyr fostermor – men da burde den være bøydd i akkusativ, *fóstru*. Page nevner muligheten for at *síne* skulle kunne være en uvanlig stavemåte for dat. ent. hunkj. *sinni*, men han påpeker at kasusbruken ikke ville passe i sammenhengen.

I tillegg er *dóttur*, akk. ent. (om ikke man leser *dóttir*, nom. ent. hunkj.), etterfulgt av *kona*, som er nominativsformen, og som derfor ikke kongruerer slik vi forventer.

Etter mitt skjønn er bøyningen så preget av avvik at dette bør tolkes som en tekst formulert av en person som enten ikke behersker språket eller bruker et meget lokal variant med et eget kasus-system (som også Page foreslår på grunn av det høye antallet keltiske navn i innskriften, (Page 2013, 5)), eller som et tegn på en så høy grad av språkkontakt at kasussystemet holder på å gå i oppløsning. Kasusendelser som forsvinner har vi sett i **sandulf**, **arinbiaurk**, og finnes i en del andre manske innskrifter. Page kommer med disse forslagene også i artikkelen «*Celtic and Norse on the Manx rune-stones*», sider 140-141

(Page 1992). Samtidig virker han mer åpen for alternative og mer meningsgivende tolkninger i denne tidligere artikkelen. Han skriver: «*The rune-master was clearly in control of his script, nor was he careless; so it is unsafe to reject any curious forms as erroneus(...).*» (op.cit., 140), og på etterfølgende side

«We could, of course, translate: 'Maellomchom, the wife whom Aþisl married, put up this cross in memory of her foster-mother (-daughter) Maeltuure, Dufgall's daughter', but that both strains the syntax and presents the problem of how to reconcile this meaning with inscription 2, unless the latter is to be translated; 'It is better to leave a good foster-daughter than a bad son', possible but improbable.»

Manglende eller defektfull markering av kasus er en morfologisk uregelmessighet som indikerer høy intensitet i språkkontakten.

Situasjonene som kan ligge til grunn for en slik uregelmessighet kan være hovedsakelig to: Den første, at disse formene har blitt ytret av et individ som har et begrenset kjennskap til norrønt språk, det vil si som har lært språket i voksen alder (og norrønt ikke er hans morsmål); den andre, at disse uregelmessige formene hadde blitt etablert blant brukere som følge av langvarig og intens språkkontakt over generasjoner.

Den siste situasjonen er usannsynlig av to grunner: at slike former ikke er belagt i andre samtidige kilder, og derfor kan vi ikke trekke konklusjoner om at de var etablerte, og det faktum at for at en slik endring i språket skal etablere seg, kreves det en nokså langvarig språkkontakt. Tatt i betraktning at mediene for den kontakten var langt mer begrenset enn i dagens samfunn (jo flere medier og hyppigere utveksling av informasjon, desto forttere kan språkendringer spre seg).

5.2.4 Helhetstolkning

Ettersom jeg strever etter å få mening ut av alle mine gjenstander som helheter, velger jeg å støtte meg på Pages antydning i det ovennevnte sitatet. Til tross for at han vurderer den som lite sannsynlig og vanskelig å forene med grammatikken, og at hans vurdering er meget fornuftig, tar jeg risikoen og lener meg på det mest intuitivt betydningsbærende tolkningen. Jeg tolker derfor innholdet av innskriften slik: Maellomchom reiser steinen til minne om sin fosterdatter Maeltuure, og understreker at det er bedre å ha en fosterdatter som er god, enn en ekte men dårlig sønn. Dette gir mening når vi tenker på at menn hadde større verdi eller nytte i en krigersamfunn, og fostring kunne være en måte å skaffe

seg status på for noen som ikke hadde andre måter, i tillegg til å brukes som metode for å opprette og holde allianser. Vi kan derfor forestille oss at Maellomchom tok Dufgal datter, dvs. en «svart fremmed»s datter til seg som fosterbarn og ga henne et kristent, irsk navn. Hvis Maellomchoms navn ikke var desemantisert på dette tidspunktet, kan vi tenke oss at dette var en allianse mellom et medlem av det krigerske aristokratiet og kirken: en mann med religiøs makt, «tjener av Lomchu», og en mann med militær makt, Dufgal. Dette sett sammen med ikonografien kan forstås som et praktfull monument som skulle ære Maelmuire, Maellomchom og Dufgal. Jeg har foreslått at ikonografien kunne representere et rituale til ære for en avdødd, men i lys av min tolkning av denne innskriften, og på grunn av at jeg ikke ønsker å sitte fast i en forståelse av minnesteiner som gravsteiner eller kenotafer, tør jeg nå foreslå at dette kan representere et rituale for en som er minneverdig, være den levende eller død. Jakt, musikk og bønn er tenkelige elementer i overgangsritualer, og om overgangen var fra denne verden til det hinsidige, eller fra et norrøn, krigersk aristokrati til en gælisk kristen maktstruktur, kan vi ikke være så sikre på.

Datering

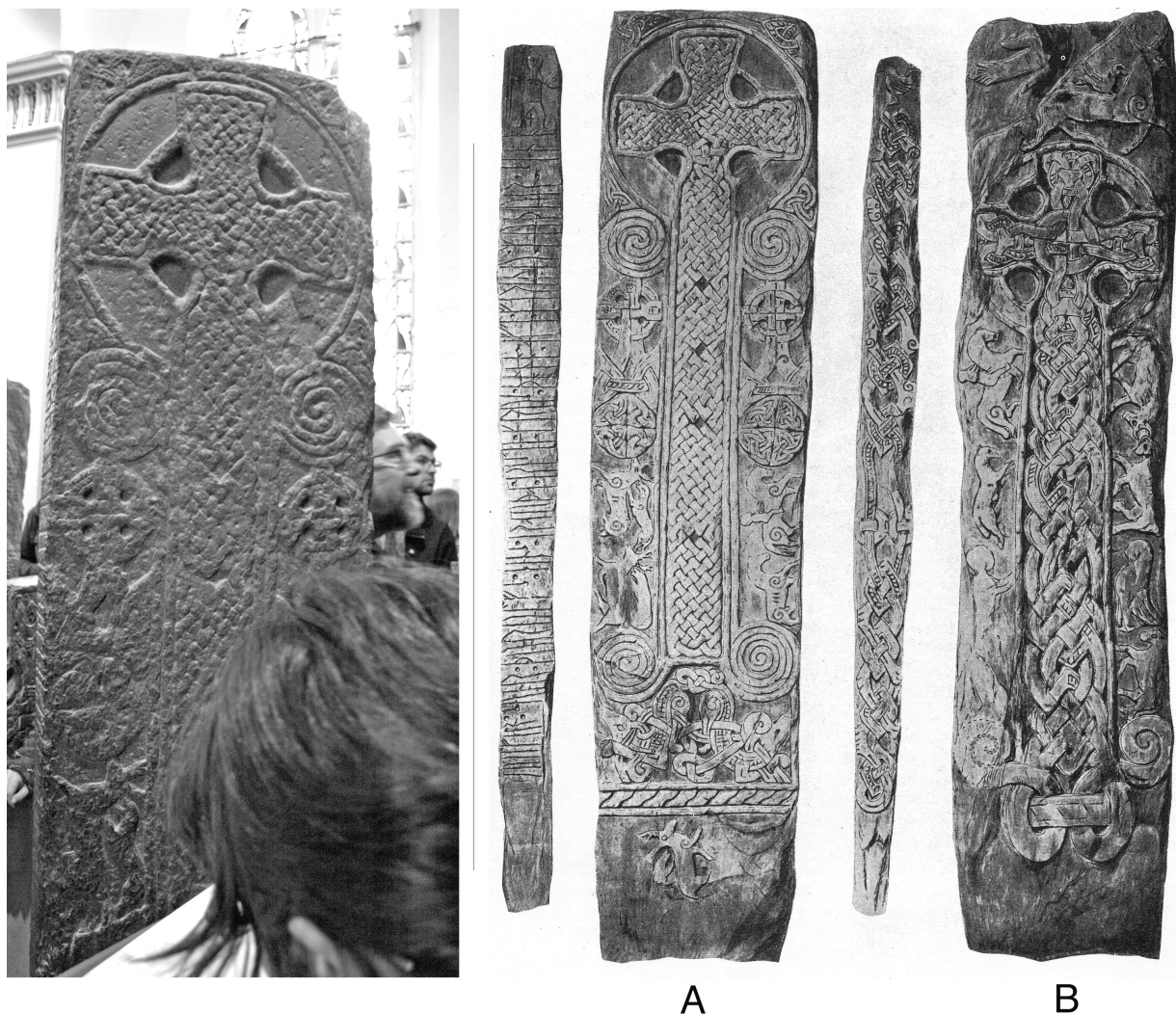
Det mest iøynefallende ved denne innskriften er bruken av langkvistruener. Dette ville i utgangspunktet tyde på en tidlig datering, noen gang mellom 800 og begynnelsen av 900-tallet, om vi går utifra kronologien etablert for vestnordisk.

Samtidig er punktert l konsekvent brukt for å representere /e/, unntatt i **is**, rune nr. 62. Punktering av runer med diakritisk verdi antas å ha oppstått omkring år 1000 i norske innskrifter. Dessuten forekommer den punkterte n-en, 𐌺, hvis lydverdi er usikker, men punkteringen er uten tvil brukt diakritisk. Denne formen, **is** (*es*) er for klassisk norrønt arkaisk og ville igjen tyde på høy alder, samtidig som vi har langformen for *eftir*, som tyder på en datering til 1000-tallet. 𐌺 blir alltid brukt for /ó/ (*dóttir*) og /o/ (*kona*), mens av og til vil n stå for /ó/ og /o/ (*fóstra*) og (*kross*).

Utifra runologiske kriterier må vi gi dette korset en noe senere datering enn Sandulfs kors.

5.3 Jóalfs kors

Denne steinhellen er 2,2 meter høy og rikelig dekorert med sammenflettede abstrakte motiver og dyriske motiver. På den ene smalsiden står en runeinnskrift.

Figur 5.5: V.: Fotografi av side A av Jóalfs kors (undertegnede i forgrunnen). H.: Kermodes tegning av korset.

5.3.1 Korsform

Korsformen er, som på de to tidligere steinhellene, av Kells-typen.

5.3.2 Dekorasjon, ikonografi og layout

Denotativt nivå:

Steinen er dekorert på tre sider, de to brede og én av de smale. Den andre smalsiden bærer en runeinnskrift, som i enden er prydet med en menneskefigur som holder et skjold og et

spyd.

Den dekorerte smalsiden inneholder et innviklet og detaljert sammenflettet motiv som dekker hele høyden, og toppes med en fugl i profil som er orientert mot venstre.

Side A. Et hjulkors fylt med sammenflettet mønster dekker mesteparten av overflaten. Korshodet har fire *triquetraer* rundt seg, to øvre som fyller de øvre hjørnene av steinen, og to nedre. Den nedre enden av skaftet er dekorert med to store symetriske spiraler, én på hver side. Like spiraler finnes rett nedenfor korshodet. Under korset og spiralene er det et sammenflettet mønster med to drager. Nedenfor dette igjen er det et horisontalt bånd med *step-pattern*, som markerer grensen mot den udekorerte delen av steinen som ville vært under jord om den sto oppreist. Under dette igjen er det en hjort som jages av en hund. Ettersom dette motivet ikke ville vært synlig om steinkorset sto oppreist regner jeg den ikke med i resten av designet.

Mellom øvre og nedre spiral er det en kombinasjon av sammenflettede abstrakte motiver på begge sider : Midt i den totale høyden to sirkler med fire triquetraer inni og to kors med en sammenflettet base som løper elegant oppover for å forme en svastika i senteret av små hjulkors, i en sammenflettet fasong.

På venstre side og nedenfor det abstrakte motivet jeg nettopp beskrev finner vi to hjorter som løper langs den venstre kanten med hver sin jakthund over. På høyre side er det en hest og en rytter løpende langs høyre kant.

Side B. På denne siden er korsformen den samme, men korshodet er behandlet mer lik de to små korsene på side A, med et sammenflettet krysspunkt som former en svastika, og en ring rundt denne. Korshodet knyttes til skaftet gjennom et borreaktig kjede som flettes sammen med et mer innviklet design som løper nedover og avsluttes med to store sammenflettede bånd som ender i spiraler, én på hver av sidene (ifølge Kermodes rekonstruksjon). Mellom den venstre nedre spiralen og korshodet er det nedre området meget forvitret, og det eneste vi kan skimte er en avlang figur som løper langs korsskaftet oppover. Ovenfor finnes det et mer tydelig firbeint dyr, som følger en rytter. På høyre side er det, nedenfra og opp, en okse, en fugl, og to okser som kjemper mot hverandre med hornene. De beveger seg også langs korsskaftet.

Over korshodet er det en nokså stor hjort som løper mot høyre, fulgt av en ørn eller falk og et firbeint dyr, med en jaktfugl som er i ferd med å angripe det.

Konnotativt nivå:

Den figurative ikonografien kan identifiseres igjen som en jaktscene.

Ikonologisk nivå:

Utover betydningene av jaktscenen, som er omtalt tidligere, og den typiske skandinaviske estetikken som vi ser i behandlingen av dyrfigurene, krigeren, dragene eller ormene og den sammenflettede dekorasjonen på den ene smalsiden og side B, viser steinen muligvis et keltisk preg på side A. Det er hjulkorsene og spiralornamentikken som vekker assosiasjonene til keltisk kunst, og selv om spiraler ikke var uvanlige i skandinavisk smykking, er den framtreddende rollen de har på side A muligens kommet inn i det skandinaviske repertoaret som følge av inspirasjon fra gammelkeltisk kunst i De britiske øyer. Ettersom jeg ikke synes det er godt nok grunnlag til å tolke abstrakt kunst symbolsk (den eventuelle symbolske betydningen er så arkaisk at det anses å være utilgjengelig for oss), tør jeg ikke trekke flere tentative konklusjoner.

5.3.3 Innskriften

1   5   10   15   20   25
(+) | N 1 1 1 R : ' N 1 R : Þ N R N 1 1 ' : 1 1 1 ' : R 1 N Þ 1 :
(+) i u a l f i r : s u n r : þ u r u l f s : h i n s : r a u þ a :
30   35   40   45   50   55
R | ' 1 1 : 1 R N ' : Þ 1 1 1 : 1 1 1 : 1 R 1 Þ N : 1 N Þ N R : 1 1 1 +
r i s t i : k r u s : þ a n a : a f t : f r i þ u : m u þ u r : s i n a +

Innskriften avsluttes med et lite kors og en krigerfigur (se fig. 5.6). Den normaliseres *Joalfir, sonr Þórulfs hins Rauða, reisti kross þenna ept Fríðu, móður sína* «Jóalf, Torulf den Rødes sønn, ristet dette korset til minne om Frida, moren sin».

Jóalf som navn er ikke belagt i andre kilder, men synes å være den mest fornuftige lesningen av starten på innskriften. En alternativ lesning av rune 1 som a har ført til forslaget om Óláfr (**aulafir**), (Page 2013, 7), uten mye støtte.

Det finnes ingen avvikende stavemåter ved denne runeinnskriften. Kortversjonen av preposisjonen *eftir* taler i prinsipp for yngre alder enn den korte *etf*. Ellers er formen **risti** nokså frekvent på Man (M.M. 132, 135, 136, 139). Formen antas å representere verbet *reisa* (reise) og ikke *rísta* (riste), altså i > /ei/, det vil si en monografisk skrivemåte

Figur 5.6: Detalj av slutten av innskriften og krigerfiguren.

for en diftong. Monografisk skrivemåte for en diftong gjelder også **thurlibr** i M.M. 135 (Thorleifr)(Page 2013, 17)

Språkkontaktsparametre

Leksikalse lån Det er ikke leksikalske lån å finne i denne innskriften, foruten *kross*.

Strukturelle lån

Syntaktiske uregelmessigheter Jeg kan heller ikke spore opp noen syntaktiske uregelmessigheter i innskriften.

Morfologiske uregelmessigheter Det finnes ikke morfologiske uregelmessigheter ved denne innskriften.

5.3.4 Helhetstolkning

Jóalfs kors som helhet ser ut til å bære få spor av kulturkontakt, sammenliknet med de to foregående korsene. De skandinaviske trekkene er særs fremtredende både i dekorasjon og

runeinnskrift.

Når det gjelder innholdet i innskriften, finner vi kun norrøne navn. Frida og Tórufr er vanlige norrøne navn, mens Jóalf er omdiskutert (Page 2013). Forleddet, **Io** forstås som roten til ordet *jór*, hest. -Alf står for *alfr* (underjordisk vesen) (Peterson 2007).

Det uvanlige, men ikke unike, er at steinen er reist til minne om en kvinne, Jóalfs mor Frida. Mest suggererende er kanskje tilnavnet til Jóalfs far, Torulf den Røde. I den kulturelle konteksten vi befinner oss, der ulike vikingstammer skilles fra hverandre med begrep som henholdsvis svarte og lyse vikinger, virker det fristende å spørre seg om ikke «Røde» også hadde slike konnotasjoner, det vil si av stammetilhørighet. Det er likevel ikke et begrep som har belegg i andre kilder og bør nok forkastes. Vi vet i tillegg at det var gjengs å få et kallenavn basert på fysiske trekk ved den enkelte, eksempelvis *Erik Raude* eller *Erling Skakki*, som vi kjenner fra sagalitteraturen.

Plasseringen av Jóalfs kors er, til tross for at det eksakte stedet der det ble plassert opprinnelig i dag er ukjent, nokså interessant: Landskapet ved grensene ved sognet Michael kjennetegnes av en stor mengde vikinggravhauger. Som nevnt i et tidligere avsnitt har det blitt hevdet at tradisjonen å markere grensene til et område dominert av en slekt med forfedrenes graver hvilte på en tro om at de avdøde forfedrene kunne beskytte området til de overlevende i slekten. Det er også kjent at det har vært en kontinuitet i materiell kultur på Man, slik at eldre avgrensede områder ble gjenbrukt av nye nye bosetterne. Fra dette perspektivet virker det ikke urimelig å forsta Jóalfs kors som en grensemarkør for Jóalfs slekt.

Datering

Dette korset dateres av SRDB til 980-90, og jeg finner ingen grunn til å argumentere imot denne dateringen.

5.4 Roolwers kors

Denne nær 2 meter høye steinhellen skiller seg ut med den (på Man) utradisjonelle formen på korset og Madonna-motivet. Mens korsformen minner oss om monumenter fra Irland, framtvinger sannsynligvis Madonna-motivet en yngre datering enn «the main series».

Kermodes begrunnelse for å regne den med i den skandinaviske gruppen er den tekniske utføringen og «*the angularity as well as the irregularity of the drawing (...)*», samt fuglemotivene, som alltid er med i de andre korsene Kermode regnet som skandinaviske kors, men

aldri i de pre-skandinaviske. Hans identifisering av en mannlig figur som den skandinaviske biskopen Hrólfr har for lenge siden blitt forkastet i forskningen.

Kermode foreslår håndskriftsilluminasjoner som modell for layouten for å forklare de avvikende trekkene i forhold til resten av det manske korpuset. Han opplyser dessuten om at steintypen ikke er lokal og må ha kommet til øya utenfra, og dermed hentyder til at korset også kan ha blitt produsert utenfor Man.

Figur 5.7: V.: Kermodes tegning av Roolwers kors. H.: Fotografi av korset.

5.4.1 Korsform

Det som gjør denne korsformenn uvanlig i mansk sammenheng er at øvre korsarm er notorisk lengre enn sidearmene. Som Kermode påpeker minner denne formen om steinkorsene ved Clonmacnois kloster i Irland, fra 800- og 900-tallet. Korsarmene har der en semisirkulær avslutning, mens på vårt kors brer de seg bare ut i en, på grunn av forvitring, uidentifiserbar fasong. Proporsjonene mellom korsarmene er likevel like.

5.4.2 Dekorasjon, ikonografi og layout

Denotativt nivå:

Side A Denne siden er i dårligere skikk enn side B når det gjelder graden av forvitring.

Korset strekker seg over hele overflaten. Et bånd løper omkring hele korsformen og tegner hjulformen rund korshodet. Hulrommene mellom sirkelen rundt korshodet og korslemmene er dekorert med abstrakte motiver med spiralformer, og den resterende overflaten fylles med flere abstrakte motiver med hovedvekt av kurver og spiraler nede og rette linjer ovenfor.

Innenfor korset kan vi skimte to fugler, én på hver side og som ser mot sirkelen i senteret av krysningspunktet. På oversiden av korsskaftet er det en menneskefigur som ser mot tilskueren, med en stav på venstre side, og nedenfor korshodet en kvinne med glorie som holder et spedbarn på høyre side.

Side B Denne steinhellen skiller seg ut på grunn av sin uvanlige dekorasjonstil, preget av asymmetri. Selv om Kermode regner den med i den skandinaviske gruppen, finner vi ikke de mest karakteristiske tegn på skandinavisk utseende, som borrekjeder eller sammenflettet, svastikaliknende krysningspunkt i korsarmene, eller særskandinaviske ikonografiske motiver som drager.

På side B er overflaten delt i to områder, hver med sitt bånd rundt. Mellom de to områdene fylles tomrommet med abstrakt utsmykking. Øverst er det et hjulkors av samme form som på side A. Korslemmene strekker seg helt til båndet, eller rammen rundt dette utsmykkingsområdet. Mellomrommene er dekorert med ulike geometriske, abstrakte motiver. Komposisjonen er asymmetrisk.

Området nedenfor er igjen fylt med tilsynelatende vilkårlige abstrakte motiver og noen få figurative: fire firbeinte dyr på venstre side, som «beveger» seg oppover langs en vertikal akse midt i, og på høyre siden av samme akse en rytter øverst. Dette minner oss om liknende

motiver vi har sett på de foregående korsene.

Smalsidene på denne steinen er også dekorert, et fenomen som ifølge Kermode tyder på en senere datering. Dekorasjonen er abstrakt og det er ingen tegn på en logikk bak disposisjonen av motivene, som ellers i monumentet. På den ene smalsiden er et motiv uferdig, det ser ut som en skissering av et sammenflettet mønster, muligvis et *twist-and-ring*.

Konnotativt nivå:

På side A er det mest sannsynlig en madonnafigur vi ser, noe som ikke er å spore i andre manske kors. Dessuten møter vi en høyst uvanlig måte å representere jomfru Maria på: stående, ikke sittende med Jesusbarnet på fanget. Kermode knytter denne typen representasjon til østlig kristendom, men argumentene er ikke meget overbevisende. Han mener også at figuren ikke er påkledd. Grunnen er trolig at brystene er tydeliggjort i representasjonen, men forvitningsgraden av steinen tillater oss ikke å påstå med sikkerhet at hun er representert naken. Tydeliggjøring av brystene kan vel ikke tolkes som annet en framheving av det kvinnelige og morsrollen. Dette vekker assosiasjoner til fruktbarhet, og på denne måten kan det tenkes de gamle hedenske fruktbarhetsgudinner (Freja i norrøn mytologi, Brigid i insulærkeltisk), fremdeles spilte en levende rolle som referanse for forståelsen av den kristne Jomfru Maria.

Når det gjelder den øvre menneskefiguren, kan vi ikke godta Kermodes foreslåtte identifisering av biskop *Hrólfr* («Roolwer»). Det er ikke lett å si mye om dette motivet, annet enn at det må representere noen form for religiøs autoritet, antydning av staven figuren bærer med sin høyre arm eller hånd.

Fuglefigurene er som resten av motivene på side A nokså forvitret, men det er ikke urimelig å anta at venstre fugl er en hane, og fuglen til høyre en høne eller en due (jf. Kermode).

Hanen er en kjent kristen symbol for gjennoppstandelsen, ikke så ulik falken i hedensk Nord-Europa.

Kermode nevner fuglen til høyre kunne være en due, og at denne ville være en representasjon av Den hellige ånd. Det virker likevel noe kontraintuitivt at noen skulle representere hane og due ved siden av hverandre, når vi ser det samme motivet i mange andre steiner, der det er lettere å identifisere den ene som hane og den andre som høne.

På side B virker det rimelig å tolke dyrene og rytteren som en del av representasjonen av en jaktscene (til tross for at vi ikke finner en hjort her), eller om man vil, en omtolkning

av de mer etablerte jaktikonografi-motivene.

Vi kan også merke oss at overflaten på side B er oppdelt i to adskilte områder, markert av rammer med ulik form. Dette er trolig betydningsbærende. Nederst finner vi jaktscenen, innrammet i en ikke-kvadratisk form, som gjennom forskyvingen av den sentrale, vertikale tredjedelen av overflaten, bidrar til å skape en bevegelse av blikket oppover. Hele dette området fungerer med andre ord som et pilhode som peker oppover mot neste innrammede motiv: korset, her omringet av kun abstrakte motiver.

Ikonologisk nivå:

Figuren over korshodet, den religiøse personligheten, kan muligens representere kirkelig eller monastisk autoritet i samfunnet uspesifikt: visdom og kontakt med det gudommelige, en figur som inspirerer respekt. Posisjonen på toppen av korshodet framhever kanskje dette poenget.

Fuglene er et ofte forekommende motiv i manske steiner og på den måten muligens noe mindre betydningsbærende enn andre, sjeldnere motiver, som Kermode selv sier ved en anledning. Jeg finner ingen andre, bedre forslag til tolkning enn gjenoppstandelse.

Når det gjelder jomfru Maria, er det ikke så lett å si hvilken betydning det har at hun er stående og plassert på korset. Men jomfru Maria hadde en viktig rolle i gælisk kristendom og hadde hatt det i flere århundre før vikingbosetningen på Man, mens Kristus som kriger er det som kjennetegner norrøn kristendom i den første perioden etter religionsskiftet.

Det er mulig de nevnte motivene: jakten, korset, Maria, fuglene og den religiøse autoriteten, blir lettere å forstå satt i sammenheng med hverandre. Hvis vi begynner å «lese» steinen fra side B, nedenfra og opp, og avslutter på side A, får vi tilgang til en ny betydning: Jakten, som er det mest sekulære motivet, eller om man vil, nærmere det gamle hedenske samfunnet, peker oppover og fører oss til korset, introduksjonen av frelsen. På side A finner vi først Jesus som barn med sin mor jomfru Maria, som senere korsfestes, men gjenoppstår (antydnet av hanen): Dette blir illustrert av den mannlige figuren med staven.

Det hele kan tolkes som en kollektiv eller individuell reise «oppover», fra uviten til viten, fra hendendom til frelse, fra liv til død og gjenoppstandelse.

5.4.3 Helhetstolkning

Ettersom denne steinhellen ikke bærer noen innskrift, er det ikke mye mer å si om helheten enn det som er sagt i forrige avsnitt.

Kermode ser for seg at inspirasjonen for ikonografien må ha vært håndskriftsilluminasjoner, snarere enn andre steinheller. Dette ville forklare de avvikende motivene, som jomfru Maria. Dette vil tyde på en mer framtrædende innflyttelse fra gælisk kunst og kultur enn på andre steiner i materialutvalget mitt, selv om motivene er såpass flertydige at den norrøne, kristianiserte delen av samfunnet på Man også kunne forholde seg til dem uten en stor grad av fremmedfølelse.

Datering

Dateringen av denne steinen bør i prinsipp muligens bli noe senere enn de foregående grunnet den utpreget kristne ikonografien. Samtidig kan funnstedet Maughold, et gammelt monastisk senter, forklare frelsesikonografien som i en annen sammenheng ville tyde på en yngre dato.

Datering på basis av ornamentikkstil vil i denne sammenhengen ikke regnes som et sikkert kriterie, som uttrykt i et tidligere kapittel. Undertegnede ser bort fra stilvurderinger som anser mindre raffinerte utforminger av utsmykking som tegn på «primitivitet» eller lignende, og foreslår derfor ikke en tidlig datering for monumentet.

5.5 Tors kors

Denne steinhellen skiller seg ut med sin avrundede topp og hullrommene imellom korsarmene. Likesom de andre korsene er denne fylt med en kombinasjon av abstrakte dekorative motiver og figurative motiver.

5.5.1 Korsform

Korsformen er sterkt avvikende; ingen liknende eksempler har blitt funnet. Korsarmene er like lange – som i et gresk kors.

5.5.2 Dekorasjon, ikonografi og layout

Denotativt nivå:

Side A. Korslemmene er like lange og er omringet av en komplett sirkel (ikke delvis skjult av korsarmene, som på de andre korsene vi har gjennomgått) utsmykket med sammenflettede mønstre. På toppen av korshodet sitter to fugler som ser mot hverandre, adskilt av

Figur 5.8: Tors kors etter Kermodes tegning i «Manx Crosses».

en blokk med et abstrakt motiv preget av rette linjer. Denne balanseres med en firkant av lik størrelse rett nedenfor korshodet, dekorert med fire spiraler, knyttet sammen to og to. Under denne igjen løper en borre-ringkjede nedover.

Hele komposisjonen omringes av et bånd som avsluttes i form av et slangehode på høyre side, som strekker seg til sirkelgrensen som er utskåret rundt korshodet.

På venstre side av ringkjeden er det et abstrakt mønster som dekker opp til ca. midten av dette dekorerte området nedenfor korshodet. Ovenfor det abstrakte mønsteret finnes

det fire figurer: en hjort som blir jaget av en hund, et menneske under hjorten, en hund over hjorten og et menneske med spyd rett framfor hjorten.

På høyre side av borre-ringkjeden er det to hunder, nederst, et abstrakt motiv og nok en hjort ovenfor, med en hund ovenpå. Vi ser en fugl framfor hjorten og et stående, tilsynelatende skjeggete menneskefigur som bærer på noe rundformet i venstre hånd.

Side B. Disposisjonen av utsmykkingselementene er på denne siden en modifisert versjon av side A, med ulike figurative motiver. Ovenfor korshodet ser vi her to menneskefigurer i samme posisjon som fuglene på side A var plassert.

Nedenfor og på venstre side av båndet dekorert med *key-pattern* er det en spiral, et abstrakt mønster og et menneskefigur som ser mot tilskueren. Ovenfor sistnevnte finnes det et menneske i profil som peker mot høyre og holder rundt en slange bak.

På høyre side av båndet kan vi skimte tre menneskefigurer under en hund eller ulv, et sammenflettet mønster og rester av et forvitret menneskefigur i profil med to sammenknyttede spiraler bak.

Konnotativt nivå:

På side A møter vi fuglene som ser mot hverandre på toppen av korshodet igjen. Hva dette motivet muligens betyr er det gjort rede for i tidligere eksempler.

Nedenfor korshodet har vi en noe uvanlig representasjon av jaktscene-motivet. Den skjeggete figuren som bærer en uidentifiserbar gjenstand og den store menneskefiguren som som Kermode tolker som en jeger som skjærer hjorten i magen forekommer sammen med de sedvanlige dyreskikkelsene. I tillegg er den store fuglen som ble identifisert som en falk i forrige avsnitt proporsjonelt langt større i forhold til de andre dyrefigurene.

Rundt hele det dekorerte området på side A finner vi slangen eller ormen, muligens Midgardsormen som ligger omkring hele verden – eller den bibelske Leviathan.

På side B ser det ut som om noen av de samme figurene eller karakterene er representert igjen, men i andre roller, eller i andre faser av handlingen som synes å utspille seg på side A. Under det firbeinte dyret nederst til høyre er det en figur som ser mistenkelig lik den vi ser rett under korshodet på side A, jegeren med spydet. Rett ovenfor eller foran det firbeinte dyret ser vi figuren som skar hjortens mage på side A. På venstre side ovenfor spiralen og det angulære abstrakte motivet minner posituren til den til dels abstraherte mannlige figuren om den skjeggete mannen rett nedenfor korshodets høyre side på side A. Rett nedenfor korshodet er det en figur til venstre som ser ut til å temme en slange, mens

figuren til høyre er for forvitret til å kunne identifiseres.

På toppen av steinens side B kan vi se to menneskefigurer i samme posisjon som fuglene. Ikonografien på denne steinen er ikke lett å tolke. Kermodes forsøk på å knytte det til sagn og guden Tor (Kermode & Wilson 1994, 182 og følgende) er beundringsverdig, men virker noe søkt. Uten at jeg avviser fullstendig at noen av seerne har kunnet assosiere ikonografien til sagn om Tor, kan jeg ikke si meg enig i at det er denne ene tolkningen som er «den sanne». Kermode tar dessuten ikke stilling til at belegg på disse sagnene som han knytter ikonografien til er omtalt i meget ulike kilder med hensyn til produksjonssted og kronologi. Vi kan dessverre ikke være sikre på at disse er sagn som har vært levende i en muntlig tradisjon på Man på tidspunktet steinen er tilvirket. Samtidig kan vi ikke helt utelukke at noe av stoffet som Kermode trekker fram var en del av det norrøne samfunnet på øya sitt kollektivminne.

Men vi kan heller ikke utelukke at ikonografien kan ha sitt utgangspunkt i en del av stoffet i insulærkeltisk sagalitteratur, som heller ikke mangler fellestemaer med norrøn litteratur. Man kunne like godt legge fram et forslag om at jaktscenen kommer fra den walisiske *Mabinogion* og at den skjeggete mannlige figuren med belte kan ha representert den gæliske helten *Cuchúlainn* eller *Fionn mac Cumhaill*.

Ikonologisk nivå:

Dette kunne godt være et eksempel på et kors som representerer motiver de fleste på Man, tross forskjellene, kunne kjenne igjen som sitt eget. Det forener førkristne motiver med kristne, norrøne med keltiske, hvis man er enig i at motivene kunne være like lite fremmede for de som hadde mest tilknytting til norrøn muntlig tradisjon som for de som hadde mest tilknytting til gælisk tradisjon.

Den abstrakte utsmykningen er også et godt eksempel på hybriditet: borre-kjeden og *twist-and-ring*-mønsteret er karakteristisk norrøne. Muligens gjelder dette også for *step*- og *key-pattern*. Spiralene og *plait-of-four* (firløkkede sammenfletningsmønstre) er mer tradisjonelt keltiske.

5.5.3 Helhetstolkning

Å tolke dette korset som helhet viser seg spesielt krevende på grunn av at vi ikke har særlig mer data å forholde oss til enn den kryptiske ikonografien. Det mest kjennetegnende er mulighetene for å tolke den på flere måter, og det er mulig vi er nødt til å slå oss til ro

med det.

Det er mulig plasseringen av denne steinen på sognet Bride, et gælisk navn med røtter i navnet til den gamle keltiske gudinnen Brigid, og senere den irske helgenen Brigit, kan relateres til det tilsynelatende gæliske preget over ikonografien.

Datering

Ingen funnet data kan brukes til datering ⁵, slik at den eneste muligheten synes å være å gå utifra Kermodes grunner til å tilskrive korset til perioden etter at norrøn innflytelse har gjort seg gjeldende på Man. I tråd med mitt historisk gjennomgang i innledningen til denne avhandlingen, vil det si perioden mellom ca. 850 og 1050.

---

⁵unntatt borre-ringkjeden, men problemene forbundet med dette har jeg alt omtalt ved flere anledninger

Kapittel 6

Kulturell assimilasjon

Under arbeidet med denne avhandlingen har jeg blitt stadig mer oppmerksom på vanskelighetene med å undersøke kulturkontaktfenomener. Jeg har fra starten av hatt et ønske om å etablere noen parametre for å kunne måle intensiteten av kulturkontakten, men det har vist seg å bli en kilde til uklarhet i tankene. Parametrene skulle utarbeides underveis, men jeg har måttet konkludere med at det ikke lar seg gjøre, for det er i selve studieobjektets vesen å ikke la seg måle. Kulturbegrepet omfatter et altfor bredt spekter av åndelig og materiell virksomhet for at vi skal kunne snakke om «lite», «middels», eller «stor» grad av kulturkontakt. I en kulturkontaksituasjon vil noen aspekter av kulturen være mer tilbøyelige til å bli endret som følge av kontakt enn andre. Disse endringene vil ikke nødvendigvis føre til assimilasjon i alle aspekter av de involverte kulturene gjennom hele prosessen, men kan til tider heller komme til uttrykk i form av avvisning, segregering, aksept, tilpasning, eller dyrking av de i utgangspunktet fremmede elementene (om reaksjoner på kulturell innflytelse, jf. (Burke 2009, 79)). Over tid vil vi likevel kunne spore opp en viss grad av assimilasjon; «*over the generations, though, segregation merges into adaptation*» (op.cit., 93), og denne adaptasjonen vil etter hvert utvikle seg til assimilasjon.

Til tross for eventuelle konflikter, er det kjent at de norrøne inntrengere kunne overta områder og bosettinger nokså fredelig mot gods – de kunne rett og slett kjøpe land:

«(...)it is by no means unlikely that land transfer was taking place through negotiation and purchase, amidst a (now historically largely invisible) mosaic of local allegiances and disputes, buy-offs, and transient political opportunities, rather than by armed conflict. There seems, perhaps surprisingly, to be virtually no demonstrable case of Scandinavian incomers wiping out and wholly redrawing existing political boundaries, having achieved total conquest and

subjection of the existing inhabitants.»

(Griffiths 2010) Denne omstendigheten kan ha bidratt til en mykere og raskere integrering av landsovertakerne i befolkningen.

Hvilke aspekter av kultur kan vi så lese ut av vår analyse av de manske steinkorsene? Språk, ut av runeinnskriftene, kunstneriske stiler, ut av formen på skulpturene og ornamenter, samt representasjonskonvensjoner for figurative motiver. Når det gjelder ikonografi er det derimot mer innviklet, for vi møter det metodiske problemet som er gjort rede for i kapittel 4: Hva er ikonografi en kilde til, hvor mye kan vi lese i den? Denne utfordringen er ikke løst. Som forklart i det samme kapittelet, virker det mest forsvarlig å ta utgangspunkt i forståelsen av billedmateriale i middelalderen for å tolke ikonografien i våre monumenter. Flertydigheten og mytologiske/religiøse forestillinger blir da sentrale momenter i tolkningen av motivene. Monumentene som helhet, og innholdet i minnemerkesformula blir så forstått som en måte å symbolisere holdninger og sosiale forestillinger knyttet til ritualer og felleskap. Den ulike opprinnelsen til navnene som opptrer på innskriftene på sin side tolkes som tegn på sosiale omstendigheter mellom to kulturer: den gælske og den norrøne.

6.1 Synliggjøring i skulptur og arkitektur

Peter Burke trekker i drøftningen av kulturell hybriditet inn noen arkitektoniske eksempler fra Spania i 15. og 16. århundre (Burke 2009, 14). Den moderne tilskueren kan bli overrasket og kanskje sjokkert over å se hvordan arabiske innskrifter og geometrisk utsmykking som kjennetegner moskéenes arkitektur opptrer i synagoger og kirker, for eksempel i San Roman-kirken i Toledo. Disse kirkene og synagogene var bygget av muslimske eller krypto-muslimske byggere, som da brukte sin håndverkskunnskap i byggingen av kristne og jødiske templer. Likedels ble det for indiske håndverkere naturlig å anvende et dekorativt repertoar de hadde lært å tilvirke i forbindelse med bygging av deres egne, hinduistiske templer i byggingen av moskéer i 1400-tallets India.

Dette kan overføres direkte til situasjonen på Man. Da vi så på Sandulfs kors, merket vi oss likhetene med såkalte piktiske *cross-slabs*: Steinhellen er mer eller mindre rektangulær og korset, som er formet slik det er på piktiske steiner (Keills-typen) er uthugget i relieff; jakstscenedekorasjonen er det mest fremtredende, mens vi samtidig finner borrekjede og en runeinnskrift på smalsiden, hvilke er typiske norrøne trekk for bauta. Dette resultatet kan ha flere oppkomstårsaker. Det kan være et kompromiss, et samarbeid mellom håndverkere og steinmestere med røtter i hver sin tradisjon (henholdsvis den piktiske og den norrøne).

Eller det kan være at høvdinger på Man har hentet sin(e) bautaskulptører fra lokalmiljøet, i dette tilfellet en steinmester fra området som tilsvarer dagens Skottland. Vi har påpekt at steinmester var en høystatusyrke og at steinmestere sannsynligvis var omreisende. Vi kan tenke oss at når en steinmester fra dette området får beskjed om å tilvirke en bauta til en norrøn slekt, vil han følge instruks, men at resultatet vil være preget av hans eget repertoar. Dette vil bli et «hybrid» resultat. Bevisst eller ubevisst ville en øykeltisk håndverker forandre på en eventuell original han kopierte fra og gjøre den mer lik noe kjent fra sin egen tradisjon. Det samme gjorde meksikanske kunstnere med kristne motiver som de kopierte under veiledning av europeiske mestere, eller da de kopierte europeiske malerier eller grafikk, ifølge en studie av indokristen kunst utført av den franske historikeren Serge Gruzinski (op.cit., 15).

Alternativt kan det oppstå helt nye former som følge av kontakten blant flere kulturelle strømninger. Impulsene fra en annen skulpturtradisjon kunne virke slik at innovasjoner ble skapt, med eller uten røtter i den kulturen impulsene kom fra. Slik var det for eksempel i Kina på slutten av 1500-tallet. Da vestlige bilder reiste østover, ble de med på å skape en forandring i tradisjonell kinesisk landskapsmaleri; ikke ved at de lokale tilpasset seg vestlige normer – eksempelvis tok de ikke til seg bruken av perspektiv –, men ved å åpne horisontene for representasjonskonvensjoner. Da de ble bevisst på eksistensen av forskjellige konvensjoner fra sine egne, kunne de befri seg fra dem og skape nye (op.cit., 16). Dette er en form for *kreolisering*: Det nye som er skapt er ikke direkte sammenlignbar med hvert av de elementene som var grobunnen for dets oppkomst. Elementer av ulik opprinnelse frambringer et helt nytt system som fungerer etter sine egne regler, som ikke er lik noen av de konstituerende elementene.

Det kan tenkes at kreoliseringsfenomener er verdt å regne med når estetiske stiler på maske kors motsetter seg identifisering ved bruk av strenge kategorier. Opererer man med trange konsepter som «keltisk» eller «norrønt», er det mulig man ikke kommer noen vei – for det er kanskje ingen av delene.

Om Northumbrisk skulptur skriver R. Bailey:

«(...)Its forms may have been modified to reflect the new patronage, but that very patronage is an expression of the chameleon-like way in which Scandinavian settlers adopted and adapted to the indigenous behaviour patterns of the peoples amongst whom they found themselves.

This cultural fusion was not, of course, a one-way process in which the settlers played only a passive, receptive, absorbing role (...)»

(Bailey 1996, 84)

6.2 Blandet religion, mytologi og ritualer

Det er utbredt å snakke om religionsskifte eller *conversion*, men disse begrepene er noe misvisende i den grad de antyder at et individ eller et samfunn erstatter en tro og en praksis med en annen med utslettelse av alle spor av den tidligere troen og praksisen som følge. Burke skriver: «*As scholars try harder than before to see religious encounters from both sides, they are becoming increasingly convinced that the result was not so much conversion as some form of hybridization.*» (Burke 2009, 44).

Historikere som har de europeiske missjonene til Asia, Afrika og Amerika som spesialiseringsområde hevder de «konverterte» ikke ga opp sine gamle religioner for å erstatte dem med kristendommen, men gjorde en slag syntese av dem. En studie av kristendommen i Japan i begynnelsen av det 17. århundre påstår at konverterte inkorporerte kristne symboler i den tradisjonelle symbolsystemet og slik skapte de en «hybrid» religion (ibid., 11).

Når det gjelder ankomsten av kristendommen til Afrika, nevner Burke at der det var afrikanske herskere som aksepterte religionen, kunne misjonærer tro de hadde oppnådd en fullstendig konversjon, mens i realiteten så herskerne nokså annerledes på saken. Det er grunner til å tro deres forståelse av det som skjedde var at de hadde inkorporert nye og kraftfulle ritualer innenfor sin egen religiøs praksis (ibid., 68-69).

I norrøne samfunn i hjemmetraktene var dessuten riter og gudstro trolig ikke oppfattet som et avgrenset fenomen, men snarere som skikk og bruk, *siðr*. (Steinsland 2005, 423). Norrøn religion er av forskere betegnet som folkereligion, i motsetning til kristendommen, som er en universalreligion (opp.cit., 31-34). Forskjellene omfatter, i tillegg til verdens-, guds- og menneskebildene, hvordan kulten praktiseres (opp.cit., 434). Religionen fungerer som identitetsskapende agent og markør, og binder sammen samfunnsmaskineriet (ibid.).

Førkristne guder kunne derfor lett assimileres til kristne skikkelser. Dette er et kjent fenomen i både den norrøne og de(n) keltiske religion(ene); det er også nemlig slik at vi kjenner de keltiske gudene kun i sine romaniserte versjoner, der guden Lug ble assimilert til Apollo. Senere blir gudinnen Brigid assimilert til Jomfru Maria (og senere, den irske helgenen Brigit) på grunn av liknende funksjoner og roller som bærere av en beskyttende morsrolle. Når det gjelder norrøn religion, finnes det også en god del likheter mellom blant annet Odin og Kristus, spesielt siden beskrivelser av Odin er nedskrevne innenfor rammene av kristen skriftkultur.

Slike fenomener må ha hatt en plass på Man, ettersom man regner med at det var her og i De britiske øyer de første vikingene ble kristne. En *kulturell sirkularitet* må ha foregått i dét gamle og nye, førkristne og kristne gudebilder ble omtolket stadig på nytt i kristningsprosessen.

6.3 Sosiale konsekvenser

Når det gjelder *hvordan* kristendommen og det kulturelle komplekset som kom med den ble spredd blant de norrøne nykommere på Man, er det klokt å se på hvordan denne typen prosesser har foregått i nyere tid, andre steder.

For å komme tilbake til Burkes eksempel om Afrika i forrige avsnitt: Det er denne typen situasjon som er den vanligste å se for seg i forbindelse med kristningen av Nordeuropa: Høvdingene så interessen i å akseptere den kulturelle «pakken» som kom med kristendommen, som kunne brukes fordelaktig i maktkamper; det er et perfekt våpen for å sentralisere makt – én sann gud, den mektigste – én mann. Men de private praksisene til høvdingene som hadde blitt kristnet, kunne godt inkludere noen av de gamle vanene (som å spise hestekjøtt på Island, en førkristen praksis som fremdeles var lov i de første årene etter at kristendommen ble vedtatt på tinget som offisiell religion, ifølge *Íslendingabók*).

I Maellomchoms kors innskrift så vi at tegnene på intens språkkontakt er tilstede (leksikalske, morfologiske og syntaktiske uregelmessigheter), og at de menneskene som er nevnet i innskriften har navn av gælisk og norrøn opprinnelse. De sosiale omstendighetene som de ulike navnene gir uttrykk for, nemlig ekteskap på tvers av folkeslagene, vekker assosiasjoner til beskrivelser av førkristne bryllupsmyter, både norrøne og keltiske. Gro Steinsland skriver om den norrøne bryllupsmyten:

«Fordi bryllupsmyten opererer med ekstreme motpoler – en allianse mellom en gud og en jotunkvinne – kan den brukes som fortellemønster for politiske

allianser på høyt plan, mellom både etnisk og sosialt ulike grupper. Slik brukte middelalderens historikere myten. Det fortelles om konger som inngikk ekteskap med «Utgårds-kvinner», enten disse kom fra fjerne geografiske egner eller de representerte lavere sosiale lag enn kongene selv. Mytens «Utgårds-ekteskap» kom til å stå modell for politisk og sosial alliansebygging.» (Steinsland 2005, 407)

I lys av dette kan det virke rimelig å se ekteskap og allianser på tvers av folkeslag som noe ønskelig og fordelaktig i norrøne samfunn.

Kapittel 7

Diskusjon og avslutning

Jeg vil nå vurdere hvordan min undersøkelse har bidratt til å kaste lys over min todelte problemstilling: en utilstrekkelig helhetsperspektiv i observasjonen av manske kors, og en unyansert forståelse av etnisiteter i eldre tid, som kommer fram i tendensen å omtale trekk som keltiske eller norrøne i kulturkontaktsuttrykk - spesielt i henhold til estetiske uttrykk.

Når det gjelder språkkontakt, kan jeg ikke påta meg æren å ha funnet nytt språkkontaktrelatert data. Min undersøkelse gir et bilde som ikke skiller seg ut blant observasjonene i tidligere forskning.

Min ikonografisk analyse har derimot vist seg å være mer fruktbar. Den stegvise undersøkelsen som tar for seg et nivå av betydning av gangen har bidratt med et større rom for refleksjon og tolkningsvinkler. Spesielt viktig i denne sammenhengen har vært identifiseringen av jaktmotivet og den jamførende gjennomgangen med jaktmotiver i eldre og samtidige tradisjoner i området rundt Irskesjøen, særlig søndre Skottland. Etter mitt skjønn har jaktmotivet vist tydeligere at ikonografien i mitt materiale ikke uten videre kan fastlås å representere motiver fra norrøn mytologi, som det har stort sett vært hevdet tidligere, og da grunnet den antatte skandinaviske opprinnelsen av monumentene. Denne antatte skandinaviskhet forutsettes på grunn av relative dateringskriterier, som baserer seg på oppkomsten av runeinnkrifter og enkelte stilistiske detaljer, som i sin tur er datert på grunnlag av en aksiomatisk skandinavisk kronologi.

Helhetsperspektivet på gjenstandene utvider horisontene innenfor hvilke mulige funksjoner av monumentene kan drøftes. Samtidig er det diskutabelt hvor mye vi kan lese i dette og hvor mange andre kilder er forsvarelig å trekke inn i diskusjonen. Noen rammer bør utarbeides slik at diskusjonen hviler på tryggere grunn og ikke gir ubegrenset rom for spekulasjon.

Det skal også sies at helhetsperspektivet ikke kan brukes på korsfragmenter, noe som utgjør en stor del av det manske korpuset. Det er dog mulig perspektivet i større grad kan være fruktbar når det gjelder kors uten innskrift, men som er bevart i sin helhet. Av disse er flest betegnet «pre-Scandinavian». Det er ikke usannsynlig helhetsperspektivet kunne kaste nytt lys på disse monumentene, og kanskje føre til reviderte dateringer.

Når det gjelder det kulturhistoriske begrepsapparatet, kan det nok gjøres noen forbedringer. Blant annet forble begrepet **kulturell kodeveksling** ubrukt grunnet mangel på fokus på individer i min undersøkelse. Det er dog ikke umulig begrepet blir aktuelt å anvende i andre sammenhenger.

Min analyse har ikke i seg selv bidratt betraktelig til å vise tydelig at korsmonumentene og deres betydning og symbolikk er direkte relatert til konkrete litterære verk eller skriftkulturen i den gæliske eller øykeltiske *semiosfæren*. Likevel har det i tolkningsprosessen av ikonografi vært nødvendig å trekke inn sannsynlige innfalsvinkler som antakeligvis har vært felles tankegods i samfunnet på Man og omkring Man, og disse er nødvendigvis relatert til middelalderlitteraturen som vi vet sirkulerte i de aktuelle geografiske områdene.

I denne sammenhengen er det relevant å trekke inn et moment som har virket nokså sentralt i middelaldermenneskets oppfatning av visuell og litterær kunst, eller om man vil, en kognitiv stil som påvirker skapning så vel som tolkning av kunst: flertydighet, eller muligheten for tilsynelatende motsetningsfulle tolkninger som ikke utelukker hverandre.

I denne anledningen vil jeg benytte meg av begrepet som Mikael Males anvender i sin artikkel «*Allegory in Old Norse Secular Literature: Theoretical and Methodological approaches*»: «*fragmented reception*», eller fragmentert resepsjon. Dette er et begrep han anvender for å beskrive måten middelaldermennesket ser ut til å ha lest og oppfattet tekster, og hvordan det som det moderne mennesket forstår som sammenhengende enheter av tekst som må føye seg etter kun én tolkningsmodell (allegorisk, historisk, osv., jf. *sensus quadruplex*), ikke viser seg å være det (Males 2014). Eller for å snu på det: skal vi bruke én tolkningsmodell for én saga eller et dikt, må vi tøy og vrenge teksten for at den skal bli sammenhengende i lys av én tolkningsmodell. Males visert til hvordan ulike passasjer av bl.a. *Hávamál* og *Eyrbyggja saga* gir mening med bruk av ulike tolkningsmodeller, og gjerne samtidig.

Hvordan forholder dette seg til mitt materiale? For det første er det en mye mindre opplagt «leseretning» og fast forløp forutsatt for resepsjonen av visuell kunst enn det er for et litterær verk, og det ligger i sakens natur. Når det er sagt, så er det sannsynligvis restene av den kognitive stilen til medlemmer av muntlige samfunn som ligger til grunn

for denne fragmenterte resepsjonstilen; det var ikke nødvendigvis det lineære, som er en integrert del av den fysiske formen av en nedskrevet fortelling, som var avgjørende for å holde strukturen i fortellingene i minnet. Det har visst seg å være andre prinsipper som ikke nødvendigvis er underordnede det lineære i muntlige samfunn. Men som nevnt er det lineære desto mindre innarbeidet i måten mennesker oppfatter billedlig material på. I forbindelse med ikonografien på Ruthwellskorset skriver R. Bailey:

“Full appreciation of these layers of meaning requires meditation and contemplation, informed by an awareness of conventions, of liturgy, of patristic commentaries, and of physical context. It demands a willingness to reflect on, and to probe, the potential meaning of individual scenes and *the meanings that emerge from their juxtapositioning* ¹. In effect the approach required is that of *‘ruminatio’*, the monastic skill in reading, contemplating, and digesting texts (...).”

(Bailey 1996, 61)

Hva betyr dette for vårt syn på samfunnet på Man i denne perioden? Har vi lært noe nytt? Kan dette åpne opp for videre forskning og stilling av nye spørsmål?

Til tross for at alle korsene i mitt utvalg har jaktscener og layout av type B, unntatt Maellomchoms kors, kan vi observere en del diversitet. Dateringskriteriene er fremdeles usikre, men likevel har jeg ikke meget sterke grunner til å datere noen av mine kors betydelig tidligere eller senere enn omkring 1000-tallet.

Av den grunn kan vi ikke utelukke at denne diversiteten opptrer mer eller mindre synkront, det vil si, at denne diversiteten ikke nødvendigvis skyldes at monumentene er tilvirket på betydningsfullt ulike tidspunkter. Det kan snarere virke som om forskjeller skyldes at det er befolkningsgrupper med ulik kulturell bakgrunn til stede på Man, og som har vært under innflytelse av ulike kulturelle strømninger. Disse kulturene kjennetegnes av at de i forskjellig grad har vært involvert i en kulturell utvekslingsprosess mellom alle de strømningene som sirkulerte rundt Irskesjøen.

Det er mulig å tenke seg at de ulike befolkningsgruppene forsøkte å markere sin identitet via en kombinasjon av framhevelse av trekk av en til dels felles kultur, samtidig som de framhever trekk på egne kulturelle særegenheter som skiller dem ut. Isle of Man var, som andre kilder tyder på, en arena for maktkamper, og det kan tenkes korsbautaene var en måte å signalisere ulike slekters identitet, rettigheter til land og ideologisk-politisk ståsted. Ved å markere allianser markerte de samtidig hvem som var fienden.

---

¹Min kursivering.

Jaktscenene, korset og de sammenflettede motivene er felles for alle bautaene i mitt utvalg, og kan tyde på at folkegrupper i den nordlige delen av Man hadde til dels en felles opphav, antakeligvis knyttet til Gall-Ghàidheil-folket fra Sørvest-Skottland, Hebridene og Orknøyene. De to korsene som lokaliseres i den nordøstlige delen av øya, Roolwers og Tors kors, skiller seg ut i min gruppe med avvikende korsformer og en sterkere kristen eller keltisk preg på ikonografien, og dette tyder muligens på at de var utsatte for andre typer innflyttelse enn de i nordvest. Det kan tenkes at disse to områdene var henholdsvis kontrollert av ulike befolkningsgrupper som var innblandet i maktkamper mot hverandre for å sikre sin plass i den attraktive, strategiske Man, fra hvilken de fikk lettere tilgang til ressursene på Irskesjøen og landene rundt.

Hva kunne ha blitt gjort annerledes i min undersøkelse? Mitt forståelse av materialet jeg har undersøkt har endret seg i løpet av undersøkelsesprosessen, og nye spørsmål stadig kommet opp.

Blant annet ville det vært ønskelig å se nærmere på forholdet mellom mitt materialutvalg og resten av det manske korpuset. Dette ville muligens tegne et tydeligere bilde av innflyttelser i ulike deler av øya. Denne kartleggingen ville med fordel kunne relateres til historiske og arkeologiske kilder som kan si noe om den politiske situasjonen og dens utvikling i perioden.

En større fordypning i stilstudier av abstrakt dekorasjon og sammenlikning med beslektede monumenter i nære områder ville sannsynligvis kunne tilføre mer nyansert kunnskap eller indisser om graden av kulturkontakt blant befolkningsgrupper på Man. Dette har dessverre ikke vært mulig å fullføre i denne anledningen: materialutvalget har vist seg å være for bredt til å kunne fordype seg i ønskelig grad på hvert av korsene, til tross for at det kun utgjør et lite prosent av hele korpuset.

Forhåpentligvis har mitt bidrag likevel kastet lys på uutforskede sider av det manske materialet og engasjert leseren i å stille nye spørsmål som kan drive forskningen videre.

Bibliografi

- Aavitsland, Kristin B. 2003. “Meningsmangfold i middelalderens billedspråk: metodiske refleksjoner”, *Tegn, symbol og tolkning: om forståelse og fortolkning av middelalderens bilder* pp. 53–63.
- Allen, J. Romilly & Joseph Anderson. 1993. *The early Christian monuments of Scotland*, Vol. 1, Angus: Pinkfoot Press.
- Bailey, Richard N. 1996. *England's earliest sculptors*, Vol. 5, Toronto (Ont.): Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- Barnes, Michael. 1993. “Norse in the British Isles”, *Viking Revaluations* pp. 65–85.
- Barnes, Michael. 2012. “The Manx Runes and the Supposed Jaeren connection”, *Futhark: International Journal of Runic Studies* 3, 59–81.
- Bjorvand, Harald & Frederik Otto Lindeman. 2007. *Våre arveord: Etymologisk ordbok*, Oslo: Instituttet for sammenlignende forskning. Novus Forlag.
- Broderick, George. 2006. *A dictionary of Manx place-names*, English Place Name Society.
- Bugge, Sophus. 1900. *Nordiske Runeindskrifter og Billeder paa Mindesmærker paa Øen Man*, København: Særtrykk av: Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.
- Burke, Peter. 2001. *Eyewitnessing : the uses of images as historical evidence*, London: Reaktion Books.
- Burke, Peter. 2009. *Cultural hybridity*, Cambridge: Polity Press.
- Cassidy, Brendan. 1993. *Iconography at the crossroads: papers from the colloquium sponsored by the Index of Christian Art, Princeton University, 23-24 March 1990*, Princeton: Index of Christian Art, Department of Art and Archaeology, Princeton University.

- Christiansen, Iben Matzen. 1997. "Alstadstenen – et eksempel på europeisk jakt ikonografi?", *Bilder og bilders bruk i vikingtid og middelalder* 84, 148–226.
- Cunliffe, Barry. 1997. *The ancient celts*, Oxford: Oxford University Press.
- Danbolt, Gunnar. 2003. "Vårt forhold til middelalderen", *Tegn, symbol og tolkning: om forståelse og fortolkning av middelalderens bilder* pp. 33–51.
- Downham, Clare. 2009. "'Hiberno-Norwegians' and 'Anglo-Danes': anachronistic ethnicities and Viking-Age England", *Mediaeval Scandinavia* 19, 139–169.
- Falk, Hjalmar & Alf Torp. 1991. *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*, Oslo: Bjørn Ringstrøms antikvariat.
- Griffiths, David. 2010. *Vikings of the Irish Sea : conflict and assimilation AD 790-1050*, Stroud, [England]: History Press.
- Henry, Françoise. 1964. *Irish high crosses*, Dublin: Three Candles.
- Hohler, Erla Bergendahl. 1995. "Stavkirkeportalene og deres symbolikk", *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, Årbok* 149, 169–190.
- Holm, Poul. 1994. "Between apathy and antipathy: the Vikings in Irish and Scandinavian history", *Peritia* 8(1), 151–169.
- Holman, Katherine. 1998. "The dating of Scandinavian runic inscriptions from the Isle of Man", *Innskifter og datering. Senter for middelalderstudier. SKRIFTER*, nr. 8 pp. 43–54.
- Iglesias, Kalinka I.M.. 2013. "Steinkorsene på Man:en drøfting av mulige funksjoner", *Velum tidsskrift om vikingtid og middelalder* 9, 48–58.
- Källström, Magnus. 2007. *Mästare och minnesmärken: studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden*, Almqvist og Wiksell International.
- Kermode, P.M.C. & David M. Wilson. 1994. *Manx crosses*, Angus: Pinkfoot Press.
- Laugerud, Henning. 2003. "Tegn, symbol og tolkning: om forståelse og fortolkning av middelalderens bilder – noen innledende betraktninger", *Tegn, symbol og tolkning: om forståelse og fortolkning av middelalderens bilder* pp. 18–32.

- Mac Lean, Douglas. 1995. "The status of the sculptor in Old-Irish law and the evidence of the crosses", *Peritia* 9(1), 125–155.
- Males, Mikael. 2014. "Allegory in Old Norse Secular Literature: theoretical and methodological challenges", *Viking and Medieval Scandinavia* pp. 99–132.
- Marstrander, Carl J.S.. 1932. *Det norske landnåm på Man*, I Norsk tidsskrift for sprogvidenskap. 6, Oslo: A.W. Brøgger.
- Megaw, Basil. 1976. "Norseman and Native in the Kingdom of the Isles: a re-assessment of the Manx Evidence", *Scottish Studies* 20(1976), 1–44.
- Olsen, Magnus Bernhard. 1954. *Runic inscriptions in Great Britain, Ireland and The Isle of Man*, Bergen: Grieg.
- Page, Raymond I.. 1981. "More Thoughts on Manx Runes", *Michigan Germanic Studies* 7(1), 129–37.
- Page, Raymond I.. 1983. "The Manx Runestones", *Runes and Runic Inscriptions: collected essays on anglo-saxon and viking runes (1995)* pp. 225–244.
- Page, Raymond I.. 1992. "Celtic and Norse on the Manx rune-stones", *Medialität und mittelalterliche insulare Literatur*.
- Page, Raymond I.. 2013. *Ms. Manuscript of a planned edition of the Scandinavian runic inscriptions of the Isle of Man*, Upublisert.
- Panofsky, Erwin. 1962. *Studies in iconology : humanistic themes in the art of the Renaissance*, New York: Harper & Row.
- Peterson, Lena. 2007. *Nordiskt runnamnslexikon*, 5. rev. utg, Institutet för språk och folkminnen.
- Rekdal, Jan Erik m.fl.. 2006. *Keltiske Myter*, Oslo: De Norske bokklubbene, chapter Innledende essay.
- Samnordisk runtextdatabas*. 2014. <http://www.runforum.nordiska.uu.se/samnord/>. [Nettside; lokalisert 5. mai 2014].
- Shetelig, Haakon. 1925. *Manx Crosses Relating to Great Britain and Norway*, London: Viking Society for Northern Research.

- Snyder, Christopher A.. 2003. *The Britons*, Malden, Mass.: Blackwell.
- Spurkland, Terje. 1995. “Kriteriene for datering av norske runesteiner fra vikingtid og tidlig middelalder”, *Maal og Minne* 1995, 1–14.
- Spurkland, Terje. 2005. *I begynnelsen var Futhark*, Oslo: LNU/Cappelen Akademisk Forlag.
- Steinsland, Gro. 2005. *Norrøn religion: myter, riter, samfunn*, Oslo: Pax.
- Stern, Marjolein. 2013. Runestone images and visual communication in Viking Age Scandinavia, Ph.d.-avhandling, University of Nottingham.
- Thomason, Sarah Grey. 2001. *Language contact: an introduction*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wetås, Åse. 2003. “Kan ein komparativ studie av namn og appellativisk materiale kasta lys over kasusbortfallet i mellomnorsk?”, *Språk i endring: indre norsk språkhistorie* pp. 279–309.
- Wikipedia: Viking Society for Northern Research*. 2011. http://en.wikipedia.org/wiki/Viking_Society_for_Northern_Research. [Nettside; lokalisert 15. november 2011].
- Wilson, David M. 1983. “The art of the Manx crosses of the Viking Age”, i C. E. Fell (red.), *The Viking Age in the Isle of Man: select papers from the Ninth Viking Congress, Isle of Man, 4-14 July 1981*, London: Viking Society for Northern Research.
- Wilson, David M.. 2008. *The Vikings in the Isle of Man*, Aarhus: Aarhus University Press.
- Ó Cróinín, Dáibhí. 1995. *Early Medieval Ireland, 400-1200*, I Longman History of Ireland, Harlow, England: Longman.
- Ødemark, John. 2000. “Den nye kulturhistorien–mellom antropologisk og estetisk kultur”, *I: Norge* 2, 23–58.